BOSTON MEDICAL LIBRARY
in the Francis A. Countway
Library of Medicine ~ *Boston*

Corteſiani
Ceſare

DE PRINCIPUM VALETUDINE TUENDA.

Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
Open Knowledge Commons and Harvard Medical School

http://www.archive.org/details/deprincipiumvale00rama

DE PRINCIPUM VALETUDINE TUENDA

COMMENTATIO

BERNARDINI RAMAZZINI

In Patavino Gymnaſio Practicæ Medicinæ
Profeſſoris Primarii

SERENISSIMO MUTINÆ PRINCIPI

FRANCISCO ESTENSI

DICATA.

PATAVII, M. DCCX.

Ex Typographia Jo: Baptiſtæ Conzatti.

Superiorum Permiſſu, ac Privilegio.

PRINCEPS SERENISSIME.

CUm duobus ab hinc annis mihi Mutinæ commoranti datum fuerit, ut SERENISSSIMÆ CELSITUDINI TUÆ humillima Obſequia mea coram præſtarem, atque ut eodem tempore generoſam Tuam Indolem, qua Glorio-

ſiſſimum,

ſiſſimum, tum Pace, tum Bello, Avum Tuum FRANCISCUM PRIMUM planè refers, admirari poſſem, magna me inceſſit cupido, ut aliquo literario munere Nomini Tuo primus omnium litarem. Ægrè quidem tuli, quòd nihil paratum haberem, neque ob improſperam Valetudinem, quæ lateri meo comes individua hæret, quidquam tam citò moliri poſſem, quod Te dignum cenſerem. Hæſit tamen menti meæ Votum iſtud, nec levi ſollicitudine torqueri me ſenſi, quòd argumentum non ſuppeteret quale optabam, quod nimirùm non minus novitatis, quàm utilitatis contineret, & Principibus ad Populorum regimen natis magis proprium eſſet, quàm cæteris. Favit tandem votis meis Fortuna, dum enim libros meos, ut fieri ſolet, excuterem, occurrit liber Marſilii Ficini De Studioſorum Sanitate tuenda, *tum mihi*

ſub

ſub manibus naſci viſum eſt argumentum, quod quærebã; hoc eſt ut tractatum de Principum Valetudine tuenda *conſcriberem. Profectò ſi rectè advertamus, nullius hominum generis magis lubrica eſt Valetudo, quàm Principum, ac eorum præcipuè apud quos ſumma eſt poteſtas, varias quidem ob cauſas, ſed potiſſimùm ob vitam minùs ſobriè traductam, illis enim inter delicias, & opiparas menſas enutritis, non tam facilè eſt, uti privatis hominibus, eam vitæ ſobrietatem, ac tenorem ſervare, qui ſanitatem cum longævitate pollicetur. Quot ſervi pro piſcatu, pro venatu, & peregrinis aucupiis, quàm ingens coquorum turba, diu noctuque inſudet, ut cibaria elementa per omnia quæſita coquat, atque inexplicabilibus mixturis condiat, ut menſæ regali pompa inſtructæ appareant, nemo non novit. Quis autem in tanta Epu-*

larum

larum varietate, elegantia, ac inter tot languentis appetitus incitamenta, ac præcipuè ubi magnus aliquis Princeps hoſpitio ſit excipiendus, uti perſępè in Aula Eſtenſi evenit, quæ omnium hoſpitaliſſima eſt, quis inquam ſobrietatis tam ſeverus ſit cuſtos, ut ſibì temperet, ne de ſingulis aliquid delibet? Non minùs autem obſtructionum nutricula eſt, ciborum in modica licet quantitate aſſumptorum diverſitas, quàm Cibi ſimplicis ſaturatio, fieri enim nequit, ut edulia diverſæ non ſolùm, ſed contrariæ indolis, in unam formam coeant, & ingentes turbas in Sthomaco non excitent. Hinc nihil frequentiùs, quàm videre Principes, licet antea boni habitus, aut Valetudinarios degere, aut præproperè, ob vitam nimis lautam, & minùs quàm par eſt exercitatam occumbere; ſic peculiares quoſdam morbos in Aulis hoſpitium ſibi delegiſſe intuemur,

tuemur, uti Cholicam, Nephritidem, Podagram præcipuè, cui volupe eſt auratis ſub tectis, & in cubilibus, purpura inſtratis molliter cubare. Habes quidem, PRINCEPS SERENISSIME, præ oculis magnum Temperantiæ, & omnium Virtutum Exemplar, SERENISSIMUM ſcilicet PARENTEM TUUM, cujus Vita morum Cenſura eſt, ad quem, tanquam ad ſpeculum TE componas, ex hoc tamen meo labore aliquot documenta accipere poteris; ut Valetudinem tuam ſobriè degendo Tute poſſis regere. Non ideò tamen ſuaſor tibi ſum, ut tam arctis legibus TE addicas, uti olìm Ludovicus Cornarius Patritius Venetus; neq; enim hac Ætate nondum pubeſcente, Corporis habitum, quo TE Natura inſtruxit, tam elegantem, ac decorum genio ſuo fraudare debes nimis parcè vivendo; neque enim

TIBI grandiori facto, natoque ad publicum bonum, ſemper liceret capiundi Cibi momenta eligere, ſatis ſit ſi mediocritatem quandam ſerves, ac præcipuè illud Comici, Ne quid nimis, ne quid minùs. *Sicuti autem tua intereſt inculpata Valetudine gaudere, quando* Non eſt vivere vita, ſed valere, *atque omnia mortalitatis noſtræ ſtadia percurrere, ita quoque Subditorum plurimùm intereſt Principem habere ſanum, robuſtum uſque ad ultimum ſenium, ut ſucceſſorem provectioris ætatis relinquat. Meum hoc igitur, qualecumque munus, quod CELSITUDINI TUÆ in Obſequium ſiſtere audeo, ea benignitate, quæ Ateſtino generi propria, & gentilitia eſt, excipe, TEque novum Mæcenatem, qualem omnes ſperant, exhibe, ſic enim meo exemplo in ſinum tuum convolabunt Literatorum Opera Tuum Nomen*

auſpi-

auſpicantia; agedum ergo, ac eorum Principum, qui egregium & magnificum putant Scientiarum, bonarumque Artium Cultores favore proſequi, Ordinem Ingredere, & Votis jam nunc aſueſce vocari.

CELSITUDINIS TUÆ SERENISSIMÆ

Patavii Kal. Septemb. 1710.

Humillimus, Addictiſſimus, & Obſervantiſſimus
Servus & Cultor
Bernardinus Ramazzini.

LECTORI BENEVOLO

S.

QUam ſortem apud Medicos habiturus ſit meus hic Liber, ex ipſo Bibliopola, cui illum imprimendum tradideram cognovi, is enim cum aliàs propriis ſumptibus mea ſcripta Typis tradere ſoleret, modò ſe de hoc Opere meo idem facturum pernegavit, cauſatus talem eſſe Libri titulum, ut ad ſui emptionem paucos poſſit allicere, cum Medici libentiùs Libros de curandis morbis, quàm de tuenda valetudine emere ſoleant, & perpauci ſint, qui ad Aulas Principum ſe unquam accerſiri poſſe exiſtiment. Quamvis facilè ita eventurum, uti prædixit Bibliopola cognoſcerem, volui tamen Librum hunc meum prodire, & publici juris fieri, parum ſollicitus ſi non multos hujus Operis lectores nactus fuero, memor nempè Horatiani illius carminis,

. . . . . Neque te ut miretur turba labores,
Contentus paucis lectoribus. . . . . .

Unica ratio ſcribendi mihi fuit ut prodeſſem, non ut plauſus emerem. Non ſemel conditionis Principum miſertus ſum, qui cum ex aliquo gravi morbo decumbunt, magis periclitantur, quàm cœteri homines, dum à Medicorum multitudine, etiam ſi velint, cavere non poſſunt. Si quis enim Princeps graviter

graviter ægrotans, uni tantum Medico fidere ſe vellet, Aula tota reclamaret, quin ipſemet Archiater Principem ſuum precibus ſatigaret, ut quos haberet Civitas experientia clariores Medicos, & exteros quoque in ſubſidium ſineret accerſiri. Rem igitur non inutilem, neque Principibus ingratam facturum me credidi, ſi in illorum gratiam Tractatum conſcriberem, ex quo ea commoda obtinerent, quæ pars Medicinæ, Præſervatrix dicta, pollicetur, ne tam crebrò Curatricis moleſtias cogantur experiri. Tu interim, qui mea hæc legere non gravaberis, ſi quid boni inerit illis fruere, & Vale.

NOI
REFORMATORI
Dello Studio di Padova.

HAvendo veduto per la Fede di Reviſione, & Approbatione del *P. Fr. Ambroſio Liſotti Inquiſitore di Padova*, nel Libro intitolato: *de Principum Valetudine Tuenda Commentatio, Bernardinus Ramazzini in Patavino Gymnaſio Practicæ Medicinæ Profeſſori Primar.* non v'eſſer cos'alcuna contro la Santa Fede Cattolica, & parimente per Atteſtato del Segretario Noſtro; niente contro Prencipi, & buoni coſtumi, concedemo Licenza à *Gio: Battiſta Conzatti Stampator in Padova*, che poſſi eſſer ſtampato, oſſervando gl' ordini in materia di Stampe, & preſentando le ſolite copie alle Pubbliche Librarie di Venetia, & di Padova.

Dat. 23. Luglio 1710.

(Carlo Ruzini Cav. Proc. Ref.

(

(Alviſe Piſani Cav. Ref.

Agoſtino Gadaldini Segretario.

DE PRINCIPUM VALETUDINE TUENDA.

COMMENTATIO

CAPUT PRIMUM.

Ad publicam felicitatem plurimùm conferre bonam Principis Valetudinem; ideòque peculiari diligentia cuſtodiendam.

SI inter ea, quæ in hac humana ſocietate, ad publicum bonum ſunt inſtituta, maximè optabile eſt bonum Principem habere, non minùs quoque votis expetere licebit eundem bona, & inculpata Valetudine, cum Vitæ longævitate gaudere; Quemadmodum enim (ſi tamen interdum licet magnis parva componere) dum Paterfamilias, qui in propria Domo Princeps, & Dominus eſt, rectè valeat, ut rebus ſuis vacare poſſit, rei domeſticæ negotium ritè procedit, & cen-

ſus augetur, aſt ubi adverſa Valetudine premitur, œconomica adminiſtratio peſſum it, ac patrimonium licet amplum fuerit paulatim ad tenuitatem redigitur, ita prorſus ſi bonus Princeps ſecunda fruatur Valetudine, ſubditi in officio perſtant, & politicum Regimen imperturbatum ſervatur, ſi verò lubrica, & inconſtans fuerit Principis Valetudo, diù ſtare non poterit publica felicitas, perditi enim homines novarum rerum cupidi, hinc anſam captare ſolent, publicam quietem ſeditionibus, & bellis civilibus evertendi, quale infortunium olìm experta eſt Gallia, ſub Carolo IX., qui ob vitam valetudinariam, cui erat addictus, magnis calamitatibus floridiſſimum Regnum ſuum afflictum, & convulſum adſpicere coactus eſt. Sic Rhcutam Scotorum Regem Septimum variis morbis conflictatum, ac ſemper lecto affixum, cum à Nepote regnandi cupido periculum aliquod ſibi impendere agnoſceret, à Regno ſe abdicaſse, ex hiſtoriarum monumentis habemus. Non deeſſent exempla, quibus oſtendi poſſet, cum ſtatu Principis valetudinario, publicam felicitatem conſtare non poſſe, cum ætas quælibet caſus hujuſmodi habeat, verùm res ipſa loquitur,

quitur, quando non ſolùm in politicis, ſed phyſicis rebus idem prorſus evenire facilè poterit cognoſci. Laboret, uti non raró ſit, corporis noſtri pars aliqua princeps uti cor, aut cerebrum affectu aliquo licet non gravi, naturalem totius corporis œconomiam aliqua ex parte lædi neceſſe eſt. Si imbecilis Sthomacus ſit, nec ritè ingeſtos cibos concoquat, ſingulæ partes totius Corporis noxam perſentiſcunt, ſi verò firmus, & robuſtus ſit univerſum Corpus robur, & firmitudinem ſuam retinet. Rectè propterea in hanc rem Q. Serenus antiquus Scriptor, qui de re medica Carminibus eleganter ſcripſit, de Sthomaco hos habet verſus

Qui Sthomacum Regem totius Corporis eſſe
Contendunt, vera niti ratione videntur,
Hujus enim validus firmat tenor omnia membra

At ſi hoc in noſtris corporibus evenire obſervamus, non eſt quòd miremur, ſi in Civili corpore idem quoq; aliquando eveniat; adeò refert, eum qui cæteris præſit rectè valere, quam ob cauſam Plato in Libro de Republica, Socratem induxit, ex Æſculapii inſtituto vetantem, ne qui ex natura ſua valetudinarii eſſent ad publica negotia adminiſtranda accederent.

derent. Cum itaque ſatis conſtet languente Principe, languere quoque Leges, & publicam felicitatem, magna commendatione digna eſt Eccleſiæ conſuetudo, ſummum rerum omnium Rectorem pro Chriſtianorum Principum incolumitate in ſacris ſolemnibus deprecandi, & publica vota quoque ſuſcipiendi, ſi eoſdem graviter ex aliquo morbo decumbere contingat. Id ipſum quoque agere Ethnici pro more habuere. Sic Magno Pompejo in Campania febre laborante, totam Italiam pro illius ſalute ſuis numinibus ſacrificia inſtituiſſe legimus. Admirationi quoque olìm fuit Populi Romani pietas erga Germanicum, quem à Tiberio adoptatum, pro ſucceſſore habiturum ſperabant; cum enim illum Antiochiæ ex gravi morbo periclitari nuntiatum eſſet, ac propterea tota Civitas in magno luctu, & mœrore verſaretur, evulgata fama convaluiſſe Germanicum, in ejuſmodi gaudium effuſus eſt Populus, ut per Urbem conclamaret: *Salva Roma, Salva Patria, Salvus eſt Germanicus, & in Capitolium cum luminibus, & victimis plebs concurreret, convulſis Templi foribus, ne* (ut tradit ſcriptor) *geſtientes vota reddere morarentur.* Verùm certo nun-

cio

cio paulò poſt accepto mortuum Germanicum, pietas in furorem converſa eſt, lapidata enim fuere templa, ſubverſæ aræ, lares quibuſdam familiares in publicum abiecti. Tanti erat apud ipſos Germanici Vita, & Valetudo, ſpe concepta publicæ felicitatis, ob egregias animi virtutes, quæ in illo præcellebant, ſi poſt Tiberii exceſsum Imperii habenas aliquando ſuſcepiſſet.

Cum ergo ad Populorum proſperitatem magnum habeat momentum proſpera Principis Valetudo, æquùm ſanè eſt, ut magna illius habeatur cura, & ſtudium, munus autem hujuſmodi nonniſi Medicæ Artis eſſe poterit, cui ad benè merendum de humano genere ſemper intentæ ſatis eſſe non debuit Regulas, & præcepta in univerſum tradidiſſe pro tuenda Hominum Valetudine, editis juxta ætatum, temporum, & locorum naturam, quam ſpartam exornavit Galenus libris ſex de ſanitate tuenda editis, quem poſtea multi alii ſcriptores ſunt imitati, niſi etiam quarundam Perſonarum, quæ ad publicum bonum videntur natæ incolumitati ſtuderet proſpicere. Sic Marſilius Ficinus Vir celeberrimus elegantiſſimum libellum, *de Studioſorum Sanitate tuenda* conſcripſit,

ſcripſit , cujus exemplo poſtea Fortunatus Plempius in Lovanienſi Univerſitate Profeſſor egregius opus elegantiſſimum edidit *de Togatorum Valetudine ſervanda*. At ſi Literarum ſtudioſos,

Qui juris nodos legumq; ænigmata ſolvant,

benè valere optabile eſt , ac ſi ob utilitatem, quam humanæ Reipublicæ præſtant digni fuere habiti , ut in ſui gratiam peculiares Tractatus à doctiſſimis Viris conſcriberentur , eò magis Principes legum Cuſtodes , & publicæ felicitatis Columen , ab Arte Medica Obſequium iſtud , ſeu tributum videntur exigere , ut pro illorum valetudine , quantum licet tutanda , particularem curam , & operam impendat.

CAPUT II.

Qualis debeat eſſe Medicus , cui verè Archiatri nomen conveniat, quidve in Principis Perſona deſideretur.

SI Principibus magno decori eſt , & laudi Aulam habere clarioribus Viris, quos in diverſo facultatum genere fama commendet , potiùs quàm ſtatuis , & Imaginibus ornatam,

natam, & inſtructam, veluti Juriſconſultis, Philoſophis, Mathematicis, Hiſtoricis, Poetis, aliiſque Literarum cultoribus, iiſdem non solùm decorum erit, ſed neceſſarium habere Medicos, fama, doctrina, & experientia celebriores, quorum opera, tum in ſecunda, tum in adverſa valetudine utantur. Habuere ſanè priſcis temporibus Reges, & Imperatores, magni nominis, & auctoritatis Medicos, uti Alexander Magnus Philippum Acarnum, Cæſar Auguſtus Antonium Muſam, & ſic deinceps alii Cæſares, & Reges, barbaris quibuſdam ſeculis exceptis, non habent tamen noſtrorum temporum Principes, quòd hac in re invideant Principum priſcæ ætatis Fortunæ, unico enim ſeculo adeò exculta eſt Ars Medica, tum in Theoricis, tum Practicis, ut ſi ipſis Medicinæ Parentibus daretur reviviſcere, non parùm admirarentur quomodo Ars iſta tam longo ſeculorum fluxu, quaſi iners, & otioſa ſteterit, ac poſtea tam brevi tempore ſummum ferè gloriæ apicem viſa fuerit attigiſſe. Quamvis igitur Medicorum præſtantis doctrinæ, & experientiæ ſuppetat copia, pro determinando tamen Archiatro aliquo, opus eſt delectu; oportet enim in eo Medico,

co, qui in Aula benè mereri, & dignitatem ſuam integram ſervare velit, prærogativas quaſdam eminere, quas non tam facilè ſit in cœteris reperire.

Ad Archiatri munus itaque ritè obeundum idonei eſſe non poſſunt, qui Medicinæ Elementis primoribus labris, ut dici ſolet, delibatis, Laurea donati, in Pagos, & Oppida concedunt, ibique ad aliquot annos, alienis periculis praxim aliquam medendi addiſcant, mox in aliqua populoſa Urbe clinicam exerceant, donec apud doctos, & indoctos boni practici nomen ſibi comparent. Hujuſce enim ordinis Medici in Theoricis ſemper hoſpites eſſe conſueverunt, novarum rerum quæ in Medica facultate jugiter eveniunt prorſus ignari, nec alios Scriptores verſant, quàm qui de re pharmaceutica tractant, ut magnam remediorum ſupellectilem promptam, & in numerato, ut dici ſolet, habeant. Medicum verò, qui Principum Valetudini præeſſe debet, neceſſe eſt, ut in loco Studiis apto, hoc eſt in aliqua celebri Univerſitate, curſus ſuos tum in Philoſophia, tum in Medicina ex aſſe abſolverit, ac antequam medicæ praxi ſe devoveat, in Muſeo docti, & eruditi alicujus

Medi-

Medici, Scriptores tum veteres, tum novos evolvat, ac norit quos Auctores legere debeat, quos omittere, ne Tempus inutiliter conterat, atque hoc pacto ſeſe inſtruat, ut ſolent Juvenes Doctores in Jure creati, qui in Juriſconſultorum Bibliothecis verſandis libris operam impendunt, antequam ad Forum pro agendis cauſis accedant. Ad erudiendum Medicum, ut dignus ſit, qui ſive in publicis Lyceis profeſſorium munus exerceat, ſive in Aulis Principum Archiatri dignitatem ritè ſuſtineat, non parùm confert in juvenili ætate peregrinatio, non tam curioſitate quadam varias Provincias, & Regna inviſendi, atque hominum mores obſervandi, quàm ut peregrinando, doctiores, & celebriores Medicos cujuſcumque loci conveniat, & alloquatur, ut ab iis varium medendi modum, & quæ uſitatiora in morbis apud ipſos ſunt remedia accipiat, ſicque variis mercibus onuſtus Patriam repetat. Mirùm eſt, quantum prudentiæ, quæ in Medico primùm expetitur, ac in eo præſertim qui Archiatri dignitate ſit decoratus, ſibi comparare poſſit, is, qui peregrinationem hujuſmodi ſuſcipiat; ſic Uliſſes,
Qui mores hominum multorum vidit & Urbes,

prudentis titulum ſibi adſciviſſe dicitur. Mos hujuſmodi nunquam ſatis laudandus, Germanis valdè familiaris eſt, qui poſtquam ab Academiis dimiſſi fuerint, prius quàm Medicæ Praxi ſeriò ſe dedant, varias peregrinationes, ac præſertim per Italiam noſtram capeſſunt; ut quos in re medica, vel fama, vel ſcripta commendent, inviſant, ex quibus documenta aliqua, quæ Artis ſint decerpant. Extat in hanc rem elegantiſſimus Libellus Thomæ Bartholini, quem ad Gaſparum Filium, dum Italiam peragraret, de Medica peregrinatione conſcripſit, in quo illum admonet, quomodo gerere ſe debeat, quæ Lycea, quas Urbes adire, quos Medicos ſalutare aliosque etiam in omni Scientiarum genere eruditos Viros extra Medicam facultatem, quos inter, celeberrimum D. Antonium Maliabequium Hetruriæ Decus recenſet. Qui ergo talia fundamenta jecerit, ac poſtea medicæ praxi in Urbe aliqua populoſa, ubi periti extent Medici, practicæ medicinali ad aliquot annos ſedulam impendat operam, ſupra vulgarium Medicorum ſortem aſſurget, ut aliquando ad Principis Aulam poſſit accerſiri. Singularis itaque doctrina requiritur in Medico, qui verè aptus ſit ad

regen-

regendam Principis ſui bonam valetudinem, non minor enim virtus eſt, ſanitatem ab iis, quæ clanculum, vel apertè, è ſtatu ſuo, illam evertere poſſunt, ſartam tectam tueri, quàm eandem amiſſam reſtaurare, ſicuti non minor militaris Diſciplinæ peritia in eo exigitur, qui prudentia, ac attentione, arcem ab hoſtilibus inſidiis norit ſervare, quàm in eo, qui ab hoſtibus captam valeat redimere. Si verò præter recenſitas dotes, alia accedant ornamenta, ut in Geometricis, Aſtronomicis, & Phyſica experimentali, lucro apponendum, nam ſi non meliorem Medicum, doctiorem tamen, & Principi gratiorem facient. Sum̃atim quanti momenti ſit, Principis valetudinem Medico magni nominis, & experientia claro demandatam eſſe, Leges ipſæ ſatis oſtendunt, nam in Codice lib. 9. tit. de profeſs. & med. cap. 11. cavebatur ne quis in Archiatrum eligeretur, niſi communi meliorum judicio fuiſſet comprobatus, optimo ſanè conſilio, ne vulgares Medici per ambitum, & malis Artibus, Archiatri locum occuparent.

In Medico Fortunæ favorem deſiderari volunt nonnulli, eòque magis in iis, qui Principibus ſuis operam præſtare debeant, quam

vulgi opinionem ſovent populares quidam Medici, qui doctioribus, & magis eruditis notam hanc appingunt, ac ut pro more habet peſſimum laudantium genus, peritiam commendant, & extollunt, ſed quæ Fortunam comitem non habeat, qua in re ignorantiam ſuam, & malignitatem produnt, ſatis enim fortunatus eſt, qui prudens eſt, & ex Artis præceptis operatur. Cœcam hanc vulgi perſuaſionem rident Viri omnes docti, ac præſertim Vir doctiſſimus Joannes Crato trium Imperatorum Medicus, qui in Epiſtola ſua nuncupatoria hæc habet verba. *Fateamur*, inquit ille, *cum Hippocrate rem ſe habere, ut hi ſoli fortunatè facere videantur, qui ſciunt, & contra infortunatè qui ignorant. Fortuna enim uti, eſt rectè facere, hoc verò qui ſciunt faciunt. Non uti Fortuna, neque aſſequi hoc quod velis, eſt id facere, minimeque rectè quod facis. Inſcius verò atque indoctus quomodo quæſo fortunatè aliquid ad finem perducet? Qui igitur curationes ſuas fortunatas eſſe cupiunt, ii Artem ſequantur neceſſe eſt, & ſucceſſus à Deo petant*. Hæc Crato: Si quis tamen in hoc negotio, quod ægrum, & Medicum intercedit, Fortunæ locum aliquem concedendum velit, illum potiùs penes ægrum,

quàm

quàm Medicum reperiri crediderim, æger enim verè fortunatus eſt, qui peritum Artificem inciderit, non ſecus quàm qui mari committere ſe velit, peritum Nautam nactus fuerit; mirum eſt enim quomodo qui navigaturus eſt, ſatagat peritum Nautam, quàm Fortunatum reperire, qui autem æger decumbat credere ſe velit Medico, quem vulgus fortunatum potiùs, quàm peritum deprædicet.

Atque hæc quidem ſunt, quæ in Medico deſiderantur, ad Principum Valetudinem regendam apto, quædam tamen ſunt etiam, quæ in Principis perſona deſiderabilia ſunt, ſi ab eo, quem in ſuum Archiatrum accivit, & cujus fidei, ac prudentiæ ſe concredidit, velit aſſequi quod maximè optandum eſt, ſanitatis ſcilicet tutelam. Neceſſe itaque eſt ut Princeps facilem ſe præſtet, & aures patienter commodet monitis, quæ ſubinde pro re nata ſuggerit Medicus. Lubet hìc ex formula ſatis prolixa qua Gothorum Reges, ut ex Caſſiodoro Varia. Lib.6. poſtquam in Italia rerum potiti barbariem exuere cœperunt, Archiatros ſuos creare conſueverunt, pauca verba referre. *Indulge te Palatio noſtro, habeto fiduciam ingrediendi, quæ magnis ſolent prætiis comparari,*

parari, nam licet alii ſubjecto jure ſerviant, tu rerum domino ſtudio præſtanti obſerva; fas tibi nos fatigare jejuniis, contra noſtrum ſentire deſiderium, & in locum beneficii dictare, quod nos ad gaudia ſalutis excruciet, talem tibi denique licentiam noſtri eſſe cognoſcis, qualem nos habere non probamur in cæteros. En quantum Auctoritatis olìm Reges Medicis ſuis largiebantur, Sanitatis ſuæ ſolliciti; hinc diſcant noſtrorum temporum Principes, quales gerere ſe debeant cum Medicis, quos non ut mancipia conſiderare debent, ſed, ut ita dicam, tanquam familiares, ſeponant enim oportet aliquid de ſua gravitate, ſi quotidianis ferè colloquiis cum iis agere debeant in ſecunda valetudine, ne poſtea cogantur in adverſa duris illorum præceptis intempeſtivè obſequi. Si enim Medicus ad Principem non facilem habeat acceſſum, ac in illo comitatem aliquam non reperiat, nec auſit hiſcere; niſi cum ab illo de re aliqua fuerit quæſitus, quamvis quædam obſervet, de quibus illum admonere debeat, nihil audebit proferre, ac illa in ſinu ſuo tacitus recondet. Mirùm eſt autem, quantum animi, ad id quod Artis eſt ritè peragendum ſuſcipiat, & notas quaſcumque tum bonas, tum malas obſer-

obſervandas , ſi norit ſibi licere apertè loqui, & monita ſua uti ſalubria benignè excipi, non ſolùm in adverſa , ſed firmiori valetudine. Non vulgari tamen prudentia illi opus eſt, ac præcipuè cavere debet, ne dum à Principe, in æſtimatione haberi ſe videt, ac magna liberalitate tractari, eò deveniat, ut illi ſe credat neceſſarium, qualem Philippus de Comines refert fuiſſe Jacobum de Gotties Ludovici XI. Galliarum Regis Archiatrum, qui ſuo Regi, quem mortis pavidiſſimum eſſe noverat, non ſolùm ſe neceſſarium credidit, ſed apertè illi proteſtabatur, quòd ſi unquam ab Aula fuiſſet dimiſſus, de illius ſalute actum eſſe, ideò ut Scriptor tradit, verbis aſperrimis Regem ſuum ſolitum increpare non ſecus, ac Servum ſuum, & quò majorem liberalitatem experiretur, dum quolibet menſe decem millibus aureorum donaretur, eò fuiſſe duriorem, & Tyrannidem quandam in Dominum exercuiſſe, illi enim perſuaſerat, ut ſine opera ſua, nec octiduum quidem poſſet vivere. *Liberalitas Servum fidelem facit*, ait Comicus, aliquando tamen etiam petulantem reddit, & ſortis ſuæ nunquam contentum. Elegans ſanè eſt illud dictum, quo Antigo-
nus

nus Rex, ut ex Plutarco in Apophtegmatibus legitur, Medici ſui avaritiam ſugillavit; cum enim in prælio vulnus Rex ſuſcepiſſet, fracta clavicula, ac Medicus dum vulneri mederetur, quotidie munus expoſceret, ac à Regia liberalitate referret, tandem Rex ad illum converſus, pete ait, *quod vis, dum clavim habes*. Multum equidem hujuſce generis Medici, de ſua auctoritate, & exiſtimatione ſibi detrahunt, nimis crebrò à Principe ſuo, munera, & beneficia expoſcendo, præter enim, quòd naturam ſuam divitiis inhiantem produnt, fortunæ ſuæ non raro damno ſunt, nam plura forſan acciperent, ſi Regiam liberalitatem non fruſtrarentur, aptè quidem in hanc rem Horatius

Coram Rege ſuo de paupertate tacentes
Plus poſcente ferent, diſtat ſumas ne pudenter,
An rapias . . . .

Medicus itaque ad merendum in Aula, tanquam in Caſtris deſtinatus, ſciat oportet, duplex ſibi munus incumbere, unum, quòd Principi ſuo, quotieſcumque ex aliquo morbo decumbat, ſedulam præſtet operam, ut illum promptis remediis ſanitati reſtituat, alterum, quòd dum Princeps bona fruitur valetudine,

tudine, illius cuſtodiæ maximè invigilet; quòd in cœteris Medicis non ità uſuvenit, qui ubi ægris curandis operam ſuam locarint, ac illos è morbo exemerint, paucis quibuſdam documentis relictis pro redintegranda valetudine, ſoſtro accepto abeant; qui verò Archiatri miniſterio eſt auctoratus, & quotidiè ad Principem ſalutandum, & ſolita obſequia præſtanda pergere tenetur, attentè obſervare debet qualis ſit in Principe valetudinis ſtatus licet integræ, quod ex aſpectu, voce, & hilaritate conjiciet, ac unam diem cum alia conferre, quandoquidem ſanitas multam habet latitudinem, ac ut ajunt Philoſophi, ſuſcipit magis, & minus, ut obſervare poſſit, num in eodem ſtatu perſtet, num creſcat, an decreſcat, ſicuti enim creditur culpa vacare Medicus, ſi prædixerit qualis ſit futurus morbi eventus, bonus, vel malus, ità non ſolum culpa vacabit, ſed laudem promerebitur, ſi prævideat, ac præmoneat, valetudinem in lubrico eſſe, & ad ſtatum morboſum ſenſim vergere. Quoniam autem hic tantum agitur de Principum ſanitate tuenda, Archiatri præcipuum munus erit, Corporis habitum

bitum in Principe ſuo diligenter obſervare, num firmus ſit, num ex natura ſua, & à primordiis robuſtus, an imbecillis ſit, qualis ejuſdem ſtructura, num denſa, an rara, quale illius temperamentum, quantum accedat, vel recedat à medio illo, ac optimo, quod tanquam Policleti regulam fingunt Medici, quæ ſit ad actiones promptitudo, quibus animi motibus ſit magis obnoxius. Non exigui quoque momenti erit perſpectum habere, num à Parentibus ſanis, ac robuſtis ortum duxerit, & num Avi, & Atavi gentilitiis quibuſdam morbis laborarint, quales morbi ad integra ſecula interdum deliteſcunt, ac poſtea veluti per traducem in Nepotibus poſt longum tempus regerminant,

Multa Pater, Materq; valent infundere natis
Tranſit & in ſeri Jura nepotis avus.

Omnia hæc itaque attentè animadvertere expedit, curanti enim Medico lucem non exiguam fœnerabunt ad ſanitatem in ſtatu naturali ſervandam, & ea prævidenda, & antevertenda, quæ eandem labefactare, ſive è ſtatu naturali poſſint evertere. Plurimùm autem intereſt Medici totis viribus incumbere, ad

ad Principis ſui ſoſpitatem cuſtodiendam, niſi experiri velit, quantum curarum, & ſollicitudinis ſibi ſit ſubeundum, ſi contingat eundem habere in lecto decumbentem, vel ex aliquo acuto morbo periclitantem, ſive ex chronica ægritudine, uti inter torturas podagricæ, ſeu nephriticæ paſſionis, gementem & ejulantem, ut Medico neceſſe ſit aſſiduas querimonias, de Artis medicæ inanitate, ac interdum etiam non bona verba audire.

Principis itaque ſi illi cordi eſt ſanitas, qua cuique homini nihil eſt prætioſius, erit ut monitori ſuo identidem auſcultet, ac illi non minùs in Præſervatrice, quàm in Curatrice fidem adhibere velit. Si enim bona valetudo miſerimo cuique adeò cara eſt, uti videmus, quantò carior debet eſſe Principi, cui ſupra tot Populos poſito, ac inter bonorum omnium affluentiam degenti, venerationem, & obſequia, tanquam Numini omnes præſtant, ut illi præter ſanitatem nil aliud ſit optandum. Nulli certè mortalium, quàm bono Principi quadrat, id quod Pindarus in Olympiis ſanitatem laudans cecinit, eum ſcilicet, qui ſanus, extremum ſenium pertingat fama illuſtris,

& divitiis affluens, nequaquam ſollicitum eſſe debere, ut ſit Deus,

ὑῶν Ψαῦμι παρισταμένων ὑγί-
εντα δ' εἴτις ὄλβον
ἄρδει, ἐξαρκέων κτεάτεσσι, ϗ
εὐλογίαν προστιθεὶς, μὴ μαστεύ-
σῃ θεὸς γενέσθαι.

Græcos verſus hic lubet apponere, quos Aloyſius Adimarus Poeta Florentinus percelebris eleganter Tuſca Poeſi ſic expreſſit,

Che quel che ſano i giorni eſtremi vede
E con richezze oneſtamente riede
Cinto di fama à ſaettar l' oblio
Non brami più, ne cerchi eſſer un Dio.

CAPUT III.

Aeris Naturam, & ſupra Viventium corpora poteſtatem, nulli ætati magis innotuiſſe, quàm noſtræ, rectum proptera illius regimen pro Sanitatis tutela inſtituendum.

EA eſt hominis conditio, ut poſtquam ab aquis uteri emerſerit, novem menſium ſpatio enhydrobius, ac ſemel tantum Aerem in quo degimus hauſerit, illius uſu poſtea toto

to vitæ tempore carere non poſſit, tantæ ſcilicet eſt neceſſitatis, inſpirationis, & expirationis reciprocatio, ut ſine alimento ad aliquot Dies vita protrhai poſſit, ſine aere verò nonniſi ad pauca momenta vita ſubſiſtat. De aeris natura, & admirandis illius proprietatibus, pauca habemus à veteribus Philoſophis, longè plura, & oculata fide certiora à rerum naturalium ſcrutatoribus habet hæc ætas noſtra. Quàm contractilis, & diſtractilis ſit aer, palam facit Machina Boyliana, ubi aer tanquam in carcere concluſus, per quandam veluti torturam cogitur fateri qualis revera ille ſit, quod idem pariter demonſtrat Sclopus Pneumaticus, in quo aer compreſſus, magna vi, & magno cum ſtrepitu erumpit, ut Pyrii pulveris vim exæquet. Ad explorandas aeris proprietates varias, & alterationes, reperta ſunt multa inſtrumenta, uti Thermometri, Barometri, Hygrometri, Anemometri, ac poſtremò à clariſſimo Viro Chriſtiano Wolfio edita eſt Aerometria, opus ſanè elegantiſſimum, in quo ea, quæ de aere deſiderari poſſunt uberrimè continentur. Ut autem ad propoſitum meum accedam, quid ad Corporum ſanitatem aer conferat videamus, aeris, qui

nos

nos circumambit præcipuus uſus à Medicis creditus eſt ; ut per inſpirationem æſtuantem in præcordiis ſanguinem temperaret, qua opinione valere juſſa, pro certò habetur, aerem particulis nitroſis ſaturatum, pulmonum miniſterio follium adinſtar, veſtalem ignem in Sanguinis maſſa hoſpitantem acuere potiùs, quàm ſufflaminare. Fermentationis quoque, in noſtris corporibus, & in omnibus fluidis ſubſtantiis, aerem principium, & auctorem eſſe, experimentis comprobari poteſt; ſi tempore vindemiæ muſtum ab uva recens expreſſum in phiala vitrea conditum, ac Orificio ſpumante concluſo, ne quidquam aeris ſubire poſſit, poſt plures menſes idem muſtum cum eodem ſapore reperitur; mirùm itaque non eſt ſi ſupra noſtra corpora tantum poteſtatis habeat aer nobis incumbens, dum per os viſcerum penetralia ſubit, & ſanguini remiſcetur, ac dum exteriùs per cutis poros in venas irrepit. Rectè propterea Hippocrates in Libro de flatibus, *aerem eorum, quæ corporibus noſtris accidunt auctorem & dominum appellavit*. Profectò ſi alterationes, quas in humanis corporibus aer valet efficere, conferamus cum iis quas alimenta, & aliæ res non naturales poſ-

ſunt

ſunt inferre, longè plures, & fortiores ſunt eæ, quæ ab aere nobis proveniunt, quàm quæ à cœteris rebus; aer enim intus, & incute continuò nos afficit.

Cum modò frigoribus premimur modò ſolvimur æſtu
Aere non certo, corpora languor habet.

Cautum itaque hac in re eſſe oportet Archiatrum cui Principis ſui valetudo demandata eſt, idcircò diligenter debet advertere Domini ſui temperamentum qualecumque ſit, cum ſanitas in qualibet temperatura, niſi à mediocritate enormiter excedat, poſſit ſubſiſtere, ut illius aeris in quo Princeps ut plurimùm degit temperamento accomodetur, ac illud foveat. Laudatur equidem ab omnibus aer ſincerior, utpote qui aptus ſit ad ſanguinis fermentationem, & circulum promovendum, ac ſpiritus vegetiores generandos. Aliquandò tamen evenit, ut quidam ratione ſui temperamenti feliciùs degant in are craſſiori, quàm tenujori, ideòque interdum neceſſe ſit valetudinarios, è locis ubi aer eſt ſalubris, & nitidus, ad loca ubi aer eſt nebuloſus, & craſſus tranſmigrare, *peſſimum enim eſt Cœlum, quod ægrum facit*, ut ait Celſus, & optimum dici poteſt, quod ſanum redit. Sicuti enim

natu-

naturarum aliæ quidem ad hyemem, *aliæ verò ad æſtatem benè malève ſe habent*, ita pariter de naturis hominum licet dicere, quòd aliæ ad aerem craſſum, aliæ ad tenuem benè malève ſe habeant. Solent propterea Principes variis in locis habere Palatia in Oppidis ſuæ ditionis, modò in campeſtri loco, modò in ſublimi ad quæ ſe conferant juxta varia, ac diverſa anni tempora, & prout expediat ſanitatem ad meliorem ſtatum redigere. Quare Romani Pontifices duo in Urbe habent magna Palatia, Quirinale, & Vaticanum, quæ pro ſitus diverſitate, diverſam habent aeris, temperiem, ſic in Vaticano pro more habent hyemare, in Quirinali Æſtatem traducere. Obſervare mihi contigit, quòd ut plurimùm præſertim in Italia noſtra Principum Palatia poſita ſint in locis Civitatis minùs ſalubribus, longè à Foro, & populi frequentia, quòd factum crediderim, quia, qui primi illa poſuere, ad voluptatem potiùs, & commoditatem, propter ſitus, & hortorum amplitudinem, quàm ad ſalubritatem animum intenderint. Prope Urbium pomæria, & foſſas, in quas omnes ſordes confluunt, aerem nebuloſum eſſe ſatis conſtat, ideòque morbis magis obno-

xios

xios eſſe cives inibi habitantes, prohibita inſenſibili tranſpiratione, quæ à nulla re magis læditur, quàm ab aere impuris halitibus ſaturato, uti in ſua Statica Sanctorius demonſtrat, aer enim circumambiens, cutis, & glandularum poros obſtruit, per inſpirationem verò, ſanguinis, & viſcerum Craſim labefactat. Obſervatione dignus eſt locus Hippocratis in primo Epidemiorum in hiſtoria Philiſci. *Philiſcus*, ait ille, *habitabat prope murum, & decubuit, prima die febris acuta &c.* In hunc locum egregiè Mercurialis in hujuſce Hiſtoriæ interpretatione citat, Hippocratem non fortuitò appoſuiſſe locum ubi æger decumbebat, ut Medici attentiores ſint ad curandos eos, qui in hujuſmodi locis habitent, tanquam ex malignioribus febribus corripi ſoliti. Hoc idem repetit Hippocrates in hiſtoria octava Eraſini. *Eraſinum, qui habitabat ad Bootæ torrentem, febris magna corripuit poſt cœnam &c.* Annis ab hinc quinque, mihi Mutinæ per Æſtatem, & Autumnum commoranti obſervare contigit Conſtitutionem Epidemicam malignarum febrium de genere tertianarum intermittentium, quæ multos, qui circa murorum ambitum domos habebant ſuſtulerunt, nullo ferè ex iis, qui

in partibus Civitatis interioribus domicilia haberent hujuſmodi febribus laborante. Magni momenti igitur eſt degere in aere puriori, & à nebulis remoto, ut ſanitas felicior habeatur, in aere enim puro, & minùs de terrena fæce participante, inſenſibilis tranſpiratus, ad ſanitatem adeò neceſſarius facilior eſt, quàm in aere craſſiori, & nebuloſo, qui adiapneuſtiam comitem habet, ubi purus, & ſerenus liberiorem facit perſpiratum, & promptiora ad omnes functiones corpora. Solent Principes non procul à ſuis Palatiis habere Hippodromos, & Equilia ædium ad inſtar magnificè conſtructa, in quibus longo ordine centenos Equos generoſæ indolis benè cultos, & pexos videre eſt, tali pompa & luxu, ut hinc metiri liceat qualis ſit Principis magnificentia, quale fuit olìm Regis Latini ſtabulum, quod deſcripſit Virgilius, ubi Equi

Stabant tercentum nitidi in præſepibus altis;

ex equino itaque ſtercore, ac ſtramentis, ſolent ſtabularii montes fimi ingentes acervare non procul à ſtabulis, qui inibi ad menſes relicti ubi putreſcere incipiunt, cum poſtea extra Urbem exportantur, talem mephitim expirant, ut Aulam non ſolùm, ſed viciniam to-

tam

tam inficiant; conſultiùs itaque eſſet, quotidie purgamenta hujuſmodi aliò deferre, quàm ſinere, ut identidem camarina illa commota inquinetur aer, & memorata incommoda ſubſequantur.

Paradoxum alicui hoc videbitur, ſi ad Judicium Barometri recurramus, quòd ſerenus aer flante Borea magis premat, quàm pluvioſus, & auſtralis, qua in re halucinatus eſt Borrellus, in Libro de motibus naturalibus à gravitate pendentibus, qui vi ratiocinii potiùs, quàm experientiæ credidit aere pluvioſo altiùs attolli Mercurium in fiſtula, deprimi verò reſtituta ſerenitate; quale Problema multorum exercuit Ingenia, ut hujus phænomeni vera habeatur ratio, qua de re mihi cum D. Schelhamero Profeſſore Kilonienſi fuit controverſia; pro cujus Problematis ſolutione Epiſtolam hoc anno edidi ad Celeberrimum Virum D. Lucam Scrœchium, A. N. C. Præſidem conſcriptam; aerem itaque nebuloſum, & auſtralem, perſpiratum diminuere crediderim, non tam quòd cutis porros infarciat, quàm quòd atmoſphæra, utpote levior minùs premat, tum intus, tum in cute, ſicque laxentur fibræ corporis, ubi ſereno aere, & ſpi-

rante Borea, atmoſphæra magis premit, & in officio continet fibras, quæ ſuo nixu promovent ſanguinis circuitum, qui ad facilem tranſpiratum magnum habet momentum ſuo appulſu; ſic ratio reddi poteſt, cur *Auſtri caput gravent, ſurditatem, ac languorem inducant, caliginem viſui offundant*, ut ex Hippocrate, quia minor eſt atmoſphæræ preſſio, & conſequenter fibrarum laxitas, ſegnior ſanguinis per ſua Vaſa fluxus, ac difficilior perſpiratus, quæ mala tolluntur, ſi gravior fiat atmoſphæra, ſubſequente aeris ſerenitate. Quantæ ſit neceſſitatis non ſolùm ad valetudinem tuendam, ſed & vitam ſuſtentandam juſta, & moderata aeris preſſio, ſatis demonſtrat Machina pneumatica, in qua extracto aere animalia moriuntur, & liquida quæque in tumorem attolluntur. Hanc ob cauſam in editiſſimis montibus, ubi minor eſt aeris preſſio, propter breviorem aeris columnam incumbentem, difficilior eſt reſpiratio inflatis pulmonum veſiculis.

Rectè ſanè illud to thion Hippocratis adeò celebre, ad aerem referendum quidam Interpretes volunt, divini enim aliquid, & nobis ignoti illi ineſt, ut quamvis circa illius natu-

ram

ram expendendam tot Philoſophi laborarint, adhuc tamen ſuperſit quod illorum ingenia exerceat. Cautum itaque in hac re, & obſervatorem eſſe oportet Medicum, cui Principis valetudinis tuendæ cura incumbit, ut quantum licet aeris naturam, in quo ille, ut plurimùm degit exploratam habeat, eamque temperamento accommodet, & qualis corporis ſit ſtructura, denſa, vel rara, ut conveniens ſit tranſpiratus, diligenter obſervet, cujus utilitatem primus omnium annotavit Hippocrates in Libro de Alimento hiſce verbis. *Qui probè perſpirant, debiliores, & ſaniores ſunt, & à morbis facilè reconvaleſcunt. Qui malè perſpirant, priuſquàm ægrotent fortiores ſunt, ubi autem ægrotarint difficiliùs à morbis reconvaleſcunt.* Obſervatione profectò digna ſunt Hippocratis verba, cum ait, eos, qui bono perſpiratu gaudent ſaniores eſſe, ſed debiliores, & ratio eſt, quia in facili tranſpiratu è glandulis per ductus excretorios in cutem hiantes, non ſolùm ſuperfluitates tertiæ coctionis, ſed etiam particulæ alimentares unà exalant, & idcircò debiliores ſunt, quàm qui minùs probè perſpirant, & à morbis faciliùs convaleſcunt; ubi altera ex parte quibus denſior eſt cutis, robuſtiores

ſtiores ſunt vires, ſed ſanitas magis periclitatur. Athletæ propterea virium robori conſultum magis, quàm ſanitati volentes, ut in Palæſtra virium ſuarum magnum ſpecimen præberent, in balneis à calidario, in frigidarium exiliebant, in hunc finem, ut ſanguis, & ſpiritus à balneo tepido ad cutim, & lacertos evocati, vi frigidæ inibi ſiſterentur, & occluſis poris validior eſſet fibrarum, & muſculorum virtus. Cum ergo præſtet Principem ſaniorem eſſe, licet debiliorem, quàm robuſtiorem, & morbis minùs obnoxium, cum illi ſufficiant vires ad naturales actiones obeundas, nihilque ſit quod promptiùs perſpiratum temporis momento offendat, quàm aeris frigus intempeſtivum, præſertim ſi à calido loco ad frigidum fiat tranſitus, attentum propterea oportet eſſe Medicum, in mutatione temporum, quæ potiſſimum pariunt morbos, ut Principem ſuum præmoneat, ne tam facilè frigido aeri, & pluvioſo ſe committat, ne ſubita fiat pororum cutis conſtipatio, qua nihil promptiùs eſt ad ſanitatem evertendam, cum itaque venatum procedunt Principes per Autumnum & Hyemem, monendi ſunt, ut in placido aeris ſtatu id agant, nec flante

Borea,

Borea, aut ingruentibus pluviis; ab Auſtris quoque cavendum, qui, & ipſi perſpiratum lædunt, laxitatem, ut diximus, fibrarum inducendo. Ut autem hac in re Medici Principes habeant præceptis ſuis magis obſecundantes, optimum erit iis ſuadere, ut in ſuo Cimeliarco habeant Barometros, Hygrometros, Anemometros, aliaque hujuſmodi inſtrumenta, ut oculari fide agnoſcant, quid faciant in Atmoſphæra ſubitæ temporum mutationes, quomodo ex improviſo in Torricelliana fiſtula Mercurius decidat, & pluvias præmoneat, qua ratione ad boreales flatus, ejuſdem Mercurii exaltatio proximam ſerenitatem denuntiet. Longè quidem ſenſibilior eſſet atmoſphæræ preſſio, ac illius mutatio, ſi experimentum fieret in Barometro non ex Mercurio, ſed ex aqua, qualem ſe habuiſſe refert Clariſſimus Boyle. Hyemali tempore ſuadendi, ut à matutino frigore maximè caveant, ſed in ſuis cubilibus placidè cubent, quòd ab iis obtinere non admodum arduum erit, æſtate verò invitandi eſſent, ut ad Solis ortum exurgerent ad auram leniorem captandam, & ſanguinis æſtum ſufflaminandum, quòd non ita facilè impetrari ſolet, dum ut plurimùm

Prin-

Principes lychnobii eſſe conſueverunt, noctu operoſam vitam agentes, interdiu verò ſomno indulgentes.

Plurimùm igitur refert ad valetudinem cuſtodiendam aeris regimen, nam ſicuti aer ignis anima dicitur, cum ignis ſine aere vivere non poſſit, ità aer ſi purus eſt, ac ſincerus, & nitroſis particulis ſaturatus, vitalis caloris, qui in ſanguine hoſpitatur, vita, & anima eſt, impurus autem, & inquinatus ejuſdem mors, & extinctio.

Non pauci quoque momenti erit ad tutandam Principis valetudinem, obſervare, cum incipiunt populariter vagari quidam morbi, num affectus hujuſmodi ab aliquo aeris vitio ortum ducant, an ab alimentis corruptis, uti frugibus, vinis, nam in primo caſu, Medici erit Principem hortari ut ad ſalubriorem locum ſe transferat, in altero verò aer ſuſpectus eſſe non debet. Obſervatione quoque dignum eſt, quòd ſi conſtitutio aliqua varioloſa inter pueros caput efferat, morboſum aliquod in aere ſuſpicari liceat, ut plurimùm enim poſt variolas morbi epidemici, uti febres malignæ, diſſenteriæ ſolent ſuccedere, ut mihi pluries obſervare contigit. Hæc itaque

que generalia ſunt præcepta , quæ hac in re excogitare mihi datum eſt , habita ratione tamen ad ætatem, temperamentum, anni tempus, regionem, conſuetudinem , quæ in omni ſubjecto ſunt conſideranda ; cæterùm conſulenda erit experientia , & aer qualiſcumque ſit præferendus , ſi ſalutaris fuerit compertus ; nam ut ſuperius dictum , *peſſimum eſt Cœlum quod ægrum fecit*. D. Petrus Damianus Ravennas Eccleſiaſticus ſcriptor , ut ipſemet refert cum Romæ degeret apud Romanum Pontificem Nicolaum Secundum , Sed ferè ſemper valetudinarius , & febriculoſus , Pontificem præcari cœpit , ut ſibi permitteret Ravennam adire , aſt ille , cui percarum erat habere præſentem Virum, Sanctitate non minùs, quàm Doctrina percelebrem, ſupplicantis præcibus cum nollet annuere , affirmans romano Cœlo longè inſalubriorem eſſe Ravennæ aerem, ubi etiam aquarum ſalubrium penuria laboraretur , D. Petrus Dimiſſione deſperata , de Romana Urbe febribus obnoxia luſit his verſibus.

Roma vorax hominũ, domat ardua colla virorũ,
Roma ferax febrium, necis eſt uberrima frugum,
Romanæ febres ſtabili ſunt jure fideles,
Quem ſemel invadunt, vix à vivente recedunt.

CAPUT IV.

Non benè inter ſe convenire Principum menſas, & bonam valetudinem; victu parco & ſimplici facilè obtineri ſanitatem cum longævitate; quid ſit cibi attritio in ſtomacho apud Galenum exponitur; neminem in ſeipſo etiamſi caveat determinare poſſe juſtam cibi menſuram.

INter ſanitatis ſtudia non immeritò Hippocrates primum locum tenere voluit monitum illud, *non ſatiari cibis*, nulla facta mentione de cibi parcitate; nam ſi hæc duo extrema conferantur, ſœpiſſimè in ciborum ſatietate peccatur, perrarò in parcitate, imò ſi ſanitas, utpote perfectio & virtus corporis, mediocritatem, & veluti quoddam æquilibrium tenere debet, vergit tamen potiùs, & inclinat ad parcitatem. Quales ſint quotidianæ Principum menſæ, quibus tam ingens ſervorum turba militat, non eſt, quòd deſcribam, non enim in abdito ſunt, ſed facilè patent eas proſpicere volenti, ut etiam ſo-

ſùm

lùm ſufficeret eos ſpectare, qui longo ordine varii generis dapes ad menſas Principum deferunt, & referunt. Hygæam, & Panaceam, binas ſorores, Æſculapii filias, finxere Veteres, primam quæ cuſtodiendæ ſanitati, alteram quæ revocandæ præeſſet. Profectò ſi ad obſervandas Principum menſas, Hygea accederet, facilè crederem ad hujuſmodi ſpectaculum, & tam grandes apparatus, quàm citiſſimè abituram, & Panaceæ ſorori renuntiaturam, non eſſe ſibi cum regalibus menſis rem ullam, ſed illa potiùs, cui ſanitatis reſtauratio eſt demandata, ad munus ſuum exercendum ſeſe accingeret. Verùm omiſſis fabulis, quibus utebantur Mythologi, ut miſteria quædam ignaræ plebi obvelarent, fateri neceſſe eſt ad intemperantiam in victu, tanquam ad ſcopulum naufragium facere Principum valetudinem, quare hac in re atentum oportet eſſe Medicum, ut dextrè, & arrepto tempore Principem admoneat, eorum, quæ ſanitati injuriam inferre valeant, ac è ſtatu ſuo deicere.

Quoniam igitur nulla in re magis, quàm in nimia ciborum copia, propter magna incitamenta, quibus inſtructæ ſunt quotidianæ Prin-

 cipum

cipum menſæ , quòd non evenit in aliis Viris nobilibus , licet opulentis , nimia ſaturatio quantum fieri poterit cavenda eſt , tanquam omnium malorum fons & origo , & licet alimenta ſint boni ſucci, majorem forſan inferunt noxam , nam, ut dici ſolet, optimi corruptio peſſima , cumque id ſepiſſimè contingat , nec ſpatium detur ſtomacho , ut per abſtinentiam cruditates concoquat cachochilia præſtò eſt , & inde cachochimia , ac mala nutritio. Augetur quoque malum, quò major erit ciborum varietas , & conditura , quæ uno eodemque fermento ventriculi , non poſſunt uniformiter confici , multò minùs in aliis corporis officinis convenienti mixtura in unicam redigi formam; ſic vitiato ſanguine functiones omnes læduntur , nam uti ajebat Hippocrates Libro de Flatibus *A' ſanguinis perverſione totius corporis perverſiones* . Idem prorſus evenit in multiplici ciborum diverſitate , quod in aquis magnorum fluminum ſcripſit idem Hippocrates, quas pro communi uſu improbavit , illas eleganti vocabulo diſſidentes vocitans, cum enim magna flumina nonniſi ex variis fluminibus in unum confluentibus fiant , eaque per diverſas regiones diſcurrentia , varios ac diverſos minerales

nerales ſuccos combibant, magnorum fluminum aquæ non poſſunt conſtare, niſi ex particulis, quæ inter ſe diſſideant, ideoque parum aptis ad humanos uſus; ita ſanguis ex tot monſtruoſis particulis diverſæ indolis conflatus, nunquam ad perfectam mixtionem poterit pertingere ſine tumultu, ut ſit idoneus ad partium alimoniam, & functiones obeundas; in hanc rem egregiè ſanè Horatius

. . . . nam cum ſimul aſſis
Miſcueris elixa, ſimul conchylia turdis,
Dulcia ſe in bilem vertent, ſtomachoq; tumultum
Lenta feret pituita . . . . .

Hanc ob cauſam forſitan gravi paſſione ventriculi laboravit Commodus Imperator, quam cibi attritionem in ſtomacho apellavit Galenus ad curationem accitus. Hiſtoriam ſatis elegantem, quam ipſemet Galenus de Precogn. ad Poſthumum tradit, lubet afferre: Poſt cibum aſſumptum angore ſtomachi premebatur, Imperator, ut pulſus frequens & parvus appareret, adeò ut annotationis febrilis principium crederetur, à duobus qui curationi aderant, Galenus nocturno tempore vocatus, explorato pulſu, liberè pronunciavit coram Medicis qui aderant, Imperatorem nullatenùs febrire,

ſed

ſed ſimplicem eſſe cibi in ventriculo attritionem, quam ob cauſam ab Imperatore quæſitus quid agendum eſſet, hiſce verbis reſpondit. *Si quiſpiam alius eſſet, qui hoc morbo laboraret, bibendum ipſi dediſſem, quemadmodum ſolitus ſum, vinum pipere inſperſum; Vobis autem Regibus, quibus tutiſſima remedia Medici admovere conſueverunt, lanæ manipulum nardino pigmento calido intinctum, oſtio ventriculi imponere ſufficiet*. Galeni ingenuam libertatem admirans Imperator, Medicis dimiſſis, vinum ſabinum pipere inſperſum bibit, & ſanitati eſt reſtitutus.

Elegans in hanc rem eſt apud Macrobium Diſputatio ſuper cœnam, uti mos erat apud Antiquos & literatos homines ad animum exhilarandum variis quæſtionibus, inter Dyſarium, & Euſtachium, quorum primus pro ciborum ſimplicitate diſſervit, alter uti gulæ Patronus pro alimentorum varietate in ſympoſiis declamavit, ingenioſè ſanè uterque, ſed validioribus argumentis Dyſarius, inter quæ magni ponderis eſt illud, quòd cum febrientibus Medicorum nemo cibi varietatem offerre auſit, ſed alimento quàm ſimpliciſſimo utatur, quòd ſi ad ſanitatem recuperandam multum

tum confert cibi ſimplicitas, cur non etiam conferet ad eandem conſervandam. His adjici poteſt, quòd ſtomachi fermentum tantarum virium eſſe nequit, ut tot ac tam diverſæ naturæ ingeſta cibaria diſſolvat, quin unum citiùs, alterum tardiùs concoquat, aliud verò nullo modo, ea prorsùs ratione, qua videmus quædam menſtrua, uti aquas fortes metalla quædam diſſolvere, & alia intacta relinquere. Hoc idem quoque de vinorum diverſitate ſentiendum, quæ ex variis regionibus deferri ſolent ad ornandas, & exhilarandas Principum menſas; obſervatum eſt enim diverſa vinorum genera epota, quamvis non in magna quantitate ſubitam ebrietatem induxiſſe, tumultuantur enim intus aſſumpta, non ſecus ac loca, & nationes unde fuerunt deducta; non levem quoque noxam experimur, cum ab uno vini genere, & unius loci ad aliud, licet in eodem loco natum, fit tranſitus, quòd pariter annotavit Hippocrates, nam ad aliquot dies noxam aliquam perſentimus, antequam Stomachus illi aſsueſcat.

Multiplex itaque, ac diformis cibi, ac potus varietas, ea eſt potiſſimum, quæ Principum ſanitati bellum indicit. Siquid enim admi-

admirandi, & portentoſi in genere Animalium, Piſcium, Terræ, Maris, uſpiam apparet, illicò alicujus Principis menſæ deſtinatur, & dono mittitur, ſic magnus ille Rhombus, & admirandæ magnitudinis, qui in Adriaco captus eſt, & cimbam onerabat, piſcatorum nemo inter ſuas capturas numerare auſus eſt, Domitiano itaque miſsus eſt, ad cujus ſpectaculum in concilium vocati ſunt Proceres, quorum alii ajebant, Piſcem illum capi voluiſſe, ut Principis menſam decoraret, alii peregrinam hanc belvam, grande omen eſſe magni, & clari Triumphi, alii requiri ad fabricandam patinam novum Prometheum, ad quem Rhombum alludens Juvenalis cecinit

Quidquid conſpicuum pulchrumq;ex ęquore toto eſt,
Res fiſci eſt ubicumque natat; donabitur ergo

Hac in re equidem fuit magna Cæſarum intemperantia in cœnis, quibus varia indebant nomina, quales fuerunt cœnæ Auguſti, & Vitellii, nomine dodecatheos appellatæ, in quarum una Auguſtus, & convivæ, Deorum, Dearumque habitu diſcubuere, ac inter ipſos Auguſtus pro Apolline ornatus eſt viſus, quòd convivium, licet in ſecretiori Palatii parte factum, vulgus latere non potuit, nam cum eo

tempore

tempore magna charitate annonæ Urbs laboraret, acclamatum eſt, frumentum omne Deos abliguriſſe; ridenda ſanè convivia, in quibus ubi ſub veſtibus Deorum, tot diverſis ciborum generibus ventrem infarcirent, cum ambroſia, & nectare tantummodò victitarent Dii, imò interdum una potione tantum eſſent contenti. Sic de ſupremo Deorum Martialis luſit

Juppiter ambroſia ſatur eſt, nunc nectare vivit.

Ab hujuſmodi autem vanitate, longè profectò abſunt noſtra hac ætate Principum menſæ; attamen cum ſingulari apparatu inſtructæ ferè ſemper appareant, ac perſæpè in publico conſpectu, non adeò facilè eſt, ut quis licet ſobrius ſibi temperet; quin ex epularum novitate aliquid delibando ſanitati injuriam aliquam inferat.

Temperet igitur ſibi Princeps à ſatietate ciborum non minùs, quàm à multiplici varietate, & æquo animo patiatur Medici ad Principis ſui ſalutem excubantis moroſitatem, ſi in feliciori valetudinis ſtatu aliquid moneat, quod guſtus jucunditati non benè ſapere videatur; Non omninò placet vulgatum illud Celſi. *Sanus homo, qui & benè valet, & ſuæ*

ſpontis eſt , nullis obligare ſe debet legibus , ac neque Medico , neque iatralipta ægere ; largiamur id verum eſſe in privatis hominibus , at non in Principe , cujus bona valetudo publicæ felicitatis magnum eſt præſidium , adverſa verò multas ærumnas comites habet. Id unum autem ad parcitatem , & ſimplicitatem victus ſervandam , deberet ſufficere , quòd ſaniores , & longæviores eſſe ſoleant , qui frugalem, & ſobriam vitam ducunt , quàm qui lautam. Cujus rei argumentum eſſe poſſunt veteres Heremicolæ , qui herbarum radicibus , & palmarum fructibus victitantes , vitam ad integrum ſeculum producebant , veluti de Paulo Heremita , & Antonio Abbate refert Divus Hieronymus. Hujuſmodi quoque exemplum viderunt poſteriora hæc ſecula in Clariſſimo Viro Ludovico Cornario, Patritio Veneto , qui cum à vita nimis lauta , idem ſibi fatum , quòd fratres ſuos in primævo ætatis flore ſuſtulerat , imminere adverteret , ad ſobriam vitam tranſeundo , fortis , ſanus , integer corporis & animi viribus , pancraticè , ut dici ſolet, vixit, ut nonageſimum ſextum annum agens , elegantiſſimum libellum conſcripſerit *De vitæ ſobriæ commodis* , dignum

ſanè ,

ſanè, qui commentariis illuſtretur, quòd, ſi quid otii mihi dabitur, forſitan exequi in animo eſt.

Qualia porrò, ad id, quod expetitur debeant eſſe cibaria, qua Menſura, qua Hora, quo ordine ſint aſſumenda, neminem fore crediderim, qui certis poſſit definire legibus, tam varia ſunt alimenta, tam varia temperamenta, Corporum habitus, diverſæ Regiones, & conſuetudines, & quædam idioſincraſiæ, ut vocant, ſpecificæ quædam proprietates, ut experientia potiùs, quàm Scriptores ſint conſulendi. Ad cujuſque igitur Sthomacum eſt provocandum, ille enim æquiſſimus eſt Judex, ea idcircò alimenta quæ facilè coquuntur, quæ promptam habent diadoſim, & Corpus benè nutriunt, illa cæteris ſunt præferenda. Signum itaque bonitatis cibi, ſaltem in genere erit Bonitas coctionis, & prompta nutritio. In hanc rem animadverſione digna ſunt Lucretii Carmina

Nec multum refert quo victu Corpus alatur,
Dumodò quod capias concoctum didere poſſis
Artubus, & Stomamachi humectũ ſervare tenorẽ.

Plurima apud Scriptores de re cibaria extant monumenta, quare ſolùm ea pertingam, quæ

ad rem meam faciunt, & quæ ad Principum valetudinem tuendam mihi videbuntur magis accommoda; ſed hac de re in ſequenti Capite. Primum itaque ad tuendam valetudinem cavendum erit à ſatietate, quæ obſtructionum parens eſt, & morborum nutrix, ſicuti etiam ab altero extremo, à nimia Ciborum parcitate, ne corpus debito alimento fraudetur, non ideò tamen velim, ut alimenta capiantur in pondere, numerò, & menſura, ſed ea moderatione, ut Stomachus gravamen, & diſtentionem non ſentiat, ſed perſæpè inter illecebras, & gratos ſapores, quibus guſtus percellitur, gravitatem non advertimus, niſi poſtquam è menſa ſurrexerimus. Hanc difficultatem juſta menſura cibos capiundi, doctè non minùs, quàm eleganter adnotavit D. Auguſtinus Libro 4. contra Julianum his verbis. *Jam verò cum ad uſum ventum fuerit neceſſariæ voluptatis, per quam reficimus Corpus, quis verbis explicet; quemadmodum nos modum neceſſitatis ſentire non ſinat, & ipſum limitem procurandæ Salutis, ſi qua adſint delectabilia rapiendo abſcondat, & tranſeat putantibus nobis ſatis non eſſe, quod ſatis eſt, dum libenter ejus provocationibus ducimur, exiſtimantibus*

nos

nos adhuc agere negotium valetudinis, cum agamus potius voluptatis; ità neſcit cupiditas ubi finiatur neceſſitas.

CAPUT V.

Cibaria, quæ ad bonam valetudinem ſunt minùs apta, Principibus magis uſui eſſe; de cibis primæ, & ſecundæ menſæ quædam adnotantur; quid ſit apud Hippocratem, carnes eſſe leves ad ſtateram, quid apud Ariſtotelem vinum ethicum.

QUòd vulgò dici conſuevit, nimirùm quòd perſœpè meliora videamus, & dedeteriora ſequamur, id in conviviis omnibus, & potiſſimum in Principum menſis magis uſuvenit; cibaria etenim quæ aptiora ſunt ad valetudinem tuendam, & utiliores ſuccos præſtant, ferè neglectui ſunt, & alia exotica, & peregrina, ac difficilis coctionis, ſeu pravi ſucci magis apetuntur, & exquiruntur. Panis cibus omnium communis, ſi quaſdam ferinas gentes in extremo Septentrione excipias, quas Ictiophagos vocant, qui piſcibus victitant, in Principum menſis

locum

locum quidem primum habet, & ultimum, nam quamvis ſit *tener*, *&* *niveus*, *mollique ſiligine factus*, parum de illo deguſtant Principes, & quandoque ſolùm mollior illius pars ad extergendos inunctos digitos inſervit. Hoc tamen in omnibus conviviis lautè, & opiparè inſtructis, in quibus abundent opſonia, exiguum panis abſumitur, ſic quando Servator noſter quatuor ferè hominum millia ſeptem panibus hordeaceis, & quinque piſcibus ſaturavit, illius diſcipuli de panis fragmentis duodecim collegerunt cophinos, nulla de piſcibus mentione facta.

In menſis itaque Principum, levem habent gratiam *dona laboratæ Cereris*, non ita Bachi Pomonæ, & venatricis Deæ munera. Panis igitur ex laudabili tritico benè fermentatus, ſubactus, ac ritè coctus, firmum & vitale alimentum præſtat magis, quàm quodcumque aliud cibi genus, itaut eo ſolo, & aqua poſſint vivere homines.

Satis eſt populis fluviusque, cereſque,

ajebat Lucanus. Sic Juvenalis quoque *panem*, *&* *circenſes*, ubi enim populi frugibus, & ſpectaculis abundant, uti olìm populus Romanus, felicem vitam degunt. Sic vidimus hoc

anno,

anno, quanta calamitate toto penè preſſa fuerit Europa ob annonæ charitatem, quàm algidiſſima hyemis conſtitutio, cui nullam aliam ſimilem priora ſecula viderunt, invexit, frugibus radicitus exuſtis. Hinc nulla cura bonos Principes magis fatigavit, quàm, ut quolibet prætio fruges aliundè exquirerent, quibus ſubditos ſuos, tanquam filios paſcerent.

Locus egregius extat apud Hippocratem in primo Epid. *Imbecilliora cibaria brevem vitam habent*; locum hunc ſubobſcurum egregiè interpretatur Valleſius, ut uno quidem modò pro debilioribus cibis intelligendi ſint ii, qui ſint facilis coctionis, quia facultati comutanti parum reſiſtant, & hujuſmodi cibos brevem vitam habere, quia parum maneant in corpore, cum uti ex Aphoriſmo, *Eorum, quæ velociter nutriunt, veloces quoque fiunt excretiones*; altera verò interpretatione, quòd imbecilliora cibaria brevem vitam habeant, nimirùm quòd paucum alimentum præſtando brevitatem quoque vitæ præſtent. Panem itaque laudatiſſimum ſuccum humanis corporibus ſuggerere, qui ob ſimilitudinem partibus apponatur, & firmiter adhæreat, ac propterea ad ſanitatem, & longævitatem multum conferat,

ferat, conſentiunt omnes. His licet adjicere panem benè coctum, qualis eſt nauticus, corruptioni non eſſe tam facilè obnoxium, ſicuti cætera alimenta, veluti carnes piſces, & fructus. Panis ad longum tempus aſſervatus non putreſcit, & vim nutriendi retinet, panis ergo, quem primum, & communem hominum victum, & etiam apud primos parentes in uſu fuiſſe deducunt nonnulli ex illo Eccleſiaſtici: *Initium vitæ hominis, aqua, panis, veſtimentum*, cæteris alimentis præferendus eſt, & intermiſcendus, quare non immeritò Verulamius panem ciborum firmamentum appellabat. Salubre conſilium itaque fuerit Principibus, ut pane veſcantur ritè parato, illum benè permanſum, & ſalivali fermento imbutum cibis intermiſcendo, cum aliqua quidem proportione ad reliqua edulia, non ea tamen, quam excogitavit M. Ficinus de Studioſorum Sanitate tuenda Libro ſecundo. *Panis*, ajebat ille, *eſto duplus ad potum, triplus ad carnes, quadruplus ad piſces*, ingenioſè quidem, ſed hujuſmodi legibus arctari non decet eum, qui benè valeat, & ſuæ ſpontis ſit, quales ſunt Principes. Auguſtus perfuſum frigida panem pro potione in ſiti ſumere
ſolebat;

ſolebat; idem panis unciam cum paucis uvæ duracinæ acinis quandoq; edebat, quippe veſcebatur ante cœnam quocumque tempore, & loco, quod ſtomachus deſideraret, Auctore Svetonio.

Quantum autem partium ſpirituoſarum contineat panis benè fermentatus norunt Chimici, qui ex illo ſpiritus acido volatiles educunt, egregium balſamum ad ſtomachi fermentum hebetatum renovandum, qua de re legi meretur Etmullerus. Hanc ob cauſam inter alimenta nihil eſt, quod ſtomacho pene ſit magis familiare, ut in ſanitatis ſtatu, neminem capiat panis faſtidium, imò in ſtatu morboſo, pro argumento proximæ ſanitatis accipiatur, ſi æger incipiat panem appetere. Obſervatione dignum eſt, quòd ſi quidam ſunt vini abſtemii, & alii propter quandam Idioſincraſiam, à quibuſdam cibis ſummè abhorreant, uti à caſeo, pomis, ovis, aliiſque rebus, nullus ferè obſervatus fuerit, panis abſtemius, præter puellam quandam cujus meminit Bruyerinus, quæ in Gallia Belgica cum ſexdecim annorum eſſet, nunquam panem deguſtavit, imò ſi illius momentum in ſero lactis, quo maximè delectabatur, poſi-

G tum

tum fuiſſet, illicò nauſea tentaretur. Neque ratione, & auctoritate caret, eorum, qui pauco pane, & multa carne veſcuntur fœtere animam; caro enim utpote ex ſua natura corruptioni obnoxia, nonniſi ſuccos ejuſdem indolis poteſt ſuggerere, ſi nimius ſit illius eſus; refert Bruyerinus Libro 6. de re cibaria, ſe noviſſe literatum hominem, cui hoc peculiare fuit, multis carnibus, pauciſſimo autem pane veſci, ideoque fœtidiſſimum oris halitum illi contigiſſe; revera nullus odor gratior eſt præ cæteris alimentis, qui ſpiritus recreet, quàm panis odor è furno recenter extracti.

Carnium uſum quod ſpectat, non raro à Principibus hac in re graviter peccatur, dum carnes animalium domeſticorum reſpuunt, & ferinas, ac ſylveſtres magis appetunt, quæ non ſolùm à natura humana alienæ ſunt, ſed difficilis coctionis, quales carnes ſunt Cervorum, Damarum, & caro Apri, quod à Satyrico ſuorum temporum luxum ſugillante, dicitur *animal propter convivia natum*. Obſervatione dignum eſt, quòd tradit Hippocrates ſecundo de Dieta, ubi damnat carnes *graves in ore, & ad ſtateram*; P. Martianus locum hunc obſcurum explicans, ait carnes omnes, quarum gravi-

gravitas in ore percipitur, & ad ſtateram manifeſta, hoc eſt, quæ data paritate molis, aliis gravior eſt, duræ coctionis eſſe, & ſtomacho ponderoſas, in quo cenſu referuntur carnes bubulæ, ſuvillæ, atque etiam leporinæ, hoc idem dicendum de piſcibus marinis durioris, & denſæ carnis, & de avibus aquaticis, quæ fortiores ſtomachos exigunt, & corpora magis exercitata, quod in Principibus non evenit, qui in otio potiùs, quàm labore ævum traducunt. His addendum carnes hujuſmodi ad ſtateram graves ex obſervatione Sanctorii in Statica, difficilioris eſſe perſpiratus, quàm carnes leviores, quales ſunt carnes vervecinæ. Quare alimenta hujuſmodi, licet coquorum mangonio guſtui ſapiant, craſſiores ſuccos ſuggerunt, in vaſis ſanguiferis, & viſceribus infarctum, & obſtructiones generant. Solent quidem hujuſmodi carnes duriores, ad aliquot dies aſſervari, ut teneriores fiant, ac per æſtatem in conditoriis nivium teneri, ad macerationem, & putrefactionem ferè, quod non adeò laudandum, nam perſœpè proximæ corruptioni multum de ſpiritu vitali illis decedit, ideò ab Hippocrate ſecundo de Dieta, probantur magis carnes re-

centiores, utpote ſalubriores. Ad teneritudinem verò ipſis conciliandam, carnes hujuſmodi duriores flagellandæ, ac perdomandæ, fractis enim illarum fibris molliores fiunt, & ſtomachico fermento minùs rebelles.

Utiliores quoque ſunt carnes volatilium, quæ liberiore Cœlo, & naturalibus paſcuis ſuis fruuntur, quàm altiles, & cortales, ut vocant, quæ quidem pinguiores ſunt, ſed minùs ſalubres, utpote minùs exercitatæ, ſummatim carnes omnes laudantur, quæ facilè perſpirant, quales ſunt vervecis, ex obſervatione Celeberrimi Sanctorii, & carnes omnes, quæ, uti ajebat Hippocrates, ad ſtateram leves ſunt, ut quæ multum aeræ ſubſtantiæ contineant, quòd ob faciliorem perſpiratum Principibus præſertim, quibus corporis exercitatio non adeò familiaris eſt, valdè conducit. Neceſſarium itaque foret, Principes, quibus magno cultu, & apparatu ex variis carnium generibus inſtructæ ſunt menſæ, ſive à ſuis Medicis, ſive ab ipſa experientia edoctos eſſe, quæ carnes ſtomachum magis gravent, quæ coctu faciliores ſint, & alvo magis ſecedant, quod itidem de piſcibus dicendum, cum quibuſdam anni temporibus piſcu-

lentos

lentos dies agunt, ne poſtea jam ſaturi, cum ad frigidas menſas fit tranſitus (ſic enim Veteres ſecundas vocabant) ad nova gulæ irritamenta aqualiculum nimis onerent

Poſtquã exempta fames, & amor compreſſus edẽdi
Fit ſtrepitus, menſæ ſuccedunt dona ſecundæ.

Sic præſtò ſunt, qui magna celeritate aliò adſportent, quidquid culinam redolet, & longo ordine inferant, quæ laſſatæ voluptati ſolamen aliquod apta ſint adferre, quare temporis momento nova metamorphoſi apparet menſa inſtructior, quàm antea. Mos hujuſmodi in Italia rerum omnium, quæ ad luxum ſpectant feraciſſima in Aulis Principum per antiquus eſt. Menſæ Syracuſanæ, & Italicæ præcæteris lautiores celebrabantur, ut etiam adagii loco eſſent, quoties lautam menſam quis velet innuere, ſic Plato in Epiſtola ad propinquos Dionis, negàt ſibi felicem illam vitam in Siculis, Italiciſque Menſis, ac reliquis voluptatibus ſitam nunquam placuiſſe. Athenæus quoque in dipnoſofiſtis inter opiparas menſas, & omni delitiarum genere refertas Italicas refert.

Ad menſas itaque ſecundas, in quibus videre eſt miro, & eleganti ordine diſpoſita varia

ria bellariorum, & cupediarum genera, acetaria, holera, fructus quoſcumque peregrinos, ab Alcinoi hortis, ſi licet, uſque deductos, atque omnia, quæ coquorum ingenioſa manus figurare didicerit, periclitatur temperantia, & conſectariè bona valetudo. Quoniam autem à pinguioribus in prima menſa infractus eſt appetitus, ut plurimùm in ſecunda ad illum acuendum, ab acidis ſubſidium quæritur. Lactuca ex variis acidis, & ſalſis quoque parata primum locum mereri ſolet, more Veterum, apud privatos tamen homines, & vulgarem gentem noſtra hac ætate prima menſa in uſu eſſe conſuevit, de hac Martialis

Claudere quæ cœnas Lactuca ſolebat avorum,
Dic mihi cur noſtras incobet illa dapes.

De fructibus hoc adnotare licet, quod Principes nunquam fructus edant in tota ſua maturatione, & integritate, nam ad illorum menſas, quæ ſolùm raritate, & prætio æſtimantur, fructus apponi ſolent aut præcoces, aut ſerotimi, præcoces acerbiores ſunt, & crudos ſuccos generant, ſerotimi fatui ſunt, nullius gratiæ, & bonitatis. De ficubus hæc habet verba Hippocrates in ſecundo de Dieta

Primæ

Primæ ficus peſſimæ. Dominum ſuum itaque admoneat oportet Medicus, ut ab immodico fructuum fugacium eſu ſibi temperet, quales ſunt ii, quos horreos vocant, & naſcuntur ſub Ora, & Opora, Oram autem, & Oporam Græci vocabant tempus illud, in cujus medio oritur Canicula, quod quadraginta dierum eſt, de quo Galenus pluribus in locis, ut in ſecundo de Alim. Facult. & tertio Aphor. 14, fructus enim hujuſcemodi corruptioni facilè ſunt obnoxii, & bilioſas diarhæas per æſtatem inducunt, unde Galenus in libro de Vitio, & Bon. ſuccorum, ob illorum uſum immoderatum ſe bis ægrotaſſe ingenuè fatetur. Abſit tamen ut illorum uſum improbare audeam, quos nimirum ad ſitis, & æſtuantis ſtomachi ſolamen natura genuit, ſi nive ſeu aqua perfrigerati aſſumantur, eo tempore, quo

. . . . Procion furit
Et Stella veſani Leonis
Sole dies referente ſicos.

Quoniam autem nivis qua carere menſas Principum monſtrum eſſet, facta eſt mentio, non improbatur moderatus illius uſus, ſed abuſus, tanquam ſummè noxius damnatur. Profectò potiones illas, & ſorbitiones ex acido

acido citri, limonum cum ſacharo ad congelationem uſque, quas ingenioſa ſitis commenta eſt, nemo ſanæ mentis unquam laudarit, dum ad illarum deſcenſum horreſcunt viſcera, & occaleſcit ſtomachus, & paulò poſt moleſtior fit ſitis. *Nix ſitim facit*, ajebat Rhaſis Libro vigeſimo primo Tract. quinto, quod efficit, dum palati poros & fontium ſalivalium, unde ſeroſus latex jugiter emanat occludit. Veteres in conviviis pro more habuiſſe frigidam, & calidam aquam potare ſatis notum eſt, ut ex Martiali

Caldam poſcis aquam, ſed nondum frigida venit;

imò quòd mirum eſt, aquam calidam in deliciis habebant, qualis luxuriæ ſpecies noſtra ætate obſolevit; Priſcos homines aqua gelida, & calida uſos fuiſſe facilè crediderim, ut noxam, quam frigidæ potus induceret calidæ potione eluerent, & emendarent. Hanc tamen conſuetudinem calidam potandi, non adeò laudabat Martialis, ſic enim ille

Poſſideat Lybicas meſſes, Hermumque, Tagumque,
Et potet calidam, qui mihi laudat aquam.

Equidem ſi rectior eſſet nivis uſus, atque ut Juriſtæ ſolent dicere, cum moderamine inculpatæ tutelæ, pro ſingulari beneficio à Divina bo-

na bonitate, ad repellendam æſtuantis aeris violentiam, nix eſſet accipienda, in locis præſertim calidioribus, ut in Sicilia, Regno Neapolitano, ac tota ferè Italia, tum pro ſanis, tum pro ægris corporibus. Ubi enim, uti aliquando evenit, cum per hyemem, vel paucæ nives, vel nullæ è Cœlo delapſæ fuerint, ac propterea nivalis annonæ caritate laboretur, annus ille pro nefaſto habetur, nec obſervatione caret, quòd in hujuſmodi caſu longè plures, & graviores morbi vagati fuerint, quàm cæteris temporibus. Perantiquum fuiſſe nivis uſum, etiam apud Judæos, habemus ex Proverbiorum Libro: *Sicut frigus nivis in die meſſis, ita legatus fidelis, ei, qui miſerit eum animam requieſcere facit*. Judæis autem nivem ſuppeditabat Mons Libanus, quem Tacitus Hiſtor. Libro 5. præcipuum Montium in ea Regione eſſe ait, *& mirum dictu tantos inter ardores opacum fidumque nivibus*, ac in tanta copia, ut Jordanem Amnem alat, & fundat. Sicuti autem non modica ſunt bona, quæ ex nive pioveniunt, ſiquis benè utatur, ita non pauca, & vulgaria ſunt mala, quæ ab immoderato illius uſu promanant, quæ recenſuit Hippocrates 5. Aph. 18, & 24.

Magna itaque cautione opus eſt in re, quæ tam ſuaviter guſtum percellit, perdifficile eſt enim, ut quis ſibi temperet, ubi ſiti urgetur, & gelidas potiones habeat in promptu, ne illas affatim hauriat, quod ſanè periculoſum eſt, præſertim ſi corpus antea fuerit excalefactum, cum exempla non deſint illorum, qui poſt gelidæ potionis hauſtum ſyncope correpti fuerint, & non ſecus, ac epoto veneno repentè interierint, attamen tam gravis noxa vitari, aut ſaltem corrigi poteſt, ſi ſorbillatim potiones hujuſmodi gelidæ aſſumantur, dum enim in ore paulisper detinentur, ac lentè per Oeſophagum deſcendunt, multum de ſuo rigore deponunt, & ſtomachus in anteceſſum per communicationem refrigerium perſentiſcit, quam cautionem valdè commendat Tſchirnhauſus in ſuo eleganti Libro *Medicinæ Mentis ; & Corporis*, ubi refert, pluries auſum fuiſſe à variò corporis exercitio adhuc æſtuantem, aquis artificio congelatis ſe reficere, abſque ullo quòd ob id ſenſerit incommodo, eò quòd ob nimiam qua palatum afficit frigiditatem, non niſi pauxillum ſingulis vicibus aſſumeret, ubi ex adverſo ait ſe quoſdam vidiſſe, in ſimili ſtatu cereviſiam avidiùs.

diùs, & copioſiùs inglutientes, in graviſſimos morbos fuiſſe collapſos, à quibus vix liberari potuerint.

Nihil porrò eſt, quod Principum valetudini, vel clanculum, vel apertè ſit magis hoſtile, quàm vini potus, ſi immoderatior ſit illius uſus, neque ſolùm valetudini, ſed etiam famæ, & exiſtimationi. Satis nota ſunt magnorum Virorum exempla, quibus bibacitas probro fuit, & rerum geſtarum gloriam obumbravit, uti Alexandro Magno, cujus in vino intemperantiam, ut cohiberet Androcides Vir Sapientia clarus, referente Plinio Libro 14. Cap. 5. ſic illi ſcripſit: *Vinum potaturus Rex, memento Te bibere ſanguinem terræ.* Catoni quoque cenſorio Viro objiciebatur ebrietas; vitium hujuſmodi latere non poteſt, eòque minùs in Principibus, adeò ut facilè in vulgus dimanet, & ſcomatibus interdum derideatur, ſic Tiberius Nero, Biberius mero vocitari conſueverat. Vinum equidem ſi moderatè potetur, magnas præſtat utilitates ad corporis vires confirmandas, ſed eodem nihil pernicioſiùs ſi modus abſit, naturam enim ignis habet, quo nihil eſt utiliùs, & eodem nihil nocentiùs. Magnates & Principes Viros podagra,

& nephritide cognatis affectibus, & hæreditario jure à Parentibus in filios transferri ſolitos, ſepiſſimè infeſtari nemo non novit; quare Lucianus in ſua Tragopodagra longam ſeriem Heroum, quos Poetæ celebrant, podagra laborantium recenſet. Quantum virium utrique affectui generando, & alendo habeat vinum largè hauſtum, ipſamet experientia ſatis palam facit, dum tartaro ſuo, cujus prægnans eſt, articulis duram, & lapideam materiam affigit. Ut ergo Principes hoſpites tàm infeſtos ab Aula arceant, vino quidem utantur, modicæ naturæ, ſive limphato, cavendo à vinis meracis, & quæ magis commendantur. Laudatur vinum vetus defæcatum *edentulum*, ut ipſum vocat Plautus in Pœnulo, quod non mordeat, in planitie potiùs, quàm in collibus natum, minùs enim tartari in ſinu ſuo recondit, ſummatim vinum modeſtum atque ethicum, hoc eſt boni moris; liceat mihi hoc uti vocabulo, quo uſus eſt Ariſtoteles in Rhetoricis οἶνος ὁ ἠθικός. Theophraſtus 6. de Cauſis Plant. ait, *id vini genus celeriùs purgari, & conſiſtere, quod ſit tenujus, & quaſi vitii mixtura immune*, Gaza, & Hermolaus Barbarus de Vino benè morato intelligunt;

non

non deſunt tamen, qui οἶνον illud ἠθικὸν de vino percolato intelligendum velint ἀπὸ τῦ ἠθεῖν: Vina itaque ſint, ſive ex ſua natura morata, ac tenuja, ſive ſacco percolata, ac ut ita dicam caſtrata, nam *ſacco*, ut ait Plinius *vini franguntur vires*. De vino percolato hoc adnotare licet, quod in dolio repoſitum non ebullit ut reliqua vina, quæ in ſuis vaſis ad menſes integros magno ſtrepitu ebulliunt, ac præcipuè ſi meraca ſint, nam in percolatione vina multum fæcis, & tartareæ materiæ ſacci parietibus hærentis relinquunt, quæ in cauſa ſunt, ut vina non percolata ad aliquod tempus efferueſcant, nec conquieſcant, niſi poſtquam facta fuerit conveniens per ſuperiora deſpumatio, & craſſiorum partium in fundum præcipitatio. Id habent etiam notatu dignum vina percolata, quòd elutriatione non indigeant, nec per æſtatem pendula fiant, neque dolii parietibus tartaream materiam affigant, quare pro tartaro, cujus in re medica tantus eſt uſus, obtinendo, nunquam aperiuntur dolia, in quibus aſſervatum fuerit vinum percolatum. Ulteriùs hac gaudent prærogativa, quod non expectandum, ut veteraſcant, poſt enim duos vel tres menſes in po-

tu

tu uſui eſſe poterunt. Hujuſmodi vinum igitur ex optimis uvis non in collibus, ſed in planitie, non adeò tamen ab iis diſtante paratum, aptius erit ad menſas Principum pro valetudine tuenda, & pro podagricis, ac pro nephriticis affectibus, quantum licet arcendis. Nolo itaque Principum Menſas carere vino, ſed habeant vina, quæ ſanitati inſidias non ſtruant, ſed vitales ſpiritus blandè, & ſine noxa reficiant. Non deſunt Regum, & Imperatorum exempla, qui hac in re ſobrietatis, ac temperantiæ egregium ſpecimen reliquere; Julius Cæſar, Svetonio teſte, vini parciſſimus fuit, Auguſtus quoque, eodem referente, in Caſtris apud Mutinam non niſi ter ſupra cœnam bibebat, e quibus Svetonii verbis, vini Mutinenſis agri præſtantiam licet deducere, quamvis enim Auguſtus ſuæ valetudinis ſtudioſus fuerit, attamen ter tantum ſuper cœnam bibiſſe magnum fuiſſet ſobrietatis exemplum, quare fas eſt credere vini generoſitatem, quod Mutinenſes colles gignunt cognoviſſe, ac propterea tam ſingulari temperantia, illo uſum in cœna fuiſſe. Meherclè vina Saxolenſia, Floriana, Spetiana, Hetruriæ vinis celebrioribus nullatenus

conce-

concedunt. Neque unicum eſt hoc beneficium Mutinæ à Deo conceſſum, ea enim Civitas, præter optima vina, & aeris ſalubritatem, habet etiam optimas aquas, & quod præcipuum eſt, & ad veram fœlicitatem viam ſternit, habuit ſemper, & habitura eſt optimos Principes.

CAPUT VI.

Nemini magis, quàm Principi pro conſervanda valetudine neceſſariam eſſe quotidianam corporis exercitationem.

SI verum eſt quod ſcripſit Hippocrates Libro 3. de Diæta, eam eſſe exercitationis vim, ut in commoderatione quadam inter labores, & alimenta ſanitatem poſitam eſſe voluerit, *conſiderandum eſt*, ait ille, *utrum cibus ſuperet labores, aut labores cibos, aut moderatè inter ſe habeant, utrum enim tandem ſuperetur morbi fiunt, ab æqualitate autem inter ipſa mota, ſanitas adeſt*: Igitur ſicuti quotidiana alimenta ad vitam, & ſanitatem ſervandam, ſunt neceſſaria, ita etiam quotidianum exercitium ad ſanitatis cuſtodiam erit

æquè

æquè neceſſarium, ut inter hæc duo proportione ſublata ſanitatem corruere neceſſe ſit. Si enim modicus ſit cibus, & immodicus labor, atteruntur vires; ac ſi multum ſit alimentum, ac pauca exercitatio, cumulantur excrementa, & ſenſim nobis non ſentientibus, magni fiunt morborum apparatus. Recta itaque victus ratio, & moderatum exercitium, mutuò ſe debent excipere, ut ſanitas conſiſtat, præceſſiſſe tamen alimenta, & inchoatam coctionem æquum eſt, nam ut ex Hippocrate in Aphoriſmis, *ubi fames, laborandum non eſt*. Apud Perſas exercitium, & victus ita colebatur, ut turpe putaretur ſpuere, nares emungere, uti refert Xenophon in Pædia Cyri Libro 1. certiſſimo apud ipſos intemperantiæ in victu argumento, quod noſtra quoque tempora ejuſdem labis coarguit, dum non ſolùm frequenter expuere, & nares emungere, pro ſanitatis ſtudio habemus, ſed Nicotianæ fumo, maſticatione, & pulvere, nares & fauces continuò provocamus ad congeſtas impuritates excernendas, quæ non cumularentur, ſi vitam magis frugalem, & minùs deſidioſam ageremus. Natura equidem commodis noſtris ſatis intenta, alibi, quàm

quàm in facie aptis emiſſariis nos inſtruxit ad excrementa, tum craſſa, tum tenuja egerenda, ſed nos organa odoratus, & guſtus ad fæda miniſteria traduximus. Contra hujuſmodi Hippocratis præceptum à Principibus frequentiſſimè peccari ſatis patet, unde fit, ut non raró hanc ob cauſam à ſanitatis ſtatu facilè decidant.

Corporis itaque exercitatio pro ſanitatis ſtudio, ſi ulli neceſſaria eſt, maximè Principibus, quibus ob lautiores cibos, & multi nutrimenti, neceſſe foret, ut ita dicam cibos à laboribus ſuperari, ut æqualitas illa, & proportio, quam Hippocrates optabat, obtineri poſſet. Varia ſunt exercitationum genera, illud tamen exercitium præferendum, quod à principio intrinſeco ortum ducit. *Omnium verò motuum optimus ille eſt*, ajebat Plato in Timæo, *qui in ſemet ex ſeipſo fit. Nam & mentis, & totius ipſius motioni cognatiſſimus eſt. Qui verò ab alio fit deterior.* Vehi curru, navi, ſella geſtari, fricari corpus, ſunt quidem motiones corporis, ſed à principio extrinſeco, nec tales ſunt, ut ex iis ea beneficia conſequantur, quæ à motu muſculari obtinentur, uti ex deambulatione cur-

ſu, & quacumque alia ſpontanea corporis motione; ex convenienti enim corporis exercitatione ſopitus calor excitatur, circulus ſanguinis promovetur, alimenti in ſingulas partes æqualior eſt diadoſis, ac liberalior eſt perſpiratus, atque obſtructiones in viſceribus, & vaſis ſanguineis ſiquæ ſunt expediuntur. *Diſruptum eſt lien, ambula*, ajebat Plautus in Curculione. Rectè ſanè, ac eleganter in hanc rem Celſus Libro 1. Cap. 2. *Ignavia maturam ſenectutem, labor longam adoleſcentiam reddit*. Summatim humanum corpus, uti de fama Virgilius

Mobilitate viget, vires aquirit eundo.

Princeps itaque cui cara ſit valetudo, non minùs cogitet de cibo quotidie ſumendo, quàm de quotidiana exercitatione: laudatur deambulatio matutina ante cibum, ſub dio magis, quàm ſub tecto, cœlo tamen ſereno, nec à ventis perflato, ſive veſpertina ante cœnam; *labores cibos precedant*, ajebat Hippocrates.

Quædam ſunt exercitationum genera, quæ Principibus magis ſunt propria, uti venatus, equitatio, ſaltatio, ex quibus multa beneficia obtinerent, ſi frequentiùs iis uterentur. Venationis ſtudium antiquitùs, ab ipſa juventute

ventute Principibus ſatis familiare fuit, ut illis pudori eſſet, niſi arcum tendere, feras inſectari, ſagittas ad ſcopum collimare exactè noſſent, atque hac in re cœteris præcellerent. Sic Achillem legimus à Thetide Chironi traditum, qui illum in venationis ſtudio inſtruxit, ut feras conſectari in ſiluis, & in præruptis montium jugis cum apris, & fortioribus belluis concurrere aſſueverit, quo pacto fortis, & egregius bellator ad bellum trojanum eſt quæſitus; venatio enim eſt rudimentum quoddam ad militarem diſciplinam, in qua inſtructum eſſe decet Principem. Cum ergo venatus multa habeat commoda, magnoque ſit oblectamento, id præcipuè monumenti habet, quòd ad ſanitatem multum conferat, ſive enim equitando, ſive pedeſtri itinere per loca aſpera, & prærupta feras ſcrutando, corpus variis motibus exerceri neceſſe eſt, & incaleſcere, ut quæ aliquam gravitatem capiti ſtomacho, ac viſceribus inferebant, facilè per tranſpiratum diflentur.

Præter beneficia, quæ à venatione pro tuenda valetudine referunt, non modicam laudem quoque à Poetis, & Scriptoribus pro-

mereri conſueverunt propter dexteritatem, & ſagittandi peritiam, uti Æneas à Virgilio, cum ſeptem Cervos in lybico littore pro ſeptem Navibus ſuis, ſagittis occidit, Domitianus à Martiali ob Feras occiſas, Gratianus ab Auſonio ob Leonem interemptum. Hac in re digna eſt, quòd legatur Epiſtola Sidonii Apollinaris, in qua Theodoricum Gothorum Regem, venandi, & ſagittandi peritiſſimum deſcribit, ait enim illum venatione nuntiata proceſſiſſe arcu lateri innexo citra gravitatis regiæ offenſam, & muliebre credidiſſe, arcum ab alio tenſum accipere, inſinuatis enim è regione capitibus, arcum magna vi intendebat, mox ſpicula capiebat, implebat, expellebat, ut ipſius Scriptoris verba referam, *quod cupias percuti, prior admonet, eligis quid feriat; quod elegeris ferit; etſi ab alterutro errandum eſt, rariùs fallitur figentis ictus, quàm deſtinantis obtutus.*

Equitatio quoque exercitationis genus eſt Principibus valdè conveniens, imò neceſſarium, niſi enim didicerit Equum promptè conſcendere, illique aptè inſidere, ac fræno regere, non parum periclitabitur, Equi enim adulari neſciunt, nec Principes à cæteris diſtinguunt,

pauci

pauci nimirum ſunt Bucephali. Mirùm ſanè, qantum gratiæ, ac favoris apud Populos ſibi adſciſcat Princeps, forti & ſpumanti Equo decorè inſidens, cum in publicum procedit. Statuæ equeſtres, priſcis, & noſtris quoque temporibus magnis Viris, in Foris, & publicis viis ſtatui conſueverunt. Motus autem Corporis per equitationem, quæ ſemper habet aliquam concuſſionem adnexam, magnæ eſt utilitatis, craſſos humores ſtagnantes, è loco dimovendo, eoſque ſimul excernendo. Curavi olìm Equiſonem Mutinenſem, qui cum acuta febre laboraſſet, ob intemperantiam, & nimiam aquæ potionem, factus eſt lienoſus & turgido ventre, adeò ut de hydrope timeretur, nec ullo remedio venter detumeſceret, ſuaſor illi fui, ut ad ſolitum munus Equos domandi rediret, quo pacto perfectè convaluit, & adhuc vivit. Ad valetudinem ergo ſervandam Principibus commoda erit frequens equitatio, quam in morbis Cronicis maximè commendat Thomas Sydenham, quòd ſi hoc exercitii genus remedium curativum eſt, erit quoque præſervativum à morbis, nam ex Hippocrate in Libris Epidemiorum, *quæ facta tollunt, ante facta fieri prohibent*. Olìm certè equi-

tatio

tatio Principibus magis familiaris erat, ſicuti modò apud Perſarum Reges ſolenne eſt Legatos equitando audire; nunc autem mos inolevit, ut ſuper regales currus in publicum procedant, ſeu in Rhedis ſedentes, aurigare pro more habeant.

Equitatio tamen habet etiam ſua incommoda, ubi enim adſit aliqua diſpoſitio podagrica, aut nephritica, & veſicæ affectio, non parum noxia eſt, quare Hippocrates in Libro de Aere, Aquis, & Locis, ajebat Scythas Iſchiadi obnoxios eſſe, quòd ſuper Equos quotidianam agerent vitam; Infœcundos quoque homines ex nimia equitatione fieri ibidem aſſerit Hippocrates, ex nimia ſcilicet renum, & Vaſorum ſpermaticorum concuſſione, ut etiam hanc ob cauſam oriantur aliquando Gonorheæ. Si tamen equitatio moderata ſit, & placida ſuper Equos Gradarios, quorum copia Principibus non deeſt, non parùm conducit ad Corporis ſalubritatem, eſt enim, ut ait Galenus 2. de Valetudine tuenda Cap. 8. exercitatio mixta ex geſtatione, & opera, qui ſenim Equo inſidet, muſculos intentos, & in quodam motu tonico exercitos habeat oportet, quare equitatio ex

ſui

ſui natura, apta eſt ad calorem nativum augendum, & ad excrementorum inanitionem promovendam, Stomachi quoque robur non parum confirmat, ſenſuum inſtrumenta repurgat, & acutiora redit, quare in Surditate, in Capitis dolore, à Tralliano commendatur.

Creditur quoque equitatio plurimùm valere ad crura craſſefacienda, quàm ob cauſam refert Svetonius Germanico, cui graciliora crura objiciebantur, Medicos ſuaſiſſe, ut equitationi indulgeret, cujus rei rationem eſſe crediderim, eò quòd crura in equitatione ſuper ſtapedes multum operentur; etenim qui ſœpè equitare ſolent, muſculos, & fibras crurum intentos habeant neceſſe eſt, ideòque ſanguis, quem ſuggerunt Arteriæ inibi detineatur, nec tàm facilè per Venas refluat, ſicque partes illæ uberiùs alantur, atque in mole augeſcant, qualis ratio quoque militat in cæteris partibus, quæ magis exercentur, quòd ſatis patet in Piſtoribus, quibus amplæ, & craſſæ ſunt manus; *exercitium* enim, ut ait Avicena, *membrum magnificat*. Niſi itaque Princeps noxam ullam præſenſerit in renibus, & articulis, commodæ, & placidæ equitationi

tioni in gratiam ſanitatis indulgeat, & aſſueſcat, ut ſi ad aliquam militarem expeditionem ſuſcipiendam aliquando cogatur, ad hujuſmodi exercitium aliquam habeat aſſuetudinem.

Eſt, & alia exercitatio Principibus ſatis conveniens, atque utilis ad inſtitutum noſtrum, licet ab ipſis ad ſimplex oblectamentum ſuſcepta, ſaltatio ſcilicet, & Choreas agere, cum enim exercitatio hujuſmodi alternationem habeat, Corpus, & vires non valdè fatigat, & eadem affert beneficia, quæ à cœteris exercitationibus obtinentur, nimirùm caloris, & ſpirituum exſuſcitatio, Corporis excuſſio, artuum ad varios motus agilitas, & promptitudo. Solenne eſt Principes in puerili ætate ad ſaltationem, & Choreas inſtruere, ut grandiores facti, publicè ſui Corporis elegantiam, & majeſtatem præſeferant, adeò ut Principi, hujuſce Exercitii ignaro turpe ſit & indecorum, neſcire ad armonicos concentus pedes movere. Hanc ob cauſam, uti memorat Herodotus, Hippoclides Athenienſis, Agariſtiæ Cliſthenis Sycioniorum Tyranni filiæ matrimonio excidit, cum ignavè, & ſcurriliter ſaltaviſſet. Scipio ſaltatione maximè oblectabatur, in provectiori,

ri, etiam ætate, nam, ut refert Seneca de Tranquillitate Animi *triumphale illud, & militare Corpus movit ad numeros, non molliter ſe infringens, ſed ut illi antiqui Viri ſolebant, inter luſum, ac feſta tempora virilem in modum tripudiare, non facturi detrimentum etiam ſi ab hoſtibus ſuis ſpectarentur.* Commoda, & utilitates non referam, quæ tradit Lucianus de Saltatione adverſus Cratonem, qui Exercitium iſtud tanquam effæminatum, & viro indignum calumniabatur; beneficium certè quod ex illo refertur, non parum confert ad animi hilaritatem, & corporis quoque ſalubritatem. His addere licet, quòd Saltatio Principem inſtruere poſſit ad arma tractanda, & in acie fortiter pugnandum. De Epaminonda Thebanorum Duce legitur, ſaltatione delectatum fuiſſe, exiſtimante hoc pacto corporis agilitatem conciliari, ut quando pugnandum ſit, eò promptiores ſint homines. Merionem Cretenſem Trojano bello, mira dexteritate, & concinnitate corporis in acie pugnantem, hancque ob cauſam Græcis, & Trojanis notum Homerus celebravit, Saltatorem illum appellans. Equitatio itaque, & ſaltatio in quocunque Principe rudimenta ſunt ad belli-

cas artes, in quibus inſtructos eſſe oportet, qui ad imperandum ſunt nati.

Geſtatio in Sella, præ laudatis exercitationibus, non multas habet vires, attamen laudabilior ſemper eſt qualiſcumque corporis motio, quàm ſimplex ſeſſio, aut ſtatio, quæ vires potiùs fatigat, quàm roboret, dum in ſtatione muſculi crurum, & fœmorum in motu tonico perſtant, quam ob cauſam varices in cruribus interdum oriuntur, undè Juvenalis, *Varicoſus fiet Haruſpex*, cum Haruſpices diu ſtare circa extiſpicia pro more haberent. Navigatio interdum utilis erit, & ſalubrior eſſe creditur in mari propè littus, ob ſiccas exhalationes, quàm in fluviis, & ſtagnis. *Navigatio in mari propè littus, Inambulatio propè mare ſatis commoda*, proverbium Græcum erat, quod in Sympoſiis refert Plutarcus. Deambulationem præ cœteris exercitationibus valdè commendat Hippocrates 2. de Diæta, præſertim matutinam, & aliquam etiam à cœna ſumpta. Phædrus apud Platonem ex ſententia Acumeni Medici inambulationem in loco aprico extra Urbem iis præferebat, quæ fiunt intra Urbis pomæria, forſan quoniam inibi purior ſit aer.

Ludus

Ludus parvæ pilæ apud Veteres ſatis uſitatus, à Galeno pluribus in locis commendatur, cujus uſus quoque noſtra ætate ſatis familiaris eſt; quare Romanos Cæſares non puduiſſe publicè ſe etiam exercere pila, & folliculo, Scriptorum monumenta teſtantur; ſic Veſpaſianus, qui proſpera uſque ad ſenectam valetudine uſus eſt, ſœpè ſe exercebat in Sphæriſterio, teſte Svetonio. Antoninus quoque Imperator, ut ex Eutropio habemus, inter palæſtritas non rarò viſus eſt. Guſthavus Odulphus egregius ille bellator, cui vincere ludus erat, poſt relatas victorias adhuc calens à cæde, ſpectantibus exercitus ſui Primoribus, folle ludebat, ut refert Catarinus ab Avila. Quantum itaque conferant moderatæ corporis exercitationes ad proſperam valetudinem tuendam, cum ad vitam quoque valetudinariam diu producendam multum poſſint, exemplo eſſe poterit Herodicus ille Artis Gimnaſticæ repertor, qui licet pro exemplari valetudinarii hominis traduceretur, attamen lineæ vitam ad ſeculum uſque hoc pacto produxit.

Inter exercitationis genera, non immeritò recenſetur venereorum uſus, legitimus tamen, quem Tiberius Clinopalem vocabat, verùm

hac in re non mediocri temperantia opus eſt, hoc enim exercitium ſi modum excedat, corporis vires atterit, & animæ ipſius ſyſtaſim concutit; ſi tamen modus adhibeatur, non prorſus inutilis eſt, ſpiritus enim exſuſcitat, & alacriores efficit. Egregiè ſanè in hanc rem Celſus *Concubitus neque nimis pertimeſcendus, neque nimis concupiſcendus, frequens corpus diſſolvit, rarus excitat*. Cum ergo eos, quibus cœteris imperare ſors dedit, nihil magis dedeceat, quàm coelibatum profiteri, nihilque ſubditis ſit optabiliùs, quàm Aulam videre liberis plenam, bonum Principem, ubi juſtam ætatem adeptus fuerit, pro ſuſcipienda prole decebit eſſe uxoratum, ſed pro valetudine conſervanda, non valdè uxorium. Dictum elegantiſſimum Licurgi hic placet apponere, quod Principibus magis, quàm cuiquam videtur congruerere; Quæſitus Vir ille Sapientiſſimus, cur in ſuis legibus ſanxiſſet, ne Maritus perpetuò cum Uxore cubaret, ſed ad certa quædam intervalla ſejuncti degerent, reſpondit ſe tres ob cauſas id ſtatuiſſe, primam, ut viri alacriores eſſent, non ſemper Uxoris lateribus hærentes, ſecundam, ut amor, inter Conjuges interdum ſopitus reviviſceret,

ter-

tertiam, ut filii robuſtiores eſſent, & vivaciores. Promovet quoque venereorum uſus circularem ſanguinis motum, & vaſorum ampliationem, ſi moderationem conjunctam habeat; norant id quoque antiquæ mulieres, quæ pro more habebant Virgini, antequam Thalamum ingrederetur, ut cum Viro concumberet, filo collum metiri, manè autem eodem filo collum remetiri, ac ſi illud non ſufficeret, ad totum collum complectendum, geſtientes proclamabant ex Virgine mulierem factam; ad quam conſuetudinem alludens Catullus in Nuptiis Thetidis, & Pellæi ſic luſit

Non illam Nutrix orienti luce reviſens,
Heſterno poterit collum circundare filo.

CAPUT VII.

Regulam Inverſam Somni, & Vigiliarum, Principum Aulis valdè familiarem, ad tuendam valetudinem minimè aptam eſſe.

LUbricam eſſe Principum Valetudinem, ac perſœpè illos ægrotare mirùm non eſt; quando, non in unum tantum, ſed in omnia penè præcepta, quæ ad ſervandam ſani-

ſanitatem conducunt ab iis graviter peccetur, mirum eſt inquam, cur non, & ſœpiùs, & graviùs ægrotent, adeò à communi vivendi ritu deviant, ut à cœteris ſic diſtingui illis proprium videatur, quemadmodum Planetis naturale eſt in contrarium niti motu oppoſito illi, quo ſtellarum multitudò conſtanti ordine movetur ab ortu in occaſum. Huc quadrat illud Ovidii qui finxit in ſecundo Metamorphoſeon Solem de ſeipſo ita loquentem

Nitor in adverſum, nec me qui cœtera vincit
Impetus, & rapido contrarius evehor orbi,

Si in malo rerum non naturalium uſu ullus error ab iis committitur, maximè in ſomno, & vigilia; ut plurimum enim dormiunt Principes, cum totus Mundus vigilat ad opera intentus, vigilant autem, cum non ſolùm homines, ſed cuncta animalia in terris, & piſces quoque in mari ſomno indulgent. Ex hac regula inverſa, nocte vigilandi, & die ſomnum captandi, quæ nullam proportionem habet cum naturæ legibus, num quicquam boni inferri poſſit, iiſdem Principibus judicandum relinquo, ſatis enim liquet naturali ordine noctem quieti, & ſomno deſtinatam eſſe; diem verò vigiliis, & operibus. Dum

volù-

volumus ſomnum captare, lucem quantum poſſumus arcemus; lux enim ex ſui natura ſpiritus ad ſenſus externos allicit, & vigilias infert, tenebræ ſomnum conciliant, qui ſpiritus ad interiora prolectat. Huc ſpectat Oraculum illud Hippocratis in primo de Diæta, *Lux Orco, tenebræ Jovi, lux Jovi, tenebræ Orco*. Non ineptè propterea ab Heſiodo in Theogonia Somnus noctis filius dicitur, & Nox Microcoſmi, Vigilia verò Dies. *Noctu dormiendum, interdiu vigilandum*, ajebat Hippocrates in Libro Prognoſt. in cujus loci expoſitione Galenus hæc habet verba. *Temporibus Hippocratis non aliud fuit ex natura, aliud ex conſuetudine, nunc verò Divites è contrario agunt, tum in quibuſdam aliis, tum ſomno, interdiu dormientes, noctu vigilantes*. Hanc conſuetudinem invertendi tempus ſomni, & vigiliarum, acriter increpabat Seneca: *Antipodas in Urbe habemus*, ait ille; Morem hunc itaque perantiquum eſſe conſtat, qui ſemper damnabitur, & ſemper retinebitur.

Apud Græcos, Ægyptios, Romanos, Magnatibus morem fuiſſe noctes majori ex parte inſomnes traducere, cum amicis cœnando, ex Poetis, & Scriptorum monumentis compertum

pertum habemus, mos enim illis erat cum domeſticis modicè pranſitare, vel matutinis horis jentaculum aliquod ſumere, mox cum amicis lautè cœnare, in Tricliniis diſcumbendo, qualem morem Judæi quoque à Romanis, quibus parebant, per aſſentationem recepere, unde Chriſtus Servator noſter in ultima cœna cum Diſcipulis, in Triclinio diſcubuit, quamvis Pictores antiquitatis ignari, quibus quidlibet audendi ſemper fuit poteſtas, illum ſedentem in capite menſæ ſoleant depingere, non enim in ſinu Chriſti potuiſſet Joannes ſomnum captare, neque Maria Magdalena, dum Chriſtus in Betania cœnavit apud Lazarum, ſtans retrò potuiſſet illius pedes lavare, niſi diſcubuiſſet, uti ex antiquo marmore Patavii invento oſtendit Fulvius Urſinus, in Libro de Triclinio, atque Octavius Ferrarius in Opere Eruditiſſimo de Re Veſtiaria. Forma autem Triclinii, apud laudatos Auctores viſitur delineata; erant enim tres lecti, quorum unus erat in fronte, reliqui duo ad latera ad plures convivas excipiendos idonei, ſpatio medio miniſtris relicto; unde Horatius

Sæpè tribus lectis videas cœnare quaternos.

Lectum

Lectum etiam unicum in ſuis ædibus ritè, & decorè paratum, in quo cum magno luxu, & pompa cœnitarent habebant. Veteres enim in ſtratis diſcumbentes, ad noctes integras cœnas traducebant, à Sole uſque ad Solem interdum, mimos, Pantomimos, citharedos, & Phonaſcos habebant, ut poſtquam epulis corpus ſaturaſſent animos quoque hujuſmodi illecebris paſcerent, interdum quoque literatos homines habebant, quos de rebus ſublimioribus differentes audirent, ſic Æneas poſtquam apud Didonem regio apparatu, coram Aulæ Proceribus cœnaſſet, ſurrexit crinitus Jopas, qui cœpit canere

. . . . Errantem Lunam, Soliſque labores,
Unde hominum genus & pecudes, unde imber & ignes.

Hoc idem legitur apud Lucanum, cùm Julius Cæſar, victo Pompejo, à Cleopatra magna pompa & luxu exceptus eſt, poſt cœnam etenim remotis epulis, ut longis colloquiis noctem produceret, Achoream compellavit, ut Ægypti res abſtruſiores, ſacra & gentis mores proferret. Cum autem priſcis temporibus paucas poſt horas à Solis occaſu, vel ante etiam uti Domitianus, Svetonio te-

ſte , qui non ultra Solis occaſum cœnabat, convivia ſua celebrarent , & poſt epulas noctis reliquum cantu ſimphoniiſque , & eruditis colloquiis tranſigerent , in iis ſi longiores noctes fuiſſent penè abſolutum erat coctionis opus antequam ſomno ſe traderent , quare à præpoſtero ſomni , & vigiliarum uſu , à morbis minùs plectebantur, quàm qui noſtra ætate hujuſmodi vitæ genere delectantur . Principes enim multum nocturni temporis impendunt in multis occupationibus , quæ ad regimen ſpectant , conſcribendis literis , audiendis iis , qui ſupplices libellos porrigunt, aliiſque negotiis expediendis , deinde non raro media nocte exacta, cibum capiunt, ac paulò poſt cubitum concedunt , quo pacto noctis reliquum , & meliorem diei partem , matutinas ſcilicet horas , quo tempore à Solari lumine vitales ſpiritus recreantur , irrequieti , & cum ſomnis turbulentis abſumunt, unde poſtea nonniſi cum torpore, & vitiata coctione evigilant.

Quoniam autem conſuetudinem hanc noctu vigilandi , ac interdiu dormiendi ab Aulis ablegare ferè impoſſibile eſt, aliqua moderatione ſaltem hac in re utantur Principes, matu-

maturiùs cibum capiant, parcior ſit cœna, & aliquod tempus inter cœnam, & ſomnum ſit interjectum. Aliquam deambulationem à cœna commendat Hippocrates in primo, de Diæta, plurimùm enim confert ad flatulentias excutiendas ab aſſumpto cibo ennatas. Auguſtus è convivio nonnunquam digrediebatur, convivas epulantes relinquens, paucis ferculis cœnam claudebat, mox acroamota, & hiſtriones, aut triviales ex circo ludos interponebat, ac frequentiſſimè aretalogos. Modus etiam adhibendus circa tempus ſomni, & vigiliarum, ſicuti enim ſanitas, uti ſuperiùs ex Hippocrate eſt dictum, in commoderatione inter cibum, & labores poſita eſt, ita etiam inter ſomnum, & vigilias. Satis erit ſi ſomnus ad vigilias ſubtriplam habeat proportionem, octo ſcilicet horarum ſpatium

Septem horas dormiſſe ſat eſt, juvenique ſenique.

Verſiculus eſt, qui legitur apud Autorem libri de Medicina mentis, & corporis. Non ineptè Plutarchus ſomnum publicano ſimilem faciebat, ſicuti enim publicanus dimidium vectigalis ſuffuratur, ita ſomnus dimidium penè vitæ ſurripit, idcircò quò plus dormimus, minùs vivimus; etenim ſi tempus illud quo ægro-

tamus, inter vitæ ſpatia non eſt computandum, ſed illud quo valemus, ita neque tempus illud, quo dormimus, ſed quo vigilamus. Magna tamen ſunt beneficia, quæ nobis ex ſomno proveniunt, ſi modus adſit; legenda eſt Oratio, quam apud Ovidium habet Iris Junonis nuncia ad ſomnum in Cimmerio ſpecu altùm dormientem,

Somne quies rerum, placidiſſime ſomne Deorum;
Pax animi, quem cura fugit, qui corpora duris
Feſſa miniſteriis mulces, reparaſque labori.

Sœpè mecum ipſe quæſivi, cur tantæ neceſſitatis ſit ſomnus, ut ſine illo vita nequeat ſubſiſtere, vel ſaltem miſerima, qualis Mecænati contigit, qui per triennium perpetuas vigilias ſuſtinuit, donec tandem tabe conſumptus periit, & Nizolio Ciceroniano, qui ut refert Heurnius in Libro de Morb. Cap. ad decennium uſque inſomnis vitam produxit, ſed nihil potuit occurrere, quod animum veritatis avidum, ſatis expleret; etenim ſi quis dicat ſomnum maximè neceſſarium eſſe ad reparanda quotidiana ſpirituum diſpendia, quæ contingunt ob diurnas vigilias, & animales operationes, regeram ego longè plus eſſe, quod noctu per ſomnum inſenſibiliter digeritur, ac diſſla-

difflatur, quàm quòd abſumitur dum vigilamus, & corpus exercemus ex obſervatione doctiſſimi Sanctorii in ſua Medicina Statica. Si dicatur in ſomno ciborum coctionem perfici ob caloris, & ſpirituum ad interna retractionem, & ſuccum nutritium partibus promptiùs apponi, ut animalia quædam per ſomnum pingueſcant, quæ non fiunt in vigilia ob caloris, & ſpirituum ad externa expanſionem; quanquam vera ſint hæc omnia, cauſam tamen non oſtendunt, quare ſomnus tantæ ſit neceſſitatis, ut ſi quis cœtera ſanus ob caſum aliquem fortuitum duos, vel tres dies ſine ſomno tranſigat, adeò imbecillem ſe perſentiat, ut vix ſtare poſſit, quamvis alimenta optimi ſucci, & vina generoſa ad refocillandas vires illi non defuerint. Quid hoc rei eſt igitur, quod damna, quæ ex ſomni carentia contingunt, nulla alia re penſari valeant, niſi ſomno ipſo? Num id fieri credendum eſt, quia in diuturnis vigiliis frangatur tonus fibrarum, quæ ex jugi ſpirituum influxu tenſæ permanent, ubi in ſomno laxantur, & quieſcunt, & in media quadam ſtatione conſiſtunt? Etenim dum vigilamus, ſive ſedeamus, ſive ambulemus, nervi, & fibræ

muſcu-

muſculares in continua ferè tenſione, ac operatione ſunt, licet aliqua intercedat alternatio, in ſomno autem omnes ex æquo ferientur; ſic videmus cuncta animalia cum dormiunt in ſitu recurvo, ut Boves, Canes, Feles, & omnia quadrupedia jacere. Pueri quoque ferè omnes hoc habent, ut in lecto ſemper inflexa teneant crura, provecti quoque ætate aliqua corporis inflexione ſomnum capeſsunt, neque enim dormirent, ſi extenſa prorſus crura, & brachia in motu tonico ſervarent. At iſthæc miſſa faciamus, & aliis fœlicioris ingenii perſcrutanda relinquamus.

Pro coronide hujus capitis lubet Hippocratis Oraculum apponere, quod ad rem noſtram documentum ſalutare continet, ſed propter verborum obſcuritatem aliqua indiget expoſitione. *Somnus in frigore cooperto*, ſic Divinus Præceptor 4. in 6. Epid. Varias hæc Hippocratis ſententia è Græco in Latinum translata habet interpretationes, ut ex Galeno, & Valleſio in commento citati loci videre eſt, vera tamen, & germana interpretatio, quæ ſalubre documentum pro ſomno captando exhibet eſt, quod bonum ſit dormire in loco potiùs frigido, quàm calido,

ut

ut reſpiratio ſit facilior, nam in ſomno cum fiat retractio caloris ad interna, & præcordiorum intendatur caliditas, ſatiùs erit inſpirare auram frigidiorem, ſed corpore pannis benè obtecto; ne à frigoris morſu ſomnus interturbetur. In hunc ſenſum quoque dictum iſtud Hippocratis interpretatur Paulus Heredia; hoc idem viſus eſt ſenſiſſe Cornelius Celſus, ſeu potiùs ab Hippocrate documentum mutuatus eſt, dum ſomnum in conclavi, quàm maximo laudavit. Non ſatis benè itaque ſibi conſulunt, qui ne à frigore hyemali infeſtentur, in anguſtis cubiculis dormiunt, ut ſolent apud nos Moniales, & quorundam Ordinum Religioſi Viri, qui in parvis cellulis ſomnum capiunt, & halitus ſuos, quos ab ore, & toto corpore expirant reſorbent. Quàm gravem odorem exhalent cellulæ hujuſmodi norunt medici cum in illas pedes immittunt ad ægros manè inviſendos. Principes igitur, quibus omnia commoda ſuppetunt, dormiant, ut monet Hippocrates, *in frigore cooperto*.

CA-

CAPUT VIII.

Excretionum naturalium, quæ reliquiæ ſunt co-ctionum in noſtris corporibus rationem ha-bendam, ut ritè fiant, ac ne una alte-ri impedimento ſit.

SI quemadmodum Coquinariæ beneficio re-pertum eſt, quomodo cibaria, quæ ad vitam ſuſtentandam ſunt neceſſaria, ita para-ri poſſint, ut non ſolùm palato magis ſapiant, ſed etiam ut in ſtomacho promptiùs confician-tur, ita Chimicæ Artis ſolertia fieri poſſet, ut quod in cibis ſucci nutritii eſt, & apti, ut in ultimum partium alimentum cedat, in quandam veluti quintam eſſentiam redigere-tur, ut ſi quid impuri eſſet, per ſimplicem tranſpiratum difflaretur, nec opus eſſet, ut tanta excrementorum moles in ventre colli-geretur, quæ nos cogeret ad quotidianam egeſtionem, ſi hoc inquam obtineri poſſet; non ideò tamen crediderim, feliciorem fore talem hominis ſtatum, immò ſuppoſita partium, qua conformati ſumus, ſtructura, infirmior eſ-ſet, & minùs decorus corporis habitus, con-

tinuam

tinuam enim à ſtomachi fermento, quod feriari nequit eroſionem cum animi moroſitate perciperemus, uti experimur vacuo prorſus ſtomacho, nam uti ex veteri Adagio, fames, & mora bilem in naſum conciunt, nec levis foret moleſtia, quam confluxus bilis, & ſucci pancreatici parerent. Difficilior propterea eſſet reſpiratio, inteſtina enim à ciborum reliquiis diſtenta, viſcerum ſunt ſubſterniculum, unde eſt quod iis, qui die naturali unica tantum comeſtione utuntur, videantur pendere viſcera, uti ajebat Hippocrates de rat. vic. in ac. n. 16. Sic idem Hippocrates in Libro de Arti. n. 51. in fracturis coſtarum inediam damnabat, *moderata enim ventris repletio, coſtarum fit directio*, ajebat ille: Neceſſaria eſt itaque propter partium craſſiorum à chylo ſecretionem excrementorum in inteſtinis acervatio, & ad tempus retentio. Neque verò ſolùm ad bonam corporis valetudinem, partes ad imum ventrem ſpectantes, turgeſcentiam quandam, & craſſitudinem habere bonum eſt, ſed etiam ad totius corporis venuſtatem, & elegantiam multum confert, non levis enim eſt turpitudo ventris depreſſio, qualis in hippochondriacis, & ſcorbu-

ticis viſitur. Adeò verùm eſt quod ſcripſit D. Auguſtinus in Libro 22. de Civ. Dei Cap. 24, nimirùm quòd, *nihil creatum videmus in hoc corpore ùtilitatis cauſa, quod non habeat etiam decoris locum. Plus autem nobis id appareret, ſi numeros menſurarum, quibus inter ſe cuncta connexa ſunt, & coaptata noſſemus.*

Non eſt igitur, quòd homo hac in re à cœteris animantibus optet diſtingui, ſed ſola ratione, ac temperantia, quæ ſi adſit, non ſolùm alui excretiones, ſed aliarum quoque partium ritè, & commodè fient juxta naturæ leges. Quomodo autem in ſtatu bonæ valetudinis fiant in noſtris corporibus naturales tum ſecretiones, tum excretiones, exponere inſtituti mei non eſt; id egit ex aſſe Doctiſſimus Terenzonius in Piſano Lyceo Medicinæ Profeſſor in nuperis ſuis Exercitationibus, ſed ſolùm mihi mens eſt cautiones aliquot tradere pro ſanitate tuenda, præſertim Principum. Cum verò tanti ſit momenti, in ſtatu corporis ægro, alvi & veſicæ excrementa diligenter obſervare, non ſolùm ad morbi naturam dignoſcendam, ſed ad prognoſim, & curationem inſtituendam, in ſtatu quoque integræ ſanitatis idem agere bonum

num eſſet. Verùm hæc animadverſio, dum benè valemus, ut plurimùm negligitur, at in Principe, cujus incolumitas maximè eſt optabilis, hujuſmodi conſideratio non eſt contemnenda. Oportet ergo Medicum, qui Principis valetudini regendæ præeſt, illius naturam perſpectam habere, etiam in ſtatu integræ ſanitatis, num alvum habeat ad ſolutionem, aut ad ſtrictionem propenſum, & ad aſſumpta reſpondeat, ut immoderantias poſſit temperare. Ut plurimùm Principes ob ciborum multiplicem diverſitatem, nec tam facilem illorum coctionem, habere ſolent facilem, ubi enim minùs perfecta eſt coctio ſolutior eſt venter; aliquando tamen ratione temperamenti, & quorundam ciborum uſu, eſt adſtrictior, unde non parva incommoda ſuccedunt. *Ventris ſtupor, omnium confuſio, immunditia vaſorum, cerebri conſumptio*, ajebat Hippocrates 3. in 6. Epid. quod licet Galenus in loci hujus expoſitione intelligendum velit de vitiata ventriculi coctione, attamen æquè benè, ut ait Valleſius, de Inteſtinorum expultrice læſa poterit intelligi.

Si ergo contingat alvum plus quàm par ſit laxiorem eſſe, cibis potiùs, quàm medica-

mentis agendum, ea nempè exhibendo, quæ facultate aliqua adſtrictoria, ac ſtomachi, & inteſtinorum fibras roborandi vi polleant, veluti panis ritè coctus, carnes aſſæ, fercula ex oriza, mala cidonia, pira, cavendo à vino dulciori, & bellariis. Aliquando ex particulari aliqua conſtitutione, uti ex venarum anguſtia ſolutior eſt alvus, qualis obſervatio eſt Doctiſſimi Ballonii in ſuis Ephemeridibus, eò quia chylus non tam facilè ſubeat venas meſaraicas, ajebat ille, juxta ſuorum temporum hypotheſim, at veriùs per venas lacteas abdominis, quam ob cauſam, ait ille, mulieres, ut plurimùm laxiores habere ventres, nam cum multis cibis ſe obruant, ac ſine ordine, & vitam deſidem agant, ob vaſorum conniventiam facilè effluent, quod in hominibus, qui habent vaſa ampliora, & vitam ducunt magis operoſam, non ita evenit. Si itaque ſigna appareant, quæ venarum anguſtiam indicent, parciori cibo erit utendum, & qui vim aliquam habeat calorem innatum vegetandi, & ora vaſorum ampliandi, ſicuti corpus modicè exercere oportunum erit. Si verò adſtrictior ſit alvus, alimentis pariter agendum eſt, quæ alvum molliorem reddant,

qualia

qualia ſunt carnes teneriores, ſed elixæ, veluti, vervecis, vituli, hædi, pullorum, piſces quoque, fercula ex herbis cum paſſulis, prunis, & ſimilibus,

Pruna peregrinæ carie rugoſa ſenectæ
Sume, ſolent duri ſolvere ventris onus.

Cavendum à clyſterium emollientium uſu, niſi ſumma cogat neceſſitas, licet enim ex lacte, herbarum decoctis parentur, attamen frequens illorum uſus inteſtinorum fibras frangit, & effœminat, ac non rarò tormina in ventre excitat, præterquam, quòd corpus in malam conſuetudinem trahitur. Novi olìm Romæ purpuratum Principem, qui cum alvi adſtrictione laboraret, ſervum habebat, qui alternis diebus emollientem clyſterem ſibi inderet, non tamen ſemper cum utilitate, cum interdum in ventre excitarentur non leves turbæ, quo remedii genere propter conſuetudinem uti coactus eſt ad multos annos, donec vixit; multo magis cavendum à laxantibus, & eccoproticis per os aſſumptis, aliquam enim ſemper in ſtomacho perturbationem pariunt. Laudant nonnulli in alvi adſtrictione Caſſiam ad aliquot dracmas, at caſſia non tam innoxia eſt, ut illius uſus non ſit ſuſpe-

ctus,

ctus, flatuoſa enim eſt, & ſtomacho parum amica, idcircò à Ballonio Medico experientiſſimo, Caſſia cacoſtomachos vocabatur, immò idem Ballonius 2. Epid. in renum, & veſicæ affectibus, ſive purgato, ſive impurgato corpore, Caſſiæ uſum omninò improbat, & viroſitatem quandam in illa agnoſcit. Hanc pariter damnat Falloppius noſter de Med. Pur. Cap. de Caſſia, Joannes Beverovicius in Libro de Ren. & Veſ. Cal., Ludovicus Nonius in Epiſtola ad eundem Beverovicium, & complures alii. Cum autem perſœpè Principes, ſive ex hæreditaria diſpoſitione, ſive ob errata in victu, renum affectibus laborare ſoleant, Medicus pro alvo laxanda, in perſona Principis ſuſpectam debet habere caſſiam, ſed potiùs talem diætam inſtituere, quæ ventris duritiem emolliat.

Non minùs quoque advertere oportebit, quales ſint excretiones ſecundæ coctionis, atque etiam tertiæ, perſœpè enim proportionem inter ſe debitam non ſervant, mictio plurima parvam ſignificat dejectionem, ut ex Hippocrate 4. Aphor. converſa enim materia fluidiori ad vias urinæ, mirùm non eſt, ſi ſicciores fiant alvi fœces, & parvæ ſint dejectiones,

ctiones, copioſæ autem fiunt mictiones, ſive ex uſu ciborum calidiorum, & vini meracioris uſu, ſive ex particulari temperatura calida, & ſicca, qui enim talem habitum ſortiti ſunt, epiphlebi eſſe ſolent, hoc eſt venarum latitudinem habere, ideòque plurimùm mingere, cum per lactearum amplitudinem copioſus humor abripiatur, & ſanguini permixtus, tandem ad renes defferatur; ſic etiam ex eodem Hippocrate 3. in 6. Epid. *cutis raritas ventris denſitas*, hoc eſt multus perſpiratus alvum duriorem efficit, ſubducta ſcilicet ventri humiditate, quæ fœces alvinas molliores reddit, & ad excretionem promptiores. Medici penſum itaque erit incumbere quantum licet, ut per hæc tria principalia corporis emiſſaria, impuritates ritè, & juxta naturæ leges expurgentur, quod obtinebitur, temperantia in victu, & recto rerum non naturalium uſu.

CAPUT IX.

Ex nulla re magis, quàm Animi affectibus periclitari Principum valetudinem, nihilque eſſe, cui minùs ſuccurrere poſſit Ars Medica.

IN claſſe rerum, quas Medici non naturales vocant, quæ medium ſunt quiddam inter ea, quæ ſunt ſecundum naturam, & præter naturam, locum poſtremum tenent animi pathemata, ſed primum forſan ſibi vindicant, quatenus præ cœteris plurimùm habent virium ad bonam valetudinem evertendam, & graves morbos inferendos. Quantum polleant animi affectiones, & quàm grandem tempeſtatem temporis momento in maſſa ſanguinea concitent, ex ſignis, & notis, quas in externis corporis partibus, ac in facie potiſſimum depingunt, facilè eſt deprehendere, qua de re egregiè ſcripſit Cambræus in Libro de Paſſ. Carac., ſic in ira, quæ præ cœteris paſſionibus vehementior eſt, fit primò aliqua ſanguinis ad interiora retractio, ſed paulò poſt majori impetu ad cor-

poris

poris externa protruſio; ſic ubi quis ira fuerit correptus, facies, & oculi rubore ſuffunduntur, os amareſcit, ſpumant labia, pulſus frequentes, & magni fiunt, verba interrupta, motus irrequieti multaque alia apparent, quæ hominis non ſani, ſed furentis, Oreſtes ipſe diceret; Anima enim ſenſitiva ubi ſatis virium eſſe agnoſcit ad objectum, quod ſibi odioſum, & infeſtum concipit propulſandum, collectis viribus, ſpiritus, & ſanguinem ad externa protrudit cordis miniſterio, quod ex ſpirituum animalium confluxu, tanta vi, ac tam crebrò ſyſtoles ſuas explicat, ut ſanguis per arterias ad partes delatus, nec à Venis tam promptè reſorptus, non poſſit, quin cutim rubore perfundat, ubi in timore, dum videt non eſſe ſibi tantum roboris, ut longè à ſe quod hoſtile eſt repellat, contraria eveniunt, fibris enim per totum contractis impeditur ſanguinis motus, ſeu ejuſdem ſanguinis per Arterias ad ſuum principium fit retractio, quando inter varios ſanguinis motus retrogradum etiam nonnulli admittunt, lege enim conſortii, & mechanica neceſſitate inter Animam, & corpus, conſpicuum eſt ad quaſdam motiones Animæ, quaſdam etiam fieri in cor-

pore, & in maſſa fluidorum motiones, ſic hominibus ſubito timore perculſis pallor in facie apparet, attonitum ſimulachri ad inſtar perſtat corpus, mens ſtupet, & vox faucibus hæret. Sic quælibet alia paſſio propria ſigna, & notas habet, quibus ſeipſam prodit, uti apud laudatum Scriptorem videre eſt. Si ergo ad Animæ perturbationes tanta ſit in ſanguine, & fluidis omnibus ſuſque deque perturbatio, mirùm non eſt ſi propter animi pathemata naturalis œconomia pervertatur, & facili negotio corruat bona valetudo. Non deſunt apud Scriptores exempla eorum, qui ex nimio iræ impetu ſubitò extincti fuerint, quod pariter legitur de aliis, quibus ex nimio terrore, ſive ex improviſo gaudio poſt magnum mœrorem intercluſus eſt ſpiritus.

Aſt cum animi affectus in privatis hominibus, atque etiam infimæ ſortis adeò polleant, ut quotidie videmus, quantò plus virium habebunt in iis, qui licet ſupra cœteros conſtituti, tota ſua poteſtate impetrare non poſſunt, ut omnia, quæ flagranter optarint, obtineant, nec efficere, ut fortuita quædam, & valdè moleſta iis non eveniant,

de

de quibus ne per ſomnium quidem cogitarint. Quis ex iis, qui Principatus, Regna, & Imperia poſſident, Auguſti fortunam, proſperitatem, imperii amplitudinem, & longam ætatem ſibi non optaret? At ſi quis Caput 45. Libri ſeptimi Hiſtor. Natur. Plinii legat, ubi longa ſerie Auguſti infortunia, & caſus adverſi recenſentur, Principem infeliciſſimum pronuntiabit, licet inter felicitatis exempla numeretur. Auguſtus ipſe de rebus ſibi adverſis non raró conqueſtus eſt, præcipuè de Juliæ filiæ moribus, cujus pudicitiam ſuſpectam habebat, idcircò inter amicos dicere ſolebat, *duas habere filias delicatas, quas neceſſe haberet ferre, Juliam, & Rempublicam*, ut legitur apud Macrobium in Libro 2. Satur. Cap. 5. Quàm gravi metu, ac mœrore affectus fuerit, ubi Varianæ cladis in Germania nuntium accepit, ex Scriptorum monumentis ſatis conſtat, excubias enim per Urbem indixit, ne quis tumultus exurgeret, quaſi Germani in Italiam irrupturi eſſent, ludos Jovi vovit, ut Rempublicam ſervaret, *adeò conſternatus, ut per continuos menſes barba capilloque ſummiſſo, caput interdum foribus illideret vociferans, Quintili Vare legiones redde.*

Auguſtum licet bono, & decoro habitu ex ſui natura præditum, valetudinarium, immò perſœpè gravibus morbis conflictatum fuiſſe legimus, ut Antonius Muſa Medicus celeberrimus, illius deſperata ſalute, dum ex remediis, quæ ſalubriora videbantur nihil levaminis obtineri adverteret, raro exemplo periclitatus fuerit, nam ut ait Plinius *Auguſtum contraria Medicina gravi periculo exemit*, quod perrarò facere ſolent Medici, qui ut ait Celſus *in ſplendida perſona, conjectura ſua nolunt periclitari, ne occidiſſe, niſi ſervarint videantur*. Improſperam autem illius Principis valetudinem, & frequentes morbos, nonniſi ad animi pathemata, à quibus ob malè inter ſe coherentem iniquæ fortunæ, ac felicitatis interdum mixturam cavere non poterat, referri potuiſſe crediderim. Cum autem Principibus, qui populos regunt, ferè quotidie cauſæ non deſint, quæ illorum animos tranſverſos agant, non equidem mirari convenit, ſi ut plurimùm minùs proſpera valetudine fruantur; mirari potiùs licet, cur non ſœpiùs decumbant. Quàm gravi tempeſtate per totam Europam primo hujus Seculi decennio jactata fuerit Principum fortuna, ſatis conſtat, ut Summo rerum omnium

nium Rectori pro iis componendis, & pace reſtituenda, ſuſcepta fuerint publica vota.

Principes itaque, ſi illis cordi eſt benè valere, à violentis animi affectibus quantum licet caveant, non ita tamen, ut ad apathiam illam, quam Philoſophi quidam ambitiosè nimis affectarunt, ſtudeant pertingere, id enim eſſet hominem ex homine tollere, nam uti inquit D. Hieronymus *Nos affectus, & perturbationes, quandiù in tabernaculo corporis hujus habitamus, & fragili carne circundamur, moderare, & regere poſſumus, amputare non poſſumus*. Gaudeant igitur, doleant, triſtentur, miſereantur, iraſcantur etiam aliquando, ſed iræ ſint Principe dignæ, veluti de Jove Ovidius,

Ingentes animos, dignas Jove concipit iras,

ſic etiam in Sacris Literis Deum iratum legimus, de hominum ſceleribus pœnam ſumpſiſſe. Multum itaque intereſt num quis iraſcatur, an incandeſcat, ut poſtea eorum, quæ iratus perpetrarit pœniteat, uti de Adriano Imperatore, ut refert Galenus de cognoſ. & cur. ani. mor. qui ira percitus cum ſtylo oculum ſervo perfodiſſet, ac poſtea illum vidiſſet factum unoculum, commiſeratione ductus, pollicitus

licitus eſt illi daturum ſe quod vellet, & optaret, at cum ille taceret, eundem ſermonem repetiit, cui ille reſpondit, ſe nihil, niſi oculum amiſſum optare, qui reſtitui non poterat. Ratio itaque ſola habenas teneat, & Animæ ſenſitivæ motus in officio detineat, ac præſertim in iracundia, in quam facilè delabuntur, qui ſumma poteſtate gaudent.

. . . . Animum rege, qui niſi ſervit
Imperat, hunc frænis, hunc tu compeſce catenis.

Moderatio igitur in iracundia maximè commendabilem, & ſubditis percarum efficit Principem, ut qui certi ſint nihil ab eo deliberari poſſe, niſi quod prudentia, ac juſtitia maturarit. Principibus equidem mirùm in modum quadrat, quod Claudianus ſcripſit,

. . . . Diis proximus ille eſt,
Quem ratio non ira movet. . . .

Unica igitur paſſionum medela, ne tam graves valetudini noxas inferant, erit ratio, non ab Arte Medica, ſed à morali Philoſophia petenda, non enim quidquam aliud, quàm rationem ſuggerere potuit Galenus in laudato Libello de cogn. & cur. anim. morbis. Ne autem hac in re inane prorſus videatur Archiatri officium Principis valetudini excubantis,

illius

illius penſum erit advertere, in quemnam affectum ille ſit pronior, num ad iram, an ad mœrorem, & alios affectus, quos ipſe quàm quiſpiam alius cognitos habere credibile eſt, poterit opponere talem diætam, & vivendi rationem, quæ vim habeat moderandi diſpoſitionem, quæ affectui naturali vim præbet, ut ſi præfervida temperie præditus ſit, commendet talem victum, qui nimium ſanguinis, & ſpirituum fervorem compeſcat, laudet vina acidula, ſive diluta, ſummatim diætam perfrigerantem, ſi verò ex naturali temperie illum videat ad mœrorem propenſum, cibariorum uſum, quæ ſanguineam maſſam volatilibus particulis ſaturent, & ſpiritus vividiores efficiant, prout ferret occaſio approbet, vina mediocriter generoſa illius temperamento magis accommoda commendet, talia enim melancholicis, & qui gravioribus curis premuntur ſolent eſſe remedio, dum particulas ſanguinis acidas mitiores reddunt, eo prorſus modo, quo ſtagmata acida vitrioli, ſulphuris, aliorumque, ſpiritu vini dulceſcunt. *Date ſiceram mœrentibus, & vinum iis qui amaro ſunt animo*, ut in proverbiis habemus. Sic Helena, ut ex Homero in Odiſ., Menelao, & Telemacho Ulyſſis

Filio,

Filio, pharmacum illud mœroris, vinum ſcilicet nepenthes, quo à Polidamna Regis Theonis Uxore in Ægypto fuerat donata propinavit. Si verò ob paſſionem aliquam diù perſeverantem, Principis ſui habitum videat gracileſcere, & faciem decolorari, illum admoneat de remediorum neceſſitate, ad proximam ægritudinem antevertendam, hujuſmodi enim cogitatio, à contemplatione Idæarum quæ excruciant, mentem forſan abducet.

CAPUT X.

Quale debeat eſſe in Principibus Literarum Studium, ne bonæ valetudini inferatur noxa.

PRrincipes quorum proprium eſſe debet facere ſcribenda, interdum libido ſolet inceſſere, ut in literarum ſtudio inclareſcant, & in hujuſmodi muſtaceo, ut dici ſolet, laureolam quæritent, illos tamen, ut plurimùm, diligentia fruſtrante, ut quod optarint non tam facilè attingant, & immò quod pejus eſt, bonæ valetudini non levem injuriam faciant. Dedecet ſanè Principem quemcumque; eòque magis

magis quò excelſior eſt, literarum omninò rudem, & amuſum eſſe, minùs enim gratus, & carus eſt ſubjectis populis, qui Principem ſuum tanquam virtutum omnium exemplar habere geſtiunt, ſicuti multum illi confert literis in primævo juventæ flore operam navaſſe, ac præſertim humanioribus ſtudiis, veluti Latinæ Linguæ, Rhetoricæ, Poeticæ, præter quàm enim quòd multum laudis, & decoris ſibi adſciſcet, id beneficii aſſequetur, ut ſi ex nativa temperie aſperioris naturæ ſit, hujuſmodi ſtudiis illam exuat,

Scilicet ingenuas didiciſſe fideliter artes,
Emollit mores, nec ſinit eſſe feros.

Decet itaque eum, qui ad imperandum eſt natus, literis mediocriter eſſe imbutum, atque etiam de ſublimioribus Scientiis, uti Philoſophia, mathematicis diſciplinis aliqua delibaſſe, ut ſi aliquando publicis diſputationibus interſit, ſtatum ſaltem Quæſtionis intelligat, non eſt tamen neceſſe, ut logicas ſubtilitates calleat, & *Curtum ſermone rotato Torqueat enthymema*. In Philoſophia tamen morali, magis quàm in naturali illum inſtructum eſſe oportet, cujus facultatis egregia ſunt monumenta, tum ex antiquis, tum neo-

tericis Scriptoribus, ex quibus optima documenta tum ad ſui, tum ad aliorum regimen exiguo labore haurire poterit. Qui literarum ſtudio totos ſe dedere, ut nomen aliquod ſibi comparent, ſatis norunt quanta temporis, virium, & ſanitatis diſpendio conſtet hæc laudatio. *O hominem literatum*, illi enim neceſſe fuit libris impalleſcere, & lucernariam vitam degere, ſic de Demoſthene ajunt: illum, plus olei, quàm vini abſumpſiſſe,

Qui ſtudet optatam curſu contingere metam,
Multa tulit fecitque puer, ſudavit, & alſit,

ajebat Horatius in Poetica. Cum itaque non niſi multo labore, & vigiliis commendatio aliqua in literis obtineri poſſit, & conſectariè cum ſanitatis ruina, Principes, qui non ſibi tantùm, ſed aliis nati ſunt, ad propriam valetudinem tuendam excubare debent, & ſcire ad ſobrietatem. Innumera ferè ſunt damna, quæ ex impenſiori ſtudio, ac rerum abſtruſiorum perveſtigatione ſanis corporibus proveniunt, ſtomachus primò immoderati ſtudii pœnas luit, diſtractis nempè à ciborum coctione innato calore, & ſpiritibus. *At imbecillis ſtomacho, quo in numero magna pars urbanorum,*

banorum, omneſque penè cupidi literarum ſunt, ajebat Celſus Libro 1. Stomachi itaque imbecillitas nimiæ attentionis ad ſtudia, & lucubrationis vitioſum eſt productum, ex quo tanquam è ſcaturigine ſingulis partibus languor promanat, nam qualis chylus talis ſanguis, ac exinde depravatus corporis habitus. Scitè propterea Q. Serenus ſtomachum totius corporis regem appellabat, cujus validus tenor omnia membra confirmandi vim habeat. Præ cœteris verò partibus, Caput ſedes Animæ, & Arx Minervæ graves perſentit noxas, nam propter nervorum contentionem, & exſtaſim quandam in altis contemplationibus, luce animali deſtituuntur partes corporis, unde torpor, & ſegnities, ac eandem ob cauſam tardiori lapſu fluit ſanguis per ſuos ductus, & naturalis totius corporis œconomia pervertitur. Multa igitur ab intenſiori animi exercitatione in literarum ſtudio corpori conſequuntur incommoda, rectè propterea ajebat Plutarchus in Libro de Pre. Salub. quòd ſi corpus diſceptet cum Animo de damno dato, non fore, ut hic noxæ eximeretur. Quippe cum Animus contentionibus, & ſtudiis eſt intentus ſuis, abutitur corpore. Plato quoque in Timæo,

ajebat Animum ſtudiis intentum corpus implere languoribus, ut poſtea neceſſe ſit ſtudia omninò deſerere. Innumera penè ſunt incommoda, quæ affectatio nominis celebritatem adipiſcendi in literis valetudini infert, adeò, ut perdifficile ſit eodem tempore aſſequi magnam famam, & bonam valetudinem, cum enim neceſſe ſit ad aſſiduam librorum lectionem incumbere, interdum ſcribere, idque fieri nequeat ſine continuata ad plures horas ſeſſione, vel ſtatione, utroque modo corpus graves noxas perſentiſcit, in ſeſſione enim propter compreſſionem, femorum, & crurum ſtupor conſequitur, in ſtatione muſculi ob motum tonicum defatigantur, & in utroque ſitu ſanguinis motus retardatur. Obſervatione dignum eſt, quòd Religioſi quidam cœtus, qui literarum ſtudio potiſſimum ſunt addicti, licet alioquin civilem vitam ducant, ac alimentis boni ſucci alantur, omnes ferè ſint macilenti, & melancholici, alii verò Religioſi Ordines ad pietatis ſtudium, & cœleſtium contemplationem intenti, vitæ auſteritatem profitentes, licet nudipedes, ac iiſdem veſtibus tam hyeme, quàm æſtate obducti, utplurimùm obeſi ſunt, valentes, & benè colorati. Cum

itaque

itaque Principes valetudinis ſuæ ſtudioſi eſſe debeant, non ſolùm in ſui gratiam, ſed & aliorum, quibus præſunt, modicè & pro oblectamento ſtudiis aliquot horas diei impendant, & ſi illis vigilandum eſt, id agant, ut ſubjecti ſecuriùs dormiant, uti Epaminondas Dux Thebanorum, qui ut ſcribit Plutarchus, quæſitus cur noctu Urbis mœnia perluſtraret, reſpondit ſe ſobrium eſſe, & vigilare, quò reliquis liceret temulentos eſſe, ac dormire. Sic Homerus 2. Iliadum, Jovem finxit ſemper vigilantem dum cœteri Dii altùm dormirent.

Tum reliquos omnes, divoſq; hominesq; tenebat
Pernox ſomnus, at inſomnis ſaturnius unus
Pectore ſollicito voluebat. . . . .

Præterea obſervatum eſt Principes, qui ſe totos ſublimioribus ſcientiis comparandis devoverint, parum fortunatos fuiſſe, ac non ſolùm valetudini, ſed etiam famæ, & exiſtimationi injuriam feciſſe; ut etiam interdum ſcommatibus, & dicteriis traducerentur. Alphonſum Caſtellæ Regem, cujus tabulæ Aſtronomicæ adhuc extant, multis infortuniis vexatum fuiſſe hiſtoriæ referunt, & cum in Planetarum motibus obſervandis totus eſſet, & præcipuè in martis erroribus, errata ſua in

popu-

populorum regimine non ſatis obſervaſſe creditus eſt, quin eò impietatis etiam deveniſſe ajunt, ut Momi Lucianici ad inſtar opera divina carpere voluerit. Julianum Auguſtum, vulgò apoſtatam dictum, in eloquentiæ ſtudio, & omnigena eruditione inclaruiſſe, uti opera illius teſtantur, ſatis perſpectum habemus, ſed in quas ſuperſtitiones ſe dederit, & qualis fuerit illius exitus loquuntur hiſtoriæ. Henricus Octavus Angliæ Rex, cui Ludovicus Vives commentarios in Librum D. Auguſtini de Civitate Dei dicavit, literarum cultor fuit, & cum adverſus Lutherum ſcripſiſſet, Catholicæ Fidei Defenſoris titulum promeruit, aſt in quos errores Regius ille Scriptor lapſus fuerit, ſciunt omnes, ac ipſemet, ſi Scriptoribus adhibenda fides, dum animam ageret, omnia ſe perdidiſſe confeſſus eſt. Jacobum Stuardum primum magnæ Britanniæ Regem, quòd in evolvendis libris ad Liturgiam ſpectantibus, ac Theologiæ ſtudio eſſet nimis occupatus, qua in re adeò eminere ſe credidit, ut Cardinali Bellarmino litem moverit, publicis ſcriptis editis, nec ſine acrimonia, & conviciis, quibus tamen reſponſionem non minùs doctam, quàm

huma-

humanitate, & reverentia regio Nomini, plenam Bellarminus repoſuit, veluti Purpuratum Principem decebat in Religioſiſſimo cœtu Patrum Societatis Jeſu antea enutritum, Angli ipſi percontemptum Regem Theologum appellabant. Antoninus pius Philoſophi cognomentum eſt aſſecutus, ſed nullum magnanimi Principis titulum promeruit, nulla militari expeditione ſuſcepta, nimis facilis in puniendis criminibus, & toleranda Fauſtinæ nota impudicitia. Principes igitur, qui impenſiùs, quàm par eſt literis ſe dedant, non rarò apud ſubjectos populos malè audiunt, tanquam nati potiùs ad clauſtra, quàm ad caſtra. Romulum, qui in illa temporum ruditate totum annum in decem menſes non ſatis ritè digeſſerat, hoc carmine laudavit Ovidius,

Scilicet arma magis, quàm ſidera Romule noras,
Curaque finitimos vincere major erat.

Si tamen Principes polymathia delectet, & in quocumque ſcientiarum genere eruditionem pauco labore, & cum laude, quodque magis refert ſine valetudinis damno aſſequi, id illis erit perfacilè, nimirùm ſi Poetas, Oratores, Philoſophos, Mathematicos, Theologos alant,

alant, & ſucceſſivis horis atque etiam ſuper cœnam, & prandium illos audiant variis de rebus differentes, ac ab illis ediſcant, quæ multo ſtudio, & lucubrationibus à mutis magiſtris, hoc eſt libris didicerint. Morem hujuſmodi ſervavit Franciſcus Primus Galliarum Rex, magnus Literatorum Fautor, qui ut refert Bruyerinus in ſua Nuncupatoria ad Librum de re Cibaria, dum cœnaret, ac pranderet, aſſidentes habebat in quocumque genere præſtantiores Literatos; quod itidem facere conſueverunt Leo Decimus, & Clemens Septimus Pontifices Maximi de Medicea Familia, cui ex Regia Mecœnatis ſtirpe prognatæ jure quodam per traducem, peculiare fuit celebriores quoſque in re literaria Viros quocumque tempore fovere, atque alere. Idem quoque obſervatum eſt in Principum Eſtenſium Nobiliſſima Familia, quæ ſemper pro more habuit Aulam habere doctiſſimis Viris plenam, quò factum, ut Celeberrimos Scriptores, ac Poetas habuerit, qui illorum facta poſteritati commendarint, quales fuere Areoſtus, ac Taſſus.

Poterunt itaque facili negotio Principes, in Philoſophicis, Mathematicis, in experi-

mentali ſcientia, & in quocumque diſciplinarum genere abſtruſiorum rerum notitiam ſibi comparare, Viros Eruditos colloquentes audiendo, vel menſis remotis, aut eo tempore, quo Domitianus, ut horas falleret Muſcas ſagittis confodiebat, ſicque ſine tortura intellectus, & bonæ valetudinis diſpendio *aliena frui inſania*, uti Plinius de iis dicere ſolebat, qui novas Ædes conſtruere nolebant, ſed ab aliis magnificè, & multa impenſa conſtructas parvo ſibi comparabant. Mirùm eſt, quantum ſe torqueant, & fatigent Philoſophi, Mathematici, & rerum naturalium ſcrutatores, in problematum quorundam ſolutione, ut plures noctes inſomnes ducant, ac perſœpè operam ludant. Voverat olìm Jovi Dionyſius Syracuſanus Coronam auream, aurique optimi maſſam Artifici dederat pro Corona conſtruenda, aſt ille ſurrepta auri portione, argentum ſubſtituit, ſenſit Artificis dolum Dionyſius, at quia Corona ſatis elegans erat, ac putabat Jovem Optimum Maximum illam, qualiſcumque eſſet, benignè eſſe excepturum, paſſus non eſt eam infringi, & liquari, & aliam ex puro auro fabrefieri; attamen peroptans ſcire quota

portio eſſet argenti permixti, Archimede accerſito, ab eo quæſivit, ut ingenio ſuo perſcrutaretur quantum mixturæ pro retento auro in Corona latitaret, quo audito ille attonitus, ac ſtupens abiit, ſeipſum excrucians quanam ratione rem tam arduam poſſet pertingere, donec tandem cum in balneo eſſet, voti factus eſt compos, ex illo enim emergens ratiocinando ex uno in aliud progrediens, modum reperit, quo mechanico artificio ſciri poſſet quantum argenti auro ſuffectum fuiſſet, ac reperta proportione, quam habet aurum in pondere ad argentum data paritate molis, magna cum ſui laude Dionyſio ſatisfecit. Hanc Archimedis inventionem verſibus ſatis eleganter expreſſit Q. Rhemmius Fannius. Tam parvo igitur conſtat Principibus eruditio, quàm magno privatis hominibus, qui ſibi eam compararunt.

Magnum præterea ornamentum facili negotio ſibi accerſerent Principes, ſi præter Latinam Linguam, aliarum etiam, quæ in Europa uſui ſunt peritiam acquirere ſtuderent, quod facili negotio, atque etiam cum oblectamento obtinerent, ſi peritos homines in familiæ cenſu haberent, quibuscum horis

qui-

quibuſdam diei, animo curis vacuo colloquerentur. Mithridates Rex Ponti, & Bithiniæ ſua ætate magnæ admirationi fuit, nam, ut refert A. Gel. duarum, & viginti gentium, quas ſub ditione habebat, linguas percalluit, earumque omnium gentium viris nunquam per interpretem locutus eſt. In hanc rem factum oppidò curioſum, & memoratu dignum lubet referre, quod legitur apud Laurentium Cappellonium in Libro Sermonum Variorum italico idiomate conſcripto, Libro 2. Cap. 1. Cum Bononiæ eſſet Carolus V. Imperator, ut à Clemente VII. Pontifice Imperii Coronam ſuſciperet, Franciſcus Sfortia Dux Medioliani, qui perduellionis apud Imperatorem fuerat accuſatus, quòd cum Gallorum Rege ſecretò conſpiraret, impetrato à Cæſare, faventibus Legatis Venetis, Diplomate, ſeu ſalvo conducto, ut vocant, Bononiam venit, ut objecta crimina dilueret. Is ergo, ubi ad Cæſarem datus acceſſus, præſtitis debitis obſequiis, Diploma è ſinu extractum illi obtulit inquiens, illo ampliùs ſibi opus non eſſe, dum hujuſmodi præſidium quæſiviſſet, non quòd Cæſaris æquitati, aut innocentiæ ſuæ diffideret, ſed ut à

Cæſareis miniſtris ſibi nimis infenſis caveret, ubi autem fidei, & devotionis ſuæ erga Sacrum Romanum Imperium teſtimonia, & experimenta adferre cœpit, Antonius de Leva, natione hiſpanus, qui tunc aderat, lingua hiſpanica Sfortiam italico ſermone loquentem vehementer interpellabat, ut Sfortia Orationis ſuæ filum proſequi non poſſet; quare hic cognito hiſpani miniſtri Artificio, lingua germanica loqui cœpit, quam cum non calleret alter, ſilere coactus eſt non ſine tamen indignatione, quam cælare non poterat, ſic Sfortia commodè apud Cæſarem à criminum ſuſpicione fidem ſuam liberavit; Imperator autem commendata generoſi Principis prudentia, & ſagacitate, Mediolanenſis Ducatus dominatum, Sfortiæ reſtituit, & confirmavit, reclamante licet Antonio de Leva, qui aſſerebat, Mediolanenſem Ditionem, pluris faciendam, quàm totam Hiſpaniam.

CAPUT XI.

Quale eſſe debeat in ſenili ætate Valetudinis regimen.

SAnum profectò conſilium eſt ſanitatem, qua ſola felices à miſeris dignoſcuntur, quanta fieri poteſt diligentia quocumque tempore cuſtodire, aſt in ſenili ætate potiſſimùm id agere ſaluberrimum eſt: Juvenilis enim, ac Virilis ætas, cauſis quæ ab extrinſeco proficiſcuntur, facilè obſiſtunt, aſt non ita ſenes, qui ut veteres fagi ad quoſcumque ventorum flatus facili negotio concidunt. Sicuti ergo quiſque ubi canitiem accedere cognoſcat, rectè ſibi proſpiciet, ſi valetudinis ſuæ meliorem quàm antea curam habere incipiat, ita Princeps, cui ad ſenectutem vergenti, gravior ſemper curarum moles incumbit, alteram vivendi rationem inſtituat neceſſe eſt, ut feliciori ſorte mortalitatem vitæ hujus exuat, Senectus, cujus propria eſt ingenii maturitas, ſi adjunctam habeat ſanitatem, verus vitæ fructus dici meretur.

Primò itaque talis diæta erit inſtituenda, quæ

quæ lampadem vitalem ſuſtentet, non obruat; cum ergo ſenectus pueritiæ ſit oppoſita, diverſa ratione eſt procedendum, in puerili enim ætate cum in dies calor, & robur vegetior, ac robuſtior fiat, oportet ſenſim alimentum augere, in ſenili verò, ubi languidior eſt vitalis ignis, & ſtomachi fermentum infractum, alimoniam imminuere neceſſe eſt, id tamen intelligendum velim de primo ſenio, nam in poſtremò ſenes ætate confecti, ut ait Galenus Com. Aph. 13. 1. Sec. *tale quid patiuntur, quale lucernis penè extinctis accidit, quæ continuam exigunt olei ſuffectionem, multam autem, & cumulatam nequeunt ſuſtinere*. Parciori itaque victu utatur, & ſimpliciori quoque, deſueſcat enim oportet Princeps à multiplici ciborum varietate, & conditura, quæ Principum menſis familiaris eſt, alimenta ſint boni ſucci, promptæ coctionis, & quæ alvo facilè ſecedant, laudantur carnes, quæ ut ſuperiùs dictum, ad ſtateram ſunt minùs graves, uti Vervecis, Pullorum, & aliorum volatilium; cum varia ſint temperamenta, & ſenectus multam habeat latitudinem, cibi menſura determinari nequit. Satis autem alimenti fuiſſe ſumptum dignoſci poterit, ſi diſtenſio

& gra-

& gravitas in ſtomacho non perſentiatur, ſi faciles ſint ſomni, ſi corpus benè alatur. Jejunium à ſenibus facilè perferri ſcripſit Hippocrates. Hinc nonnulli monoſitiam, hoc eſt unicam comeſtionem laudant in primo ſenio, at ſatiùs eſt bis in die comedere, quàm ſemel plus quàm par eſt ſtomachum onerare, citiùs enim ſeneſcere, ſcripſit Hippocrates, eos, qui unicæ comeſtioni aſſueverint. Quoniam, utplurimùm in magnis culinis ubi multitudo eſt coquorum ad menſas lautè inſtruendas inſudantium, non tam ritè uti opus eſſet coqui, ac parari poſſunt epulæ, ut vitium aliquod in coctione ab igne, ſive violento, ſive nimis lento non referant, Principi ſeniori jam facto eſſet valdè conducibile ſuum habere coquum, cui nullum aliud munus incumberet, quàm ut domino ſuo ſumma patientia, & attentione fercula pararet, non ſolùm, ut palato ſapiant, ſed ut proſint, habita per experientiam hujuſmodi cognitione. Rectè quidem in hanc rem Martialis,

Non ſatis eſt Ars ſola Coquo, ſervire palato,
Namque Coquus domini debet habere gulam.

Præter multa incommoda, quæ ſecum adfert Senectus, non exiguæ moleſtiæ eſt alvi adſtri-

ctio ſenili ætati propria, & familiaris, eòque magis Principibus, cum ſenes fieri incipiant, propter vitam minùs exercitam, quàm ſoleant cœteri homines, cum multum conferat ad alvum facilem egeſtionibus reddendam quotidianus, & conveniens corporis motus. Neque præter rationem eſt ſenes huic incommodo obnoxios eſſe oppoſito prorſus modo quo pueri, & juvenes, quibus utplurimùm ſolutior eſt alvus; in ſenectute etenim partes omnes ſiceſcunt, ut membranæ ipſæ obrigeſcant, & cartilagineæ fiant, ac contractilitatem, & diſtractilitatem, quarum ope fiunt excretiones amittant. Ut alvus itaque mollior reddatur, cibariis potiùs ad id aptis, quàm medicamentis agendum, uti ſuperiùs eſt dictum, *In alimento Medicina bonum*, ajebat Hippocrates, medicamenta etenim frequenter ſumpta, præter malum habitum, quem inducunt ventrem in dies adſtrictiorem reddunt. Alvus itaque mollis ſervanda, ea cautione tamen, ne plus quàm par eſt ſolutior reddatur, ex his enim duobus extremis tolerabilior eſt alvi adſtrictio, quàm ejuſdem ſolutio, præſertim in ſenili ætate. Refert Martinus Liſter in ſuis commentariis ſupra Sanctorii Staticam, ſenem

ſe

ſe noviſſe ſibi amiciſſimum 86. annos agentem, qui ſanus, & ſatis liberaliter comedens, ex plurimis annis ſemel tantùm in ſeptimana, & interdum etiam ad quatuordecim dies deiciebat. Quoad potum vinum dulce deſæcatum, ex uvis maturis, & perfectioribus factum ad vitam ſanam, & longævitatem erit accommodum. Sicut autem in pueris debet eſſe vinum tenue, ac dilutum, ita in ſenibus meraciùs, hyeme præſertim. Dediſcat quoque oportet nivis uſum, qua per æſtatem Principum menſæ carere nequeunt, ſatis ſit in ſummo æſtu, ſi vinum bibat aqua modicè perfrigeratum, hyeme autem ſi non ad ignem, ſaltem in loco tepido detentum, nulla enim ratio apparet quomodo frigida potio illi conferre poſſit, cui frigent effœtæ in corpore vires. Frigidum, ut ait Philoſophus, non ingreditur opera naturæ, niſi per accidens, caloris exceſſum contemperando, ſapere propterea didicerunt etiam juvenes, qui fumantes potiones Cocholate, Coffè, The ſorbillando aſſumunt, quæ in ſenili ætate eò magis convenient.

Quotidie corpora exercerere non minùs neceſſarium eſt, quàm ipſum alimentum, & for-

ſan Principibus in ætate ſenili magis convenit, quàm juvenili, ad corporis perſpiratum conſervandum adeò neceſſarium, in juventute ſiquidem, ubi calor viget, & mollior eſt textura, facilior eſt diflatio, in ſenectute verò, quæ comitem habet ſiccitatem, & cutem ſtrigoſam, difficilior. Nihil eſt autem, quòd inſenſiles aporrhias magis promoveat, quàm corporis motus, in quo videmus faciem rubeſcere, venas inflari, & cutim incaleſcere, ſique motus ſit fortior ſudorem erumpere, bonum itaque erit, ſi modicè ſe exerceat, ſub tecto potiùs, quàm in loco aprico per hyemem, cavendo quantum fieri poſſit à flatibus aquilonaribus, qui cutis poros adſtringunt. Ad obtinendum facilem perſpiratum, præter exercitium corporis, non parum conferent molles frictiones cum oleo amygdalarum dulcium, ad laxandas cutis fibras aliquando nimis intentas, glandularum poros obſtruentes. *Melle intus, oleo foris*, dictum ſatis vulgatum, quo pacto Democritus longævitatem aſſecutum ſe dixit, in ſenectute ſiquidem nihil magis timendum, quàm ſiccitas, & cutis ſtipatio, quare molli, & blanda frictione conſervatur neceſſaria illa tranſpiratio, qua diminu-

ta

ta præſtò ſunt catharri in pectus, & alias partes. In hunc finem quoque aptis veſtibus muniendum erit corpus ab aeris injuriis, & capitis præcipua cura habenda, ſi capillis ſit denudatum.

Equidem hiſce temporibus comæ adſcititiæ uſus adeò inolevit, ut pauci videantur ſenes, nec ullus ferè ſit Princeps ætate provectus, qui canitiem alienis capillis non obtegat, & frequenti barbæ raſura juventæ decorem non præſeferat, quod ſanè laudandum, nam præter quàm quòd calorē fovent hyeme potiſſimum, quod ſenibus infeſtum eſt, id etiam efficiunt, quòd Principes hoc pacto ſibi magnam animi hilaritatem conciliant, dum in ſpeculo ætatis injurias non vident. Priſcis temporibus, quibus capita non velabant, calvitiem homines iniquè ferebant, timentes ne cœteris forent irriſui. Julio Cæſari adeò probroſa erat calvities, ut illam incipientem occultare ſattageret, capillos à vertice revocando, nullum propterea honorem à Senatu libentiùs accepit, quàm jus laureæ coronæ perpetuò geſtandæ. Mirari ſubit quomodo omnes ferè Svetonii Cæſares, hac deformitate laborarint, uti Auguſtus, Tiberius, Caligula,

Otho, Domitianus, quem propter ſævitiem, Neronem calvúm per contemptum appellabant, unde Auſonius,

. . . . *Quem calvum dixit ſua Roma Neronem.*

A' ſolo calvitiei nomine ita offendebatur iſte, ut ſi apud illum quis alicui calvitiem pro joco, vel jurgio objectaſſet, pro capitali crimine haberetur. Apud Judæos quoque, ut ex Sacra Hiſtoria habemus, calvities in contumeliam trahebatur, quam ob cauſam Eliſeum Prophetam, ut ex 4. Reg. Cap. 2. ſubſannantes pueri vociferabantur, *aſcende calve, aſcende calve*, quibus ille indignatus maledixit, & mala imprecatus eſt, unde paulò poſt quadraginta duo ex iis miſerè diſcerpti fuere. Adeò deformis quocumque loco, & tempore inter homines habita eſt calvities, ut nemo non illam obtegere ſattagat, rectè propterea Ovidius,

Turpe pecus mutilum, turpis ſine gramine campus,
Et ſine fronde arbos, & ſine crine caput.

Quoniam igitur fugaces anni ſenum capitibus tale præſidium, & decus ſurripiunt, quales ſunt capilli, Ars naturæ imitatrix ſenili ætati benè conſuluit, comas adſcititias tam elegantes conſtruendo, quæ præter beneficium venerationem

nerationem conciliant. Neque dubitari licet, quin ficta hujuſmodi capillamenta, præter elegantiam multę ſint ſalubritatis, dum paſſim videre eſt Medicos ætate graves, & ſilicernio jam proximos, non ut olìm nudo vertice, & prolixa barba famam ſibi aucupantes, ſed imberbes, & capillatos in publicum procedere ad ægros inviſendos, & diſſertationes ab Exedris habendas. Niſi ergo aliqua particularis affectio adſit, veluti Cephalalgia, & oculorum lippitudo, cum interdum extent, qui nec pileolum ſericeum perferre queant, noſtrorum temporum conſuetudo tales comas ex alienis capillis geſtandi invaluit. Carolus V. Imperator, cum in Italiam veniſſet, Imperii Coronam à Summo Pontifice Clemente Septimo Bononiæ ſuſcepturum ob gravem capitis dolorem nativam comam ſatis elegantem ſibi abſcindi juſſit, quem Aulæ primores ridenda aſſentatione imitati ſunt, dum comis, quas magno ſtudio aluerant depoſitis tonſi omnes Cæſari ſpectandos ſeſe præbuere.

Aulæ quoque morem ſomnum captandi cum nox medium iter confecerit, & Solem ſalutandi, *minimas cum fecerit umbras* ejurare, Principi ſeniori jam facto ſalubre conſilium erit,

rit, tempeſtivè igitur cibum capiat, nec poſt cœnam quicquam, quod mentem diſtrahat, & implicet ſibi deferri patiatur, more Auguſti, qui poſt cœnam nihil ſcribere, nec legere volebat, ut quantum liceret animo curis vacuo ſomno indulgeret, qui ſenibus maximè neceſſarius eſt, quàm ulli ætati, ut omnes perficiantur coctiones, & corporis ſiccitati conſulatur, dum ſomno, & quiete corpora pingueſcunt; ſomnum autem capiat hyemali tempore præſertim in cubiculo ad meridiem poſito, ut vitales Solis radios excipiat. Negotia itaque, quæ magis urgeant, diurno tempore expedire ſtudeat, & minori, qua licet moleſtia ſupplicantium neceſſitates, ac preces audiat, non levi quippe incommodo, ac tedio ſolet eſſe Principibus quotidie ferè unumquemq; audire, & verborum lenitate dimittere, ita ut ab hoc munere non decedat, niſi defatigatus. Egregium ſanè eſt, & memoratu dignum, quòd de Theodorico Gothorum Rege refert Sidonius Apollinaris. *Audit plurima, pauca loquitur.* Auguſtus quoque, ne ſe multo ſermone fatigaret, pro more habebat nutus adhibere, cum à ſervis aliquid vellet, ſic ad Liviam Conjugem codicillos mittebat, Svetonio

Auto-

Autore. Ad valetudinis quoque tutelam ſimbolum ſuam conferent varia oblectamenta, ſed talia, quæ Principem ætate gravem magis deceant, qualia ſunt adeſſe publicis Literatorum Academiis, philoſophicis diſputationibus, ſcenicis operibus, haſtiludiis, choreis etiam, interdum juvenes cum puellis decorè ſaltantes adſpectando. Nonnulli propterea in ſenectute commendant conſuetudinem, & colloquia habere cum juvenibus, ut occulto quodam ſpirituum conſortio ſeniorum mens recreetur. Obſervatum eſt ſenes, qui juvenum frequenti conſuetudine oblectati fuerint, utplurimùm longævos fuiſſe, ut ferunt de Pythagora, Iſocrate, Gorgia, & Rhetorum claſſe, qui in Scholis auditores habebant juvenculos diſcipulos, ad centeſimum uſque annum vitæ lineam produxere. Poſtremò id unum Principes monere lubet, ut ſi in ſenectute bona valetudine gaudere velint, Juvenes vitam ſobriè traducant; *intemperantia enim in juventute, ſenectuti bellum indicit.*

CA-

CAPUT XII.

De nimia obeſitate, & corpulentia Principibus non minùs inſalubri, quàm indecora.

SI verùm eſt quòd dici conſuevit, eſſe modum in rebus, & certos fines, quos ultra citraque rectum nequeat conſiſtere, in ſtudio ſanitatis id veriſſimum eſſe deprehenditur, ubi enim ſanitas modum exceſſerit, ſi ita loqui licet, hóc eſt ſi ad evexiam, & ſummum bonitatis apicem devenerit, maximè periclitatur, & ex improviſo graviori lapſu in præceps ruit, qualis obſervatio ſatis frequens erat priſcis temporibus, cum gymnaſticæ ſtudium vigebat, ac præſertim in athleticis corporibus, in quorum gratiam tertium Aphoriſmum conſcripſit Hippocrates, noſtra quoque ætate non raro contingit eos videre, qui ad ſummam corpulentiam devenerint, ſubita morte oppettere; commune ſcilicet eorum eſt fatum, quæ ſummam amplitudinem attigerint, ut magnitudine ſua laborent, & viribus pereant ſuis, ut de Romano

Imperio

Imperio ſcriptum legimus ſiquidem *magna ruunt inflata crepant*. Huic infortunio obnoxiam eſſe nimiam corpulentiam ſatis conſtat, quam ſecundum duas tantùm dimenſiones, latitudinem ſcilicet, & profunditatem, cum quis debitam longitudinem acquiſiverit, fieri manifeſtum eſt. In corporibus perfectè ſanis, in temperamento ſanguineo, raro autem in temperamento melancholico, & bilioſo obſervatur hoc vitium; eſt itaque nimia corpulentia, & obeſitas boni alioquin, & laudabilis habitus vitioſum productum, ex parum cauto victus regimine. Faciliùs autem in temperamento ſanguineo, quod medium à Medicis dicitur, & cœteris præſtat, quàm in reliquis, quæ ab hoc recedunt, nimia corpulentia contingit, quàm in aliis temperamentis, ut in melancholico, & bilioſo, in quibus adeſt venarum latitudo, in temperamento enim ſanguineo, ſuccus nutritius dulcis, & butyroſus, carnibus & membranis facilè apponitur, quod in temperamento bilioſo, & melancholico non evenit, ſanguis enim copioſa bile abundans multas habet particulas acres amaras, quæ non tam facilè in alimoniam cedunt, imò pinguedinem potiùs diſ-

ſolvunt, & extenuant, quod pariter efficit temperamentum melancholicum atrabilare, in quibus adeſt venarum latitudo, quæ in corporibus gracilibus potiſſimùm obſervatur. Locus eſt Hippocratis 3. in 6. Epid. ubi graciles, venoſos, iracundos, & epiphlebos appellat, ſic pariter Galenus in commento Aphoriſmi 44. Sectionis ſecundæ, & in 6. 4., hanc venarum latitudinem cum gracilitate obſervat, venarum autem anguſtiam in craſſis admodùm corporibus.

Qui ergo temperamentum hujuſmodi ſortiti ſunt, ſive à primordiis, ſive adſcititium, ad nimiam corpulentiam magis ſunt diſpoſiti, quàm reliqui homines; non negarim tamen mutatione victus, ætatis & loci, poſſe etiam à gracilitate ad corpulentiam tranſitum fieri, cum interdum comperti fuerint Juvenes valdè graciles, qui in ætate inclinante remiſſis laboribus otio, & pleniori victui indulgentes, obeſi facti fuerint, quod paſſim in iis animalibus obſervatur, quæ licet gracilia & emaciata, ſaginantur, ut boves in ſtabulis continuò detenti, & aves altiles in aviariis. De nimia corpulentia, & obeſitate, & quomodo fiat præter Hippocratem, Avicennam,

Gale-

Galenum, alioſque ſucceſſivè, recentiores quoque ſatis fusè egerunt, quos inter egregiè & cumulatè Etmullerus in ſuis Diſſertationibus exponit, quomodo interdum fiat nimia pinguedo, & nimia carnoſitas, ut hac in re non ſit quod quis ampliùs deſideret circa modum, & cauſam, tum circa remedia, quæ ad nimiam corpulentiam tollendam conducant.

Nimiæ autem corpulentiæ, & obeſitati magis obnoxii ſunt Principes præ cœteris hominibus, tum ob ciborum boni ſucci quotidianum uſum, tum ob illorum corpora minùs exercitata, & vitam inter otium, & Aulæ delitias traductam, ac præſertim ſi accedat temperamentum ſanguineum cum pituitæ ſubdominio, ut vocant, ſtomacho ſatis firmo & valente, eòque ſi ad id vitium aliqua hæreditaria diſpoſitio præexiſtat. In quibuſdam etenim Principum Familiis obſervatur diatheſis iſta, & proclivitas ad pingueſcendum, per ſeminalia principia in poſteros propagata. Cautum itaque oportet hac in re eſſe Principem, licet ſanum, & valentem, quanvis enim ſe robuſtum ſentiat, gaudeatque dum videt ſpecioſiorem, & coloratiorem

eſſe, ſuſpecta habere debet ſua bona, uti monebat Celſus, facilè enim ſubrepit vaſorum plenitudo, & obeſitas, accreſcentibus in dies carnibus, & membranis pingui, & gelatinoſa materia, qua ſaturata eſt tota maſſa ſanguinea. Cautum pariter oportet eſſe Archiatrum, nam cum quotidie Principem ſuum ſolitus ſit inviſere, perſœpè non advertit augeſcentem corporis molem, donec ſenſibilior facta non fuerit, cui poſtea propriis remediis tam facilè ſuccurri non poſſit. Ubi ergo gentilitia ſit affectio, & inditia pingueſcentiæ corporis ſe prodant, cujus manifeſta argumenta ex Statica Sanctorii obtineri poterunt propter pondus adauctum, Medicus Principem ſuum moneat de hujuſmodi affectu ſenſim, & ſine ſenſu ſubeunte, ac doceat quæ incommoda, quæ pericula nimiam corpulentiam comitentur, & quàm difficili negotio tollatur ubi advenerit, varia exempla Principum aliorumque hominum nobiliorum præſertim, cum perraró, & monſtro par ſit corpulentiam intueri in ruſticana gente, in artificibus, niſi forſan aliquando in iis, qui ſedentariam artem exercent, quales ſunt ſutores, & alii hujuſce generis.

Nimia

Nimia quoque corpulentia pulchros alioquin homines deformes facit & ingratos, unde mulieres ſpecioſæ, & elegantes, ſi ad nimiam pinguedinem deveniant, multùm de ſua ſpecioſitate deperdunt, & hominibus parùm gratæ, ac præſertim ſi pinguedo carnoſitati prævaleat. In hanc rem eleganter luſit Martialis Lib. 11.

Habere amicam nolo, Flace ſubtilem,
Cujus lacertos anuli mei cingant,
Sed idem amicam nolo mille librarum,
Carnarius ſum, pinguiarius non ſum.

Quædam tamen gentes extant, quibus volupe eſt mulieres habere præpingues, & mammoſas, veluti refert P. Alpinus in Libro de Medicina Ægyptiorum, in qua regione Ars, & modus corpora balneo, frictione pinguefaciendi maximè collitur, idcircò inibi fœminæ pinguiſſimæ ad Europæorum nauſeam reperiuntur. Non levia quoque ſunt pericula, quæ nimiam corpulentiam, & obeſitatem non rarò conſequuntur, veluti ſubitaneæ mortes, ex nimia enim humorum copia ſtrangulatur calor innatus, & ob venarum anguſtiam, circularis ſanguinis motus, in quo vita conſiſtit, ex improvisò ſiſtitur. Hinc eſt, quòd obeſi

per-

perrarò longævitate gaudeant, ſatis vulgatum eſt illud Hippocratis 7. Aphor. *Qui craſſo admodum ſunt corpore, citiùs intereunt, quàm graciles*. In Athletis, ubi ad ſummum bonitatis deveniſſent, credidere Antiqui ſubitas mortes contingere; eò quia cùm in meliùs non poſſent proficere, neceſſum foret ut in deteriùs deciderent; aſt vera & germana ratio eſt, quia arteriæ non habeant in quod ſanguinem refundant, cum ſpacia omnia ſint plena carne, & pinguedine, quæ radices, & extremitates quoque venarum comprimendo, elutriationem impediant, accedente verò ex cibis novo ſucco nutritio, ventriculi cordis ita opplentur, ut nequeant conſtringi, unde Lipothymiæ Syncopes, ac mors tandem ſubſequitur. Anheloſi præterea, ac ſuſpirioſi eſſe ſolent nimis corpulenti, & ad quemcumque motum inepti ob ſpiritus animales non ita faciles, ad muſculorum fibras inflandas, compreſſis & ſepultis nervis in multa pinguedine, veternoſi ſimiliter torpentes ſunt, & ad actiones animales minùs prompti, ad ratiocinium, prudentiam, & deliberationem minùs apti, quæ ſi in Principe contingant, quantum de veneratione apud populos illi dece-

decedit? *Lux ſicca, anima Sapientiſſima*, ajebat Eraclitus, qualis autem eſt ſanguis, tales ſunt ſpiritus, qui dicuntur lux animæ, ſanguis in hujuſmodi corporibus multa pinguedine ſaturatus eſt, unde ſpiritus, qui ex illo gignuntur, lucidi, ac etherei eſſe non poſſunt. His addendum homines obeſos infœcundos eſſe utplurimùm teſte Plutarcho 2. Quæſt. Con. ob molem enim corpoream minùs apti ſunt ad veneream palæſtram, præterea in iis genitura frigidior, & mollior eſt, in gracilibus, in quibus ſalium copia major eſt, major quoque depræhenditur ſalacitas, & fœcunditas. Mulieres, quæ nimis craſſæ ſunt concipere non poſſunt, eò quia omentum os uteri illis comprimat ſcripſit Hippocrates 5. Aphor., ſed frequens autopſia oſtendit omentum perraro infra umbilicum extendi, ita ut ſterilitas ab alia cauſa ortum habeat, à nimia ſcilicet pinguedine, quæ uteri membranis adhereat, ac impedimento ſit ne aura ſeminalis maſculina ovarium ſubeat ad illud fœcundandum. Sicuti in fœminis nimia craſſities illas ſteriles facit, ita in hominibus nimis obeſis nimia pinguedo illos infœcundos reddit. Principibus autem optabile eſſe debet, Liberos

beros habere, & ſucceſſores, quibus traddant imperii habenas, ſicuti nihil eſt, quod ſubditos mœrore magis afficiat, quàm Principis ſui orbitatem videre, norunt enim quales turbæ interdum excitentur, ubi Principatus ad agnatos, eòque magis ſi ad exteros tranſeat, multorum animis ſub novo Principe ad ſpem melioris fortunæ erectis, cujus rei plena ſunt hiſtoriarum monumenta.

Præterea obeſitas Principem ſubditis ſuis inviſum, & odioſum reddit, & cum in publicum procedit, ipſum tacitè irrident, ac ſugillant, à populis enim notantur non minùs corporis, quàm animi vitia, ut hanc ob cauſam variis cognominibus ſoleant appellari, ſic in Caligula, & Germanico crurum gracilitatem, in Julio Cæſare, & Auguſto calvitiem ſcommatibus illudebant, gaudent enim, & geſtiunt populi, dum in generoſo Principe elegantiam, & decoram ſpeciem adſpectant,

Gratior & pulchro veniens in corpore Virtus, ex adverſo deformitas cum ignavia deſpicatui eſt. Sanctium in Hiſpania Regem, vulgò craſſum dictum, ob corporis craſſitudinem, hiſtoriæ referunt cogitaſſe de abdicatione à Regno, cum ſciret ſe ob hujuſmodi corporis

vitium

vitium populis ſuis inviſum eſſe, ac propterea Navariæ Regem adiiſſe, ut ab illius Medico curaretur, ac voti compotem factum ad ſuos rediiſſe, & magna lætitia ac plauſu receptum.

Difficilis curationis in omnibus eſt nimia obeſitas, & corpulentia, in principibus tamen longè difficilior, de hoc enim affectu aſſeri poteſt, quod de hydrope ſcripſit Celſus, quem dixit curari faciliùs in ſervis, quàm in liberis, *quibus noxia libertas eſt*; ſi ergo in quibuſdam curationem admittit corpulentia, non tam facilè ſuſcipiet in Principibus, quibus noxia ſumma poteſtas eſt, cum enim morbus hic famem, ſitim, longam patientiam, & mille alia tædia deſideret, non tam facilè illis ſuccurri poteſt. Ne igitur ad hanc calamitatem deveniat Princeps, præcavenda eſt pernicioſa iſthæc, quàm indecora affectio, & Medicus ſollicitus eſſe debet, ut venienti morbo occurrat. Remedia igitur, quæ utplurimùm ad curationem conducunt, eadem ad præſervationem quoque erunt in uſum revocanda. Conveniens itaque diæta, & rectus uſus rerum non naturalium primas tenebunt. Primò igitur quantum conſuetis cibis detra-

hendum, tantumdem exercitationi corporis erit adjiciendum, proportionem itaque majoris inæqualitatis debet habere exercitatio ad ciborum aſſumptionem, ut in hoc caſu ſuccreſcenti pinguedini obviam eatur. Exercitia erunt eadem quæ ſuperiùs fuerunt memorata, equitatio, inambulatio, venatus, ludus parvæ pilæ, & alia hujuſmodi; frictiones quoque, ſed fortiores & ſicciores ad extenuationem conferunt; frictiones contrarias vires habere ſcripſit Hippocrates in Lib. de Chirurg. Off. *Frictio multa minuit, moderata craſſefacit*, qua de re eleganter Celſus Libro 2. hiſce verbis, *Frictione, ſi vehemens ſit duratur corpus, ſi lenis mollitur, ſi multa minuitur, ſi modica impletur*. Alimenta verò ſint pauciora, ac non ſolùm tenuia, ſed etiam quæ extenuandi vim habeant, cavendum ergo à pinguibus oleoſis, ſummatìm à cibis euchymis, qui ad ſanguinem in copia uberiori multiplicandum faciunt, convenient itaque alimenta acria ſalſa, quæ pinguedinem abſumant & liquent. Multos ad nimiam corpulentiam evectos, ſolius aceti uſu ſarcinam illam depoſuiſſe, & macilentos factos fuiſſe, hiſtoriæ referunt, quale exemplum habemus in Famiano Strada de

Chia-

Chiapino Vitellio, ſic videmus homines, qui acidis delectantur, aut in quibus abundat acidum, quales ſunt hippochondriaci, & ſcorbutici, ſtrigoſos eſſe. Somno quoque detrahendum aliquid, & vigiliis addendum, propterea uſui erit decoctum herbæ The, quæ vi exſiccandi, & vigilias inducendi pollere creditur, ſomno enim pingueſcunt corpora, hyeme præſertim, vigiliis autem macreſcunt, æſtate potiſſimùm. Purgationes quoque inſtitui poſſunt vere & hyeme, & quantum fieri poterit alvus ſolutior ſervanda. Non alienum quoque erit aliquando vomitum ciere ad pituitoſos ſuccos, quibus aqualiculus oneratur evacuandos. Hippocrates in Lib. de ſalubri diæta de curandis obeſis hæc habet verba, *Quicumque homines craſſi, ac pingues ſunt, jejuni vomant à curſu aut ambulatione cita juxta meridiem. Sit autem hemina dimidia hyſſopi, in aquæ congio contriti, atque hoc ebibat affuſo aceto, & adjecto ſale quò jucundiùs evadat. Bibat autem primum ſenſim, ac lentiùs, poſtea ampliùs, & citiùs*; amara quippe, ac ſalſa, acria, apta ſunt ad ſanguinis dulcioris craſim invertendam, ac præſertim acida, quæ licet ex ſui natura appetitum exacuant ſuccos

tamen nutritios ineptos reddunt, ut carnibus, & membranis apponantur; ſic experimur carnes pullorum, aliorumque animalium aceto maceratas exiguum nutrimentum ſuggerere. Unicam in die comeſtionem laudant nonnulli, illam tamen improbat Hippocrates, ait enim homines citiùs ſeneſcere. Vidi ego olìm Nobilem Virum, qui ut nimiam pinguedinem caſtigaret ſemel tantùm in die, & perparcè cibo utebatur, aſt brevi tempore ad talem virium imbecillitatem cum difficili anhelitu devenit, ut paucos poſt annos obierit. Pro potu laudatur vinum oligophorum, à vinis autem generoſis, & præſertim dulcibus cavendum, acidula verò, & diuretica erunt utiliora.

CAPUT XIII.

De Præſervatione à quibuſdam morbis, quibus magis obnoxii ſunt Principes.

QUemadmodum Ætates, Temperamenta, Anni tempora, & Regiones ſuos habent peculiares morbos, ita & vitæ conditio, quam quiſque ſortitus eſt, aut ſibi delegit,

legit, ſuis obnoxia eſt morbis, uti videre eſt, in iis, qui Artes quaſdam exercent, qua de re egi in meo Tractatu de Morbis Artificum. Arthritis, Calculoſa paſſio, & Colica, tres ſunt Affectus, ſeu potiùs tortores, qui in ordine Procerum, ac in Principibus præſertim tyrannidem ſuam exercent, quales affectus multam habent inter ſe cognationem, ut non rarò in eadem perſona mixtum imperium obtineant. Quidam Literatus calculoſa paſſione laborans, apud Beverovicium de Cal. Ren. & Veſs., ad amicum ſcribens podagra tentari ſolitum, illum Cognatum vocabat, eò quòd duabus ſororibus, Podagræ nimirùm & Arthritidi ambo nupſiſſent, imò interdum fieri, ut uxor unius ad alterum ſine adulterii ſuſpicione accederet. Ex eadem materia, ſucco ſcilicet petreſcente, quem ſuggerunt alimenta, è vaſis ſanguineis in articulos, & Renum ſubſtantiam refuſo, ſicuti etiam ab eadem cauſa efficiente, acido nimirùm tartaream materiam coagulante Arthritidem, & Lithiaſim fieri, communis ferè eſt Scriptorum conſenſio, ut hic locum habeat illud Hippocratis in Libro de Flatib. *Morborum omnium unus & idem eſt modus, locus verò ipſe eorum diffe-*

differentiam facit. Colica ſimiliter, quæ ab acido, inteſtinorum membranas pungente potiùs, quàm à flatu diſtendente fit, multam cum prædictis affectibus habet affinitatem, immò perſæpè obſervatum eſt, Colicam tranſire in Arthritidem, & Arthritidem in Colicam. Locus eſt egregius Hippocratis in Libro de humoribus hiſce verbis. *Cui inteſtinum in dextra parte dolebat, & articulari morbo correptus eſt, quietior erat, poſtquam autem hic curatus fuit, magis dolebat*, quam ſententiam pariter repetit 4. in 6. Epid.

Congeneres itaque eſſe hos memoratos affectus, ſat manifeſtum eſt, ac Nobiles Viros, & Principes potiſſimùm illis infeſtari, varias quidem ob cauſas, nimirùm ob intemperantiam in victu, & vitam deſidioſam, ſed potiſſimùm ob vina meraciora quibus ſe proluunt; quare non immeritò Poetæ Bacchum Podagræ Parentem, & Venerem Matrem finxere. Profectò cum in vinis generoſioribus multum inſit materiæ tartareæ, & acidi volatilis, hoc eſt totum illud, quod ad Lithiaſis, & Arthritidis geneſim requiritur, mirùm non eſt, ſi ex continuò, & immodico illorum uſu, Renibus ob vaſorum anguſtiam, &

arti-

articulis quoque multum materiæ lapidificæ affigatur, & concreſcat, unde eſt, quòd egregii vini potores, calculo Renum, & arthriticis doloribus, malè mulctari ſoleant, ſic de Ennio Poeta ſcripſit Q. Serenus,

Ennius ipſe Pater, dum pocula ſiccat iniqua,
Hoc vitio tales fertur meruiſſe dolores.

Frequens obſervatio eſt, Podagram, & Nephritidem, labem hæreditariam eſſe, quæ ad longum tempus in familiis perſeverat, ac potiſſimùm in Principibus, quibus commoda omnia, & incitamenta ſuppetunt ad vitam minùs ſobriè agendam, illis propterea, quàm cœteris magis familiares ſunt tales affectus; dum eodem penè vitæ genere utuntur, quo Parentes ipſorum uſi fuerint.

Quoniam autem hic agitur de parte præſervatrice, non de curatrice, Archiatri munus erit Principem ſuum monere, ut hoſpites hujuſmodi tam infeſtos, ab Aula quantum poſſit arceat, ubi enim ſemel fuerint admiſſi, ac ad aliquod tempus enutriti, non tam facilè poſtea erit illos dimittere, nec adeò tutum, Podagram præſertim, cujus violenta expulſio, graviores morbos ſolet accerſere. Jus quidem habent Principes, ut à ſuis Medicis ab hujuſ-

modi

modi affectibus præſervationem exigant, nequaquam verò curationem, ſunt enim de illorum genere, qui, ut ajebat Hippocrates, cum ægro commoriuntur, & quò magis veteraſcunt, eò magis deſæviunt. Sic calculoſus quidam apud laudatum Beverovicium, ſenex jam factus de ſuo ſtatu ſic conquerebatur, *Fœminæ ſterileſcunt ætate, me ſenectus fœcundiorem reddit, aut enim pario, aut parturio, quod ſi parum favente Lucina niti cœpero, actum de me puta.*

Ad obtinendam igitur prophylaticen, convenienti diæta, & recto rerum non naturalium uſu erit procedendum, talia itaque ſint alimenta, quæ ſi corpus ſit benè conſtitutum, alant quidem, ſed non impleant, nec extenuent, habita ſemper ratione ad ætatem, anni tempus, & conſuetudinem quoque, nam ſi antea plenior fuerit victus, & multiplex, ad parciorem & ſimpliciorem victum paulatim erit tranſeundum. À craſſioribus cibis, & difficilis coctionis, de quibus actum eſt ſuperiùs, in primis cavendum, ubi enim ſtomachus à munere ſuo aberraverit, juſta & conveniens partium craſſiorum chyli ſecretio in inteſtinis fieri nequit, unde ſequitur, quòd partes impuriores, quæ per alvum

erant

erant ſecernendæ, pēr lacteas in maſſam ſanguineam irrepant, & renibus ac articulis materiam morbificam ſuggerant. Quoniam autem nihil eſt, quod Principum Menſas magis exhilaret, quàm fructuum diverſi generis elegans apparatus, cavendum præcipuè ab acidis, & immaturis, & qui ortum habuerint in collibus & locis ſaxoſis, multum enim tartarei ſucci continent, ut in quibuſdam ex iis, veluti in piris granula quædam ſaxoſa in ipſa maſticatione obſerventur. Tachenius in Lib. de Morb. Princ. Pod. eſum pomorum improbat, ob eorum facilem, ad acidum converſionem, & putreſcentiam. De pomis hæc habet verba Hippocrates 3. de Diæta n. 5. *Poma fortiora ſunt, quàm pro humana natura, meliùs eſt igitur à pomis abſtinere*; revera uti obſervat Martianus in hujus loci commento, poma niſi cum reliquis cibis benè commanſa fuerint, & benè permixta, in ſtomacho ægrè coquuntur, & qualia fuerint aſſumpta egeruntur.

Quoad potum à vinis meracioribus abſtinendum, ut quæ in ſinu ſuo multum tartari recondant, qualia ſunt quæ è locis petroſis habentur, illa enim potiùs convenient, quæ

camporum planities ſubminiſtrat, & ſacco percolantur, uti ſuperiùs diximus, erunt aptiora, ut quæ tartari exiguam portionem habeant. A' vinis quoque tenujoribus cavendum, error enim non levis perſæpè ab illis, qui Podagra, & Nephritide tentantur committi ſolet, nam cum timeant uſum vini generoſioris, putant ſibi licere vina tenuja, quantum volunt bibere, quod in Podagra Joannes Crato damnabat Lib. 2. Conſ. Helmontius in Volupe Viv. Etmullerus de Vegetab. & alii qui vina tenuja improbant, quæ acidum multiplicando colicos dolores, nephriticos, & arthriticos apta ſint producere; Præſtabit igitur modico vino uti generoſo, ſed aqua diluto, quàm vinis tenuibus, & acidis, quæ cum diuretica ſint, hoc nomine ſuſpecta eſſe debent, humores enim ad eam partem, quam præſervare volumus, velle deducere, ſanum profectò conſilium non eſt. Non minor quoque cautio adhibenda circa uſum aquarum naturalium, non ſolùm pro diluendo vino generoſiori, ſed etiam pro ciborum coctione, non raro enim in aquis continetur materia lapidifica. Inter aquas ſimplices pro communi uſu laudatur

aqua

aqua Nuceriana , quam Principes , & Nobiles Viri ab ipſo fonte curant ad ſe deferri , cui nullatenus concedunt aquæ Fontium Mutinenſium , de quorum admiranda ſcaturigine , & præſtantia Tractatum olìm conſcripſi.

Corporis porrò exercitatio conveniens , ad prædictos affectus præcavendos magnum erit remedium , cujus veritatis amplum teſtimonium præbent ruſticanæ gentes , & urbani Artifices , in quorum caſis ſemel tantum dicitur habitaſſe podagra . Celebris eſt Cœlii Secundi Curionis de Aranea , & Podagra Apologus , quem fusè deſcribit Gaſpar à Rejes in Cam. Elyſ. Quæſt. 88. Cum Aranea peregrè proficiſceretur , illi comitem ſe junxit Podagra , quæ veſpertino tempore adventante , cum progredi non poſſet , in tugurium pauperis cujuſdam divertit , Aranea verò ulteriùs progreſſa , amplam & magnificam domum ingreſſa eſt ; altera die cum rurſus ambæ conveniſſent, de ſuis hoſpitibus valdè conqueſtæ ſunt , Aranea quod ne filum quidem ducere potuerit , & ſcopis à ſervis fugata vix periculum evaſerit, Podagra verò, quod hoſpitem rudem , & aſperum reperiiſſet , pro cibo pultem , pro potu vappam , & pro culci-

tra grabatulum durum, ut noctem prorſus inſomnem traducere illi neceſſe fuerit, quare hoſpitium ad invicem impoſterùm commutare ſtatuerunt, Aranea ut in pauperum tabernis hoſpitaretur, Podagra in Palatiis regumque Turribus. Tanta eſt vis exercitationis, ut etiam ſine frugali victu, quem procul dubio ſervare non poſſunt, qui propter egeſtatem perpetuis laboribus ſunt addicti, ut pravi humores, qui ad alendam podagram, & nephritidem apti eſſent, per ſudorem, & ambitum corporis excernantur. Moderatio quoque circa aliarum rerum non naturalium uſum erit adhibenda, Somno nimis indulgere mollibus in culcitris, renibus certè non adeò confert. Alvum mollem quantum licebit ſervare, bonum erit, expedit enim ſolutiorem eſſe, quàm nimis adſtrictam, ne primæ coctionis excrementa ferantur in maſſam ſanguineam, & exinde ad renes, & veſicam; uſurpare hinc liceat Plautinum illud, *Nolo ad veſicam quid eat, in ventrem volo.*

Purgationes etiam interdum inſtituere, & ſanguinem mittere, non abs re fuerit, ſi humorum redundantiæ ſigna apparuerint, cum non tam facilè ſit intra ſobrietatis limites eos con-

continere, quibus omnia fortunæ bona ſuppetunt. *Quibus convenit venæ ſectio, vel purgatio, hos Verè purgare, vel venam ſecare oportet*, ajebat Hippocrates 6. Aphor. 47., in cujus Aphoriſmi expoſitione hæc habet verba Galenus. *Nos plurimos ita ſervamus ſanos, qui longo ante tempore, ſingulis annis morbis capiebantur. Sed & podagram, & morbum articularem adhuc incipientem, & nondum poros circa articulos facientem, ex tali evacuatione, multis jam annis fieri probibuimus*. Hiſce igitur remediis, quæ fuere propoſita præſervationem ſperare licet à tam diris morbis, qui Principibus præſertim tam malas cruces figunt.

CAPUT XIV.

De Regimine Valetudinis Principum In Militari Expeditione, & Caſtris.

QUoniam Principibus non licet eſſe in terris adeò felices, ut pace perpetua ævum traducant, ac illis interdum non ſit neceſſe, Aula relicta militarem ali-

quam

quam Expeditionem capeſcere, ſive ad hoſtes è finibus ſuis propulſandos, ſive ad ea, quæ ſui juris ſint armis vindicanda, magnum propterea Medicis, qui ut moris eſt, illos comitantur onus incumbit, ut Principis ſui valetudinem ab iis, quæ facili negotio poſſint illam labefactare, ſartam tectam tueantur.

Duo præcipuè ſunt, quæ graves ſanitati offenſas poſſunt inferre, inſolita vivendi ratio, & animi ſollicitudo; neque enim fieri poteſt, ut quamvis magno apparatu procedant Principes, ſecum vehendo, ea quæ ad vitæ commoda videantur magis neceſſaria, quin interdum quædam occurrant, quæ provideri & caveri non poſſint, ex quibus conſuetus vitæ ordo, ac tenor non pervertatur. Bellorum autem eventus, cum utplurimùm in arbitrio fortunæ, ſeu ut rectius loquar, in Divina poteſtate ſint poſiti, licet omnia ſumma prudentia, & conſilio fuerint diſpoſita, nequit Princeps, quem rerum omnium conſcium eſſe opportet animum curarum moleſtia vacuum habere, nec ſomnum quamvis in mollibus ſtratis adeò quietum captare. Sic apud Virgilium magnanimus ille Æneas,

Triſti

. . . . . Triſti turbatus pectora bello
Procubuit, ſeramque dedit per membra quietem.

Aeris primò itaque ratio habenda eſt, ut purior qui ſit in caſtris deligatur, in quo Princeps degat procul à vallibus, & aquis ſtagnantibus, præcipuè ſi de arce aliqua obſidenda agatur. Solent enim, qui de proxima obſidione ſuſpicantur, ſi flumina habeant vicina, effractis aggeribus, campos circum jacentes inundare, ut hoſtes quantum poſſint arceant, contra quos aer impurus militet. Sic olìm Neapolis à Gallici exercitus obſidione ſoluta eſt ex aquis ſtagnantibus per æſtatem corruptis, exercitu magna ex parte abſumpto, ac tandem Lotrechio ipſo ductore extincto. Morbi caſtrenſes peſſimæ alioquin naturæ, qui ubi graſſari incipiunt, magnos exercitus non ſolùm decimare, ſed interdum penitùs delere viſi ſunt, tribus utplurimùm cauſis originem acceptam referunt; aeri nimirum vitiato, aquis corruptis, & pravis cibis; hinc malignæ febres, & dyſenteriæ vulgò caſtrenſes, cujus rei apud Scriptores funeſta extant exempla, quæ referre longum eſſet. Non minùs ergo ab aeris inquinati, quàm ab hoſtium inſidiis ſecurum eſſe neceſſe

eſt

eſt locum in quo Principis perſona moratur, neque caſtris ubi gregarii milites degunt ita proximum, ut gravem illam mephitim ab iis exhalantem recipiat. Apud Judæos ex legis edicto mundities in caſtris maximè præcipiebatur, illis enim vetitum erat, ne intra caſtra alvi fœces redderent, ſed extra ipſa facto foramine in terra in illo ventrem exonerarent, ac operirent; tenebatur propterea quilibet miles geſtare ad latus paxillum acuminatum, quod apud Turcas in uſu eſſe memini me legiſſe, in quorum caſtris mundities maximè colitur, in cujus gratiam cuique militi una cum victu neceſſario ſuppeditatur quoque ſaponis portio, ut corpora à ſordibus, quàm maximè repurgata habeant. Placet hic Deuteronomii verba 23. Capitis apponere. *Habebis locum extra caſtra, ad quem egredieris ad requiſita naturæ, & habebis paxillum cum armis tuis, & egeſta operies, quò relevatus es.*

Non minor diligentia eſt adhibenda, ut aquarum bonarum copia è fontibus; ſeu puteis, & fluminibus laudatæ bonitatis præſtò ſit pro pane laborando, coquendis cibis, & frigefactoriis potionibus per æſtatem paran-

parandis, viniſque generoſioribus diluendis, imò ubi caſtra transferre liceat, & longo itinere ſit procedendum, conſultum erit inter commeatus, & ea quæ ad victum ſunt neceſſaria aquam in vitreis vaſis diligenter aſſervatam pro perſona Principis deferre, tanti enim facienda eſt illius bona valetudo, quanti ſpes victoriæ, & fortunati eventus, Principe enim incolumi, & benè valente mens omnibus una. Cæterùm hac in re tanta ſemper eſſe non poteſt providentia, & conſilium, ut cum ſuis copiis ductores ſiti, ac fame aliquando non premantur. Cato Uticenſis in magna illa bellorum civilium tempeſtate Pompeii partes ſecutus, cum eſſet in Lybia cum ſuo exercitu, magna aquæ inopia laboravit, adeò ut milites in ſiticuloſa illa regione præ intoleranda ſiti perirent; fortè autem à loci ſcrutatoribus reperto lacu, ſed à turba ſerpentum, qui eò ſe conferebant ad ſitim levandam circum obſeſſo, exhorrebant milites illius aquæ potum, tanquam veneno infectæ, quod cum reſciſſet Cato eò accurrens, ſuos adhortari cœpit, ut ex illius aquæ potu, tanquam innoxio ſitim reſtinguerent, ſic autem apud Lucanum, non

ſolùm tanquam Philoſophus, ſed tanquam noſtrorum temporum peritus Medicus milites alloquebatur,

Neu dubita miles tutos haurire liquores,
Noxia ſerpentum eſt admixto ſanguine peſtis,
Morſu virus habent, & fatum in dente minantur,
Pocula morte carent, dixit, dubiumque venenum
Hauſit . . . .

Memoratu quoque dignum eſt, quod Bruto poſt dictatoris cædem contigit, hic enim, ut in 6. Quæſ. Con. Plutarchus, Dyrachio Apolloniam media hyeme per altas nives contendens, bulimia, hoc eſt canina fame premi cœpit (cujus affectionis cauſa creditur à Medicis longum iter habere per nives) ut animo deficeret, & qui comeatus portabant longè adeſſent, milites Ducis commiſeratione ducti ad Civitatis muros accurrere panem ab hoſtibus poſtulantes, quem cum ipſi promptè & liberaliter indulſiſſent Brutum refecerunt, qui poſtea Urbe illa potitus, magna humanitate erga cives in deditionem acceptos eſt uſus. Cum autem in caſtris non ſint quærendæ magnæ delitiæ ut in Aulis, ſed tolerare oporteat, æſtus, frigus, ventorum injurias, &

vigi-

vigilias, multaque alia incommoda, ſubitas fugas etiam interdum, ſi cogat neceſſitas, idcircò Principem aſſueſcere neceſſe eſt ad horum omnium tolerantiam, ut ad ſubitas mutationes minùs patiatur ſanitas, quotidiana itaque corporis exercitia convenient, uti equitare intempeſtivis horis etiam, deambulare caſtra inviſendo, & ſub dio potiùs, quàm in tabernaculis diem traducere, ſic enim paulatim confirmabitur corpus ad tolerandos labores, & aeris, atque ventorum injurias. Non deſunt Regum & Imperatorum exempla, qui licet in Aulis molliter enutriti, diuturna aſſuetudine corpora ſua durarint ad quoſcumque militaris diſciplinæ labores tolerandos, ſine valetudinis injuria non ſecus, ac gregarii milites. Henrici Quarti Galliarum Regis, qui ſua virtute, & longa patientia, modò victor, modò victus, Regnum tandem ſibi comparavit, fortitudinem & corporis robur Galli ipſi admirantes, Regem ferreum habere ſe prædicabant. Non abſimile exemplum nuper vidimus in Regia Celſitudine Sereniſſimi Ducis Sabaudiæ, qui non minùs corporis, quàm animi viribus, gallici exercitus ferro & igne cuncta devaſtantis impetum ad

plures annos ſuſtinuit, ac tandem in Regiæ ſuæ obſidione, noctu diùque vigil huc & illuc diſcurrens ad eludendos hoſtium conatus, quietem neſcivit, donec fugatis hoſtibus, urbem ſuam obſidione ſolutam fortis & valens adſpexerit: Quando igitur in caſtris tam exactum vitæ tenorem ſervare ferè impoſſibile eſt, non debet tam arctis Medicorum legibus obligare ſe Princeps, ſed uti monet Celſus *varium vitæ genus habere, quieſcere interdum, frequentiùs exerceri, interdum in convivio eſſe, interdum abſtinere, modò plus juſto, modò non ampliùs aſſumere;* temperantia attamen nùnquam ableganda, à nimia enim ciborum copia, & ſatietate cavendum, & à vini meracioris uſu, ſiquidem cum per æſtatem militares expeditiones fieri ſoleant, & principaliora opera, vina generoſa largiùs epota, ad valetudinem potiùs infirmandam, quàm confirmandam erunt idonea; non malè propterea Plato in Libro de Legib. (quem locum citat Gall. Lib. quod Ani. Mores ſeq. Corp. Temper.) vini uſum vetabat in caſtris, & iis potiſſimum, qui in imperio eſſent conſtituti.

Cum autem corporis otio interdum, ut in longis obſidionibus, indulgere liceat, animi oble-

oblectamenta non erunt omittenda , ut quæ ad valetudinem ſervandam non parum conducant, omnia enim ſive bona , ſive mala corrivant ab animo in corpus, uti ajebat Plato in Timæo , talia verò ſint oblectamenta , quæ Principem ſapientem magis deceant , veluti colloquia cum doctis , &literatis Viris, quos ſecum adduxerit , lectio librorum diverſi generis , ſed optimum erit legere hiſtorias tum veteres , tum novas , ex quibus multum voluptatis, & eruditionis capiet. Sacras quoque literas legere , uti libros Regum erit per utile , lectio pariter librorum de re militari , de morali Philoſophia , optima ſuggerent documenta. Auguſtus , qui Principibus tum pace , tum bello egregium eſt exemplar , in caſtris apud Mutinam legere , ſcribere , ac declamare pro more habebat, referente Svetonio. Sic Julius Cæſar curis militaribus , rerum naturalium , & cœleſtium præcipuè contemplationem intermiſcebat , ſic apud Lucanum de ſeipſo loquebatur,

. . . . . . Media inter prælia ſemper
Stellarum Cœlique plagis, ſuperiſque vacavi,

alea quoque interdum ludere cum ſuis intimioribus , utilitati erit ad animum à curis gravioribus

vioribus avertendum, ſicque varios fortunæ luſus condiſcere. Memoratu dignum eſt, quod de Theodorico Gothorum Rege refert Sidonius Apollinaris, de illo enim Rege, quotieſcumque cum primoribus Aulæ luderet, Scriptor hæc habet verba. *Cum ludendum eſt, regiam ſequeſtrat tantiſper gravitatem, in bonis jactibus tacet, in malis ridet, in neutris iraſcitur, in utriſque philoſophatur.* Is atque aliis oblectamentis animum alevet, & ad omnes caſus ſe componat, ſciatque generoſi Principis eſſe *agere, & pati fortia.*

FINIS.

INDEX CAPITUM.

Cap. I. *Ad publicam felicitatem plurimùm conferre bonam Principis Valetudinem; ideòque peculiari diligentia cuſtodiendam*. pag. 1.

Cap. II. *Qualis debeat eſſe Medicus, cui verè Archiatri nomen conveniat, quidve in Principis Perſona deſideretur*. pag. 6.

Cap. III. *Aeris Naturam, & ſupra Viventium corpora poteſtatem, nulli ætati magis innotuiſſe, quàm noſtræ, rectum propterea illius regimen pro Sanitatis tutela inſtituendum*. pag. 20.

Cap. IV. *Non benè inter ſe convenire Principum menſas, & bonam Valetudinem; victu parco & ſimplici facilè obtineri ſanitatem cum longævitate; quid ſit cibi attritio in ſtomacho apud Galenum exponitur; neminem in ſeipſo, etiamſi caveat, determinare poſſe juſtam cibi menſuram*. pag. 34.

Cap. V. *Cibaria, quæ ad bonam Valetudinem ſunt minùs apta, Principibus magis uſui eſſe; de cibis primæ, & ſecundæ menſæ quædam adnotantur; quid ſit apud Hippocratem, carnes eſſe leves ad ſtateram, quid apud Ariſtotelem vinum ethicum*. pag. 45.

Cap. VI. *Nemini magis, quàm Principi pro conſervanda Vale-*

Valetudine neceſſariam eſſe quotidianam corporis exercitationem. pag. 63.

Cap. VII. *Regulam Inverſam Somni, & Vigiliarum, Principum Aulis valdè familiarem, ad tuendam valetudinem minimè aptam eſſe*. pag. 77.

Cap. VIII. *Excretionum naturalium, quæ reliquiæ ſunt coctionum in noſtris corporibus rationem habendam, ut ritè fiant, ac ne una alteri impedimento ſit*. pag. 88.

Cap. IX. *Ex nulla re magis, quàm Animi affectibus periclitari Principum Valetudinem, nihilque eſſe, cui minùs ſuccurrere poſſit Ars Medica*. pag. 96.

Cap. X. *Quale debeat eſſe in Principibus Literarum Studium, ne bonæ valetudini inferatur noxa*. pag. 104.

Cap. XI. *Quale eſſe debeat in ſenili ætate Valetudinis regimen*. pag. 117.

Cap. XII. *De nimia obeſitate, & corpulentia Principibus non minùs inſalubri, quàm indecora*. pag. 128.

Cap. XIII. *De Præſervatione à quibuſdam morbis, quibus magis obnoxii ſunt Principes*. pag. 140.

Cap. XIV. *De Regimine Valetudinis Principum in Militari Expeditione, & Caſtris*. pag. 149.

COUNTWAY LIBRARY OF MEDICINE
RA
776.5
R14

RARE BOOKS DEPARTMENT